

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филозофски факултет
Институт за педагогија - Педагошки науки

**ТУТОРСКАТА РАБОТА СО УЧЕНИЦИТЕ ОД
РОМСКАТА ПОПУЛАЦИЈА ВО ОСНОВНОТО
ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ**

- магистерски труд -

Ментор:
Проф. д-р Елизабета Томевска-Илиевска

Кандидат:
Марија Крстаноска
бр. на досие: 5301/20

Скопје, април 2023 година

СОДРЖИНА

Апстракт.....	8
Abstract.....	9

I ДЕЛ ТЕОРЕТСКА ПОЗАДИНА

Вовед	11
1. Терминолошки определби и толкување на основните поими	12
1.2. Ромската популација во Република Северна Македонија	13
1.3. Туторството како модел за образовна поддршка на учениците од ромската популација	14
1.4. Туторството како модел за вклучување во инклузивно образование за образовна поддршка на учениците од ромската популација	19
1.5. Теоретски осврт на образовната компонента од документот „Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014 – 2020“	21
1.6. Учениците од ромската популација и пристапот до основното воспитание и образование	27
1.7. Систем на грижа и поддршка на учениците од ромската популација	29
2. Моделот на туторство и менторство во основното воспитание и образование ...	32
2.1. Менторство.....	32
2.2. Туторот во основното воспитание и образование	34
2.2.1. Улогата на туторот во основното воспитание и образование	35
2.2.2. Професионални компетенции на туторите и наставниците како фактор за поквалитетно воспитание и образование	37

2.2.3. Спецификации за туторската работа	46
2.2.4. Опис на работата на туторот	47
2.2.5. Задачи на туторот.....	50
2.2.6. Туторот како посредник помеѓу училиштето и семејството	53
2.2.7. Предности и слабости на туторската работа	54
3. Невладиниот сектор и поддршката за образовна инклузија на учениците Роми	59
3.1. Улогата на невладините организации	60
4. Релевантни истражувања	70

II ДЕЛ МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1. Предмет на истражување	75
2. Цел и карактер на истражувањето	76
3. Задачи на истражувањето.....	77
4. Хипотези.....	77
5. Варијабли во истражувањето	78
6. Методи, техники и инструменти.....	79
7. Популација на примерок	80
8. Статистичка работа на податоци	82
9. Организација и тек на истражувањето	83
10. Етика во реализираното истражување во методолошкиот дел.....	83

III ДЕЛ АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

I Презентација и анализа на добиените резултати од спроведеното анкетање со туторите	86
II Презентација и анализа на добиените резултати од спроведеното анкетање со одделенските наставници од основните училишта.....	112
III Презентација и анализа на добиените резултати од спроведеното интервјуирање со претставници од невладините организации	142

IV ДЕЛ ЗАКЛУЧНИ СОЗНАНИЈА И ПРЕПОРАКИ

Заклучни сознанија од спроведеното истражување.....	153
Користена литература.....	173

ПРИЛОЗИ

Прилог број 1 – Прашалник за тутори	181
Прилог број 2 - Прашалник за наставници.....	190
Прилог број 3 – Протокол за интервју со претставници од невладини организации	198

Содржина на табели

Табела бр. 1 Невладини организации опфатени во истражувањето	81
Табела бр. 2 Училишта опфатени во истражувањето.....	81
Табела бр. 3 Назив на основното училиште и паралелка во која се реализира туторската настава.....	89
Табела бр. 4 Приказ на напредокот на учениците во одредени воспитно-образовни сегменти.....	91
Табела бр. 5 Форми на работа при реализирање на туторската работа	96
Табела бр. 6 Методи на работа при реализација на туторската работа	97
Табела бр. 7 Алатки и ресурси за следење на напредувањата на учениците од ромската популација.....	100
Табела бр. 8 Приказ на компетенции и вештини кои треба да ги развие тоторот	103
Табела бр. 9 Причини за реализираната средба со наставниците	107
Табела бр. 10 Причини за реализираната средба со невладините организации ..	108
Табела бр. 11 Возраст на наставниците	112
Табела бр. 12 Назив на основното училиште и паралелка	116
Табела бр. 13 Приказ на напредокот на учениците во одредени воспитно- образовни сегменти.....	119
Табела бр. 14 Форми на работа при реализирање на туторската работа.....	122
Табела бр. 15 Методи на работа при реализација на туторската работа	124
Табела бр. 16 Алатки и ресурси за следење на напредувањата на учениците од ромската популација.....	130
Табела бр. 17 Приказ на компетенции и вештини кои треба да ги развие наставникот.....	132
Табела бр. 18 Причини за реализираната средба со тоторите	136
Табела бр. 19 Приказ на форми на поддршка на туторската работа	141

Содржина на графикони

Графикон бр. 1	Возраста на туторите	86
Графикон бр. 2	Националност на туторите	87
Графикон бр. 3	Степен на образование	87
Графикон бр. 4	Општина на која припаѓа училиштето во кое работат туторите ...	88
Графикон бр. 5	Ползата од туторската работа за постигнување на подобри резултати на учениците	91
Графикон бр. 6	Примена на конкретен модел, план или конкретни мерки за образовна поддршка при туторската работа	95
Графикон бр. 7	Дидактички материјали кои најмногу се користат во туторската настава	98
Графикон бр. 8	Временска реализација на туторската настава	99
Графикон бр. 9	Време на реализација на туторскиот час	100
Графикон бр. 10	Степен на споделување на алатките од евалуирање на учениците	102
Графикон бр. 11	Начин на продлабочување и збогатување на знаењата на туторите	104
Графикон бр. 12	Прифатеноста на туторите во училиштата од страна на воспитно-образовниот кадар	105
Графикон бр. 13	Временска рамка за реализирање на средби со наставниците ...	106
Графикон бр. 14	Временска рамка за реализирање на средби со невладините организации	108
Графикон бр. 15	Степен на реализација на обуки/тренинзи од областа на воспитанието и образованието	110
Графикон бр. 16	Подреба од одржување на заеднички обуки/тренинзи на туторите и наставниците	111
Графикон бр. 17	Националност на наставниците	113
Графикон бр. 18	Степен на образование	114
Графикон бр. 19	Општина на која припаѓа училиштето во кое работат наставниците	115

Графикон бр. 20 Ползата од туторската работа за постигнување на подобри резултати на учениците	118
Графикон бр. 21 Ставови и мислења на таторите и наставниците за ползата од туторската работа	118
Графикон бр. 22 Ставови и мислења на таторите и наставниците за формите на работа.....	123
Графикон бр. 23 Ставови и мислења на таторите и наставниците за методите на работа.....	125
Графикон бр. 24 Дидактички материјали кои најмногу се користат како поддршка при работата со учениците од ромската популација.....	126
Графикон бр. 25 Временска реализација на туторската настава	127
Графикон бр. 26 Ставови и мислења на таторите и наставниците за временската реализација на туторската настава.....	127
Графикон бр. 27 Време на реазлизација на туторскиот час	128
Графикон бр. 28 Ставови и мислења на таторите и наставниците за временска реазлизација на туторскиот час.....	129
Графикон бр. 29 Степен на споделување на алатките од евалуирање на учениците	131
Графикон бр. 30 Начин на продлабочување и збогатување на знаењата на наставниците.....	134
Графикон бр. 31 Временска рамка за реализирање на средби со таторите	135
Графикон бр. 32 Приказ на разликата на ставовите на таторите и наставниците за временската рамка за реализирање на заеднички средби	135
Графикон бр. 33 Степен на реалзација на обуки/тренинзи од областа на воспитанието и образованието	138
Графикон бр. 34 Потреба од одржување на заеднички обуки/тренинзи на таторите и наставниците	139
Графикон бр. 35 Разлика во ставовите на таторите и наставниците за потребата од заеднички обуки/тренинзи	140

Апстракт

Овој магистерски труд „Туторската работа со учениците од ромската популација во основното воспитание и образование“ се фокусира на пристапите за подобрување на квалитетот на образованието, подобрување на постигањата на учениците од ромската популација во училиштето и улогата на тоторот како посредник во меѓуинституционалната поддршка во однос на воннаставната работа со ученици, неговото незаменливо место во училиштата, неговата улога, значење и придонес во системот на основното воспитание и образование со ученици од ромската популација.

Целта на овој труд е да ја докаже оправданоста, потребата и ефективноста на тоторството кое е фокусирано на основното образование на учениците од ромската популација. Исто така, вклучено е утврдување и испитување на образовните потреби на наставниците и тоторите, процесот на микрометодско моделирање на тоторската работа. Истражувањето е насочено кон пронаоѓање и утврдување на моделите за работа со ученици од ромската популација, подобрување на нивното образование и ресурсите што ги обезбедуваат невладините организации како поттикнувач за унапредување на знаењето.

Ова ќе придонесе за дополнителни пристапи и методи кои се вредни за имплементација за да се зголемат образовните можности. Идејата за ангажирање тотори би придонела за формирање на тимски дух и имплементација на програма за меѓуинституционална поддршка.

Клучни зборови: тоторство, ученици од ромска популација, наставник, инклузивно образование, меѓуинституционална поддршка.

Abstract

The paper “Tutoring pupils from the Roma population in primary education” focuses on approaches to improving the quality of education, improving the success of Roma pupils and the role of the tutor, as a mediator between the school and the NGOs sector in terms of extracurricular work with pupils, its irreplaceable place in schools, its role, significance and contribution to the system of primary education with pupils from the Roma population.

The purpose of this paper is to prove the justification, need and effectiveness of tutoring, focused on the primary education of pupils from the Roma population. It also includes determining and examining the educational needs of teachers and tutors and the process of micromethods modeling the tutoring work of the Roma population. The research is aimed at finding and determining the perceptions of working with pupils from the Roma population, improving their education, and the resources provided by NGOs as an initiator to help advance knowledge.

The research would contribute to additional approaches and methodologies that are useful in implementing and helping to increase educational opportunities. The idea of hiring tutors would contribute to team building and the implementation of an inter-institutional support program.

Key words: tutoring, Roma pupils, teachers, inclusive education, inter-institutional support.

I ДЕЛ
ТЕОРЕТСКА
ПОЗАДИНА

ВОВЕД

Туторството е од голема потреба во воспитно-образовниот процес, а особено во основното образование, кое доведува до стекнување и дополнување на знаења и се јавува како посредник помеѓу училиштето и семејството. Голема придобивка е користењето на можноста за соработка со татори и учениците од ромската популација во Македонија. Тој е неопходен помошник на основното воспитание и образование.

Од оваа причина, мотивацијата за изработка на магистерскиот труд е да се опише моменталната состојба на таторите во основното образование на учениците од ромската популација и да се покаже нивната потреба и важност. На изборот на темата влијае и фактот дека терминот татор во нашите основни училишта многу ретко се среќава. Затоа, таа е многу млада професија која постојано треба да се развива. Ресурсите за истражувачкиот проблем се недоволни, има неколку истражувања и публикации, но тие се само делумно фокусирани на оваа состојба. Таторот за настава е сè уште непознат концепт за многумина, а оваа функција е толку многу важна за учениците. Неколку истражувања за таторство биле евидентирани врз основа на прашалници, при што произведените бројки од истражувањата постојано предизвикуваат критики за постојниот воспитно-образовен училиштен систем. Сепак, ниту едно од истражувањата на оваа тема не може да обезбеди задоволителни информации за ефективноста и потребата на таторството. Овде, ефективноста на таторството може да се одреди врз основа на учинокот и ангажираноста на таторите што може да се набљудува и на учинокот на ученикот, документиран во подолг временски период за време на воннаставната дополнителна таторска поддршка.

До денес нема дефиниција што поконкретно би го дефинирала профилот на работата на училишниот татор. Ова е мошне важно и фасцинантно и затоа ќе го разгледаме ова прашање во овој труд.

Главната цел на овој магистерски труд е да се укаже на оправданоста, потребата и важноста на таторот, како и начинот на моделирање на таторската настава со меѓуинституционална поддршка во воспитно-образовниот процес.

1. Терминолошки определби и толкување на основните поими

Со цел да се потврди предметот на оваа студија, најпрвин треба да се претстават синоптички неколку дефиниции за концептот на туторство од различни автори.

Behr (1990, 9) го дефинира туторството како „надзор над учениците што се приватно организирани и финансирани од родители надвор од редовното време на наставата, покрај целите за зголемување на перформансите по специфични училишни предмети“. Така, Бер го изедначува туторството со приватно платена школа за поддршка, што директно служи за подобрување на оценките и постигнување на одредени образовни цели, а исто така именува некои карактеристики на туторство што исто така може да се најдат во Schnieder (2006, 131). Вака тој формулира во врска со Хаг (2006): „Карактеристика на туторството беше и е тоа што се одвива надвор од училиште, претежно попладне и редовно, и се користи за подобрување на училишните постигања“.

Според Krüger (1991), туторството треба да значи „училница или заедница, но воннаставни, повеќе или помалку редовни и најчесто привремено насочени кон дополнување на недостатоците во изведбата на наставата во училницата.

Kowalczyk/Ottich (2006, 85), исто така, го дефинира туторството како часови што се одржуваат по училишните часови, покрај редовните училишни часови, повеќе или помалку редовно и често привремено, а имаат за цел да обезбедат успех по часовите во училиште и се користи за предавање тематски единици.

Abele/Liebau (1998, 37) го опишуваат туторството како „метод на воннаставна поддршка [...] кој има особено истакнат, формализиран ранг на континуитет од различни форми“. Овој континуитет се протега од дискусии, изработки и контрола на домашните задачи, објаснување и др. Abele/Liebau и Kowalczyk/Ottich (2006) ја нагласуваат првично комплементарната функција на туторство на „нормалниот“ секојдневен училиштен живот и со тоа го ограничуваат туторството според степенот на неговото формализирање наместо критериумот за приватно ангажирање.

Rudolph (2002) смета дека туторството е „форма на практика и повторување што ги надополнува училишните часови, подготовка за надополнување на празнини во знаењето и учење на техники за работа, што може да се најдат во сите возрастни групи и типови училишта и со цел да се подобрат перформансите на учениците на одредени групи на луѓе или воннаставни институции [. ..] е побарано и платено “(стр. 20). (Dohmen, Erbes, Fuchs, & Günzel, 2007, 16)

1.2. Ромската популација во Република Северна Македонија

„Како резултат на делумната и нецелосна природа на достапните податоци, експертите може да понудат единствено разумни претпоставки за доаѓањето на Ромите во Македонија со проценки кои се засноваат на присуството на Ромите во другите делови од поранешна Југославија и според кои се посведочува доаѓањето на Ромите во периодот меѓу доцниот XIII и XV век. Како и во другите делови од Балканот, додека Ромите вообичаено живееле на маргините од општеството, генерално тие не биле изложувани и не подлежеле на политики чија цел е нивно асимилирање и/или елиминирање. Иако има премалку документирани докази за односот кон Ромите за време на Втората светска војна на територијата на денешната Република Македонија, се чини дека ромската популација во териториите под бугарска и албанска окупација не подлежела на режим на целосно истребување како резултат на заобиколувањето од страна на локалните фашистички власти. Социјалистичката Федеративна Република Југославија, исто, така посветувала многу малку внимание на Ромите од почетокот на раните 60-ти години со зголемување на официјалните обиди за негување на ромската култура во текот на 70-тите и 80-тите.“ (Еминовска, Спасовски, 2011)

Според пописот од 2002 година, бројката на вкупното население во Македонија е малку поголема од два милиона. Застапеноста на Ромите во вкупното население изнесува приближно 2,7 проценти (53.879), со што Ромите се четврта по големина етничка заедница во државата (по Македонците, Албанците и Турците). Како што е случај и во други држави, веројатно е дека официјалните податоци покажуваат помала бројка на Роми; (Еминовска, Спасовски, 2011, 9)

Ромите живеат во 64 од вкупно 85 општини во државата. Приближно 45 проценти од ромската популација во Македонија живее во десет општини: Битола, Дебар, Гостивар, Кичево, Кочани, Куманово, Прилеп, Штип, Тетово и Веница. Речиси истиот процент на ромска популација (43,1 процент) живее во главниот град Скопје, а половина од нив се во општината Шуто Оризари каде што Ромите се мнозинство. (Комисија за образование, совет на општина Штип, 2017, 167)

Покрај тоа што експертските проценки укажуваат дека застапеноста на Ромите е околу шест проценти во вкупната бројка на население во Македонија, од приближно два милиона, бројката од спроведениот попис во 2002 година укажува на бројка од 53.879 Роми, што е всушност приближно 2,7 проценти од вкупното население. Овој ист попис укажува дека бројката на Египќани во Македонија изнесува 3.713 лица. Иако неромите, како и Ромите генерално ги сметаат Египќаните за Роми, Египќаните себеси се сметаат за различни од Ромите како историски, така и јазично и културно. До оној степен до кој Египќаните и останатите во Македонија се соочуваат со проблеми во пристапот до квалитетно образование, што е слично на ситуацијата со која се соочуваат Ромите, припадниците на овие групи, исто така, претставуваат кандидати за вклучување во активности кои ги поддржува Ромскиот образовен фонд (РЕФ). (Еминовска, Спасовски, 2011)

1.3. Туторството како модел за образовна поддршка на учениците од ромската популација

Во глобални контексти се нагласува прашањето за европската концепција и димензија за образованието, која го поддржува современото и глобалното размислување, меѓуетничкото и меѓународното разбирање како принцип кој се провлекува и развива во целото основно воспитание и образование. Како суштински и концептуален дел од европската димензија е акцентирано образованието на идните европски граѓани кое ги подготвува да станат креативни и одговорни личности, способни за флексибилност и мобилност во текот на целокупното образование и понатаму како дел од професионалната и граѓанската

сфера, така и во личниот приватен живот. Да се развива чувство за европски идентитет додека се почитува националниот идентитет. Ги отвора учениците кон пошироки хоризонти на учење, знаење и перспективи на животот во европскиот и меѓународниот простор и ги запознава со можностите што им ги обезбедува регионот и пошироко.

Од историска перспектива, туторството како форма на дополнителна воннастава не е новина во образованието. Уште во XIX век, туторските воннаставни дополнителни часови биле одржувани главно од страна на класниот раководител на одделението или наставниците од училиштето за ученици кои имаат потреба од дополнителна поддршка во текот на образовниот процес за подобрување во постигањата.

Туторството порано било еден вид приватна воннаставна работа на наставниците, чија работа главно се одвивала по завршувањето на редовните училишни часови. Во однос на начинот на одржување и квалитетот, туторството достигнува нова димензија, покрај вообичаеното поединечно туторство наставник-ученик во училиштето, почнало да се развива и организиран систем за туторство, кои биле сведени на институционализирани приватни часови од страна на невладините организации, приватни школи за туторство и индивидуални воннаставни часови надвор од училиштето. Овој развој е коегзистентен со моментот кога во европските региони се појавила најголемата експанзија на образованието во историјата на целокупниот училишниот систем. Оваа појава резултирала со високо зголемен број на преминувања на учениците во наредно одделение со низа пропустливост во знаењата на учениците, а особено се јавува кај учениците од пониските класи и кај учениците од ранливата категорија. Ова го променува контекстот, начинот на толкување, причините и одредени нови форми на туторство во воспитно-образовниот систем.

Во текот на последниве неколку години, централната и локалната власт во Република Северна Македонија преземаат зголемена административна и финансиска одговорност за проширувањето на успешни пилот-проекти и истражувања на државно и меѓуинституционално ниво со невладиниот сектор. Покрај ова, Владата на Република Македонија донесе и усвои законодавство со кое

се олеснува завршувањето на основното воспитание и образование, како и политики кои имаат за цел да потврдат дека сите ученици без разлика на националноста и потребите да имаат пристап до учебници, а доколку е неопходно, и превоз од и до училиштето во кое одаат. Достапноста на стипендии и субвенции за учениците од ромската популација се зголемени и се преземени различни мерки за унапредување на мултикултурното образование. „Редовно на часови“ е еден од многуте проекти, кој се залага за унапредување на мултикултурното образование во учебната 2021/2022, обезбедени се 596 стипендии за учениците од ромската популација запишани од прво до четврто одделение.

Најголемите проблеми во однос на образованието на Ромите во Македонија се ограничениот пристап до предучилишно образование, преголемата застапеност на Ромите во специјалните училишта како и поделеноста помеѓу Ромите и неромите во училиштата, без оглед дали е резултат на станбена поделеност или одлуки донесени од страна на училишните власти. Иако Ромите се вработуваат на различни нивоа во системот на образование, нивната застапеност во релевантните институции сè уште е под застапеноста на Ромите кај населението во Македонија во целост. Покрај ова, во општото образование и наставните програми за обука на наставници не се посветува внимание на Ромите како составен дел од историјата и културата на Македонија. (Еминовска, Спасовски, 2011)

Еден од подобрите аспекти на човечката природа е нашиот капацитет и подготвеност да си помагаме едни на други. Туторството го има ова предвид и се надоврзува на тоа, што го прави не само инструмент за градење на позитивни меѓучовечки односи, туку и исклучително флексибилна, ефективна алатка за учење преку која можат да се развиваат умовите на децата. Речиси секој наставен предмет може да се користи во контекст на туторство. (Rekrut, 1994). Иако може да биде потребна добра организација и планирање за успешно спроведување на програма за туторство, со добиените придобивки веројатно ќе се надминат овие напори, правејќи го вреден потфат за и за наставниците и за учениците. (Fager, 1996, 34)

„Според Анализа на јавните политики за правата на Ромите во Република Македонија, Министерството за образование и наука преку Управата за развој и

унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците, на почетокот на секоја учебна година и во текот на август и септември, во соработка со ромските невладини организации и ромските информативни центри организира акција за информирање на ромското население за упис на нивните деца во прво, но и во другите степени на образование. Оваа акција се организира преку информативни работилници и директна посета на ромските семејства во нивните домови. Целта е да се подигне свеста кај родителите преку информирање и помош за упис на нивните деца во основно и средно образование.

Иако деветгодишно основно воспитание и образование е задолжително со закон за сите граѓани, информациите од теренот укажуваат дека ова не се спроведува целосно во практиката. Од сите засегнати страни беше потенциран податокот дека најголемото исипување на ромските ученици се случува токму во основно воспитание и образование. За жал, иако се чини дека сите се свесни за овој факт, нема официјално известување од институциите. Уште повеќе загрижува фактот што причината за тоа не е секогаш грижата дали семејствата можат да ги платат казните во согласност со Законот, туку обидот училиштата да го избегнат намалувањето на наставниот кадар поради мал број ученици и часови. Причините поради кои ромските ученици ги напуштаат училиштата се неколку на број, но главно се поврзани со сиромаштијата. Меѓу главните пречки се недостапноста на книги и училишни предмети, недостиг на соодветна облека, лоши услови за живеење и недостиг на инфраструктура, очекување дека учениците мораат да придонесат за семејната заработувачка и/или да се грижат за помладите браќа и сестри, односно тешко е за ромските семејства кои живеат во супстандардни импровизирани куќи да размислуваат и да обезбедат услови за учење за своите деца. Покрај тоа, проблем е и сезонската и внатрешната миграција. Во овие случаи, учениците отсутнуваат од училиште пред крајот на учебната година, а многу од нив едноставно го напуштаат училиштето.

Проблемот со исипување и нередовно посетување на основно воспитание и образование е и заминувањето на семејствата во европските држави со цел барање азил. Треба да продолжи со образованието во одделение несоодветно за неговата возраст многу ситуации поради недобивање на соодветни документи, семејствата се принудени да се вратат во Македонија и да продолжат со животот тука, а со тоа и да

ги вратат децата во редовниот образовен процес. Проблемот се јавува кога детето пропуштило една или две учебни години. Во оваа насока, позитивен чекор е што во локалните акциони планови се предвидува училиштата да водат евиденција за овие случаи и да се координираат со релевантните министерства за да најдат решение.“ (Шкријељ, Кули, Димушевска, & Саит, 2018, 15)

Независно дали ученикот на училиште е одличен или добар, секој ученик може да има потреба за да му се помогне во одреден момент во процесот на основното воспитание и образование. Дел од родителските обврски на родителите е да им помагаат на нивните деца при помали училишни тешкотии, да вежбаат, да изучуваат и да повторуваат одредени наставни содржини и техники. Сепак, не сите поголеми образовани тешкотии, дефицити или празнини можат да ги надополнат родителите и не можат да се решат со родителската помош. Во овие ситуации, како посредник во процесот на дополнување на знаењата, училиштето може да интервенира и понуди ресурсна помош од наставниците во училиштето, доколку има државна помош со ангажирани туторства или, на пример, преку специјални и современи невладини организации со развиен систем за туторство кое претставува поддршка и унапредување на знаењата на учениците кои имаат најголема потреба. Најчесто учениците доаѓаат од пониските класи, ученици од ранливите категории, ученици од други етнички спротивни на оние што се најзастапени. Во овој магистерски труд, фокусот на проучување ќе биде акцентиран на учениците од ромската популација. Со оваа дополнителна помош учениците од ромската популација, и покрај тоа што добиваат дополнителна поткрепа и поддршка за надградување, надополнување на празнините на нивното знаење од наставните содржини, им се обезбедува и преглед на напредокот во учењето на секој ученик анализиран во форма на извештај. Кај овие ученици од други етнички заедници, постојат тешкотии кои се високо изразени, при што е неопходна програма насочена и експертска поддршка од стручни лица – татори, за подобрување на јазичните бариери како што се слабости при препознавање на буквите, кои го отежнуваат процесот на читање и пишување.

1.4. Туторството како модел за вклучување во инклузивно образование за образовна поддршка на учениците од ромската популација

„Потребата секој наставник да поседува компетенции за социјална и образовна инклузија произлегува од определбата на општеството да се обезбедат еднакви можности за сите ученици. Тие се однесуваат на способноста, умеењата и ставовите на наставниците за работа во средина која се состои од различности. Притоа, акцентот е ставен врз потребата од знаења на наставниците во однос на дидактичко-методски решенија и практики, законските решенија и конвенции, потенцијалите и ограничувањата на поединците и групите во учењето и развојот. Посебно значајни се способноста и вештините на наставниците да ги идентификуваат специфичните потреби, интереси, можности и способности на учениците; да планираат вклучување и работа со сите ученици, имајќи ги предвид различните потреби и можности; да применуваат соодветни стратегии за инклузија на учениците со специфични образовни потреби и да промовираат заемно почитување и демократски вредности во општеството.“ (Основни професионални компетенции и стандарди за наставници, 2016, 29)

Според Водичот за работа на училишниот инклузивен тим (2020), синтагмата инклузивно образование е една од многу употребените во последно време, при што се среќаваат различни дефиниции и сфаќања за нејзиното значење. Во контекстот на овој Водич нема детално да се задржуваме на објаснувањето што е инклузивно образование, но за изедначено разбирање ќе се раководиме од следново:

– инклузивното образование е процес со кој се излегува во пресрет и се одговара на различните потреби на децата, младите и возрасните преку зголемување на учеството во учењето, во училиштето и во заедницата;

– тоа вклучува модифицирање на образовните содржини, приоди, организација и стратегии за да се овозможи квалитетно образование за сите и подразбира дека сите учениците, без оглед на нивните посебности, се вклучени и се прифатени;

– инклузивното образование посебно внимание обрнува на вклучување на оние ученици што можат да бидат маргинализирани, дискриминирани или исклучени од образовниот систем, без оглед на нивните потенцијали или слабости во некои области, се вклучуваат во редовните одделенија и им се обезбедуваат соодветни услови за учење, напредување и учество во животот на училиштето.

Потребата од инклузија во образованието и барањето начини како таа најдобро да се реализира, особено се актуелни во последниве 20-ина години и се видливи во усвоените меѓународни документи што се залагаат за квалитетно образование за сите и различните стручни движења за нивно оживотворување во практиката.

(Инклузивно училиште: Водич за работа на училишниот инклузивен тим, 2020, 7)

„Еден важен концепт што сите мора да го прифатиме е дека сите ученици имаат еднакво право на образование, без разлика на нивното потекло или националност. Обезбедувањето подеднакво учество и целосни права ја налага потребата од анализа на училишната средина што го попречува или позитивно влијае врз одделни ученици. Вклучувањето ученици со различно потекло и ученици со различни способности во училиштата честопати значи испитување на тековните практики во училниците. Сè што треба да се направи е да препознаат и управуваат разликите меѓу учениците, да се препознаат нивните силни и слаби страни, да се планираат часовите соодветно, да се користат стратегии за настава и приспособување на наставната програма за да одговараат на способностите и провиниенцијата на секој ученик, и што е најважно, треба да се знае како да се мобилизираат и да се воведат родителите и членовите на заедницата за да соработуваат со училиштата со цел да се обезбеди квалитетно образование за ученици од ромската популација. Инклузијата не е само обезбедување на пристап на учениците со попреченост до редовните училници. Тоа значи на сите ученици без разлика на расата, јазикот, класата, географската локација и попреченоста, да им се обезбеди правично и ефективно образование кое одговара на нивните потреби како ученици.

Спроведувањето на ефективни инклузивни практики вклучува збир на однесувања, активности и интеракции од страна на наставниците и учениците со

попреченост за да се обезбеди значајна и успешна средина за учење за учениците. Ефективните инструкции во инклузивни поставки бараат континуирана промена во видовите, зачестеноста и квалитетот на интеракциите наставници-ученици и ученици-ученици.“ (Thousand, Burchard, 1990)

Спроведување на инклузивното образование во основното воспитание и образование е од витално значење и често се гледа како посредување за општа иницијатива, односно сплотување на посебностите на учениците во училиницата. Потребно е да се промовира похелистичкото гледиште, за да премине фокусот на поединечните потреби на секој од учениците индивидуализирано, отколку сепаратистичко, стремеж само кон одредени ученици или одредена засебна целина. Со креирање и имплементирање иновативни промени за промовирање на инклузивното образование се поткрева и развива свеста на учениците уште од почетокот на нивното образование, се промовираат постигањата и успехот на учениците што се потребни за ефективно вклучување и продолжување на понатамошното образование. Инклузивното образование бара витални промени и адаптации, притоа искористувајќи ги достапните ресурси за поддршка на постигањата во учењето што ги нуди државата и градење на нови знаења и имплементирање на нови практики.

1.5. Теоретски осврт на образовната компонента од документот „Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014 – 2020“

Стратегијата за Ромите е програма која постојано се обновува и надградува. Тоа е документ подготвен од државата, од Министерството за труд и социјална политика во соработка со координатори на декадата и стратегија за Роми. Фокусот на оваа магистерска теза од стратегијата ќе биде насочен кон воспитно-образовните цели. Тоа е документ што ги дефинира и имплементира претставените идеи на државата за содржината, задачите, хипотезите и резултатите претставени за основното воспитание и образование. Тоа е програма што го детерминира просторот каде и како училиштето треба да се движи во спроведувањето на областите дадени за дејствување и подобрување во основното воспитание и

образование. Оваа програма се заснова на нова образовна стратегија поставена за одреден временски период, која ги нагласува клучните компоненти, поврзаноста со содржината и целите на образованието и очекуваните резултати.

Според Стратегијата за социјална инклузија на Ромите во Република Македонија (2014) со поставени мерки за педагошката автономија на училиштата, се овозможуваат различни пристапи кон основното воспитание и образование на учениците во согласност со нивните индивидуални образовни потреби за поголема ефикасност на образованието. Со иницијативата на вклучување на Ромите, поставени се пет општествени стратешки определби:

- образование;
- вработување;
- домување;
- здравство;
- култура.

Првата и основна категорија без која не може да се остварат другите категории, целта на образованието, според оваа стратегија е да ја поттикне свеста на Ромите за потребата и важноста на образованието, успехот и проодноста на учениците во наредните одделенија, создавајќи од нив одговорни граѓани и формирајќи компетенции да ги подготви на ниво компетентно за понатамошно образование и вработување во општеството и пазарот на труд. Главната цел на оваа стратегија на ова подрачје од образованието, поточно основното воспитание и образование е приспособување на оваа содржина во согласност со потребите на учениците од ромската популација, односно да ги подготви и вклучи во фазата на доживотно учење за потребите на граѓаните на општеството каде што живеат.

Стратегијата со компонентата за основно воспитание и образование, која е наменета за учениците од ромската популација, е наменета за тие ученици кои доаѓаат од средина што е јазично, културно или социјално поразлична од средината во којашто живеат мнозинското од ученици. Некои ученици без тешкотии се интегрираат во основните училишта, други може да се соочуваат со тешкотии од различен карактер, на пример тешкотии поради нивните јазични разлики и формирање на јазични бариери спротивни на официјалниот македонски јазик или

се под влијание на семејствата, родителите и нивните културни обичаи од каде што доаѓаат, и сите овие фактори се рефлектираат во начинот на однесувањето, значењето на образованието, концептот на домашното воспитување на учениците итн. Прашањето за образованието на учениците од ранливите категории е еден од најчувствителните проблеми што бараат детална обработка и решение.

Тековните проблеми што се создаваат во современото општество се важен елемент за создавање можности за соработка со учениците и нивна меѓусебна заемна соработка, со тенденција да се развие личноста на ученикот во областа на вештините, знаењето, способностите, и во областа на вредностите и ставовите. На овој начин и придонес на образованието на учениците од која било етничка заедница, позитивно ќе влијаат врз процесот на развој, обликување и создавање на клучните компетенции на учениците.

„Во 2005 година Владата на Република Македонија ја усвои ‘Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2005’. Оваа стратегија е фокусирана на повеќе области и нејзината цел е да се подобри стандардот и квалитетот на живеење на ромското население во Република Македонија. Образованието како важен сегмент и услов за постигнување на целта на оваа стратегија зазема значајно место во неа.“ (Стратегија за Ромите во Република Македонија, 2014)

➤ Акциски план за образование

Во стратегијата за Ромите во Република Македонија (2014) по донесувањето на Националната стратегија за Роми и пристапувањето во меѓународната иницијатива „Декада за вклучување на Ромите 2005 – 2015 година“, се изработија четири акциски и оперативни планови за четирите гореспоменати приоритетни области, меѓу кои е и образованието. НАП се ревидирани во 2009 година. (Стратегија за Ромите во Република Македонија, 2014)

➤ Ослободување од плаќање на административна такса за потврда за имунизација

Првиот чекор според стратегијата на Министерството за образование и наука преку секторот за унапредување на основното и средно образование и Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на

заедниците, во 2009 година во соработка со Министерството за здравство, ги ослободија од плаќање на административна такса за потврда за имунизација што е еден од неопходните документи за уписи во прво одделение на основното образование. Оваа ослободување најмногу го почувствуваа ромските семејства за кои овој трошок претставуваше сериозна пречка за упис на нивните деца во основното воспитание и образование. (Стратегија за Ромите во Република Македонија, 2014)

➤ Прирачник за недискриминација во воспитно-образовниот систем во Република Македонија

Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците во соработка со невладината организација Национален ромски центар од Куманово и останатите сектори во Министерството за образование и наука, во 2010 година, изработија прирачник за заштита и спречување од дискриминацијата во воспитно-образовниот систем во Република Македонија.

Генерална, односно **општа цел** на овој прирачник, е да се постигне соработка и координација помеѓу сите надлежни институции и индивидуи вклучени во воспитно-образовниот систем во насока на обезбедување на еднакви услови и можности за квалитетно образование на сите деца без разлика на верска, национална, религиозна или каква било друга основа и да се воспостави систем на следење, кој ќе овозможи непречено и квалитетно одвивање на наставата за сите деца преку меѓусебна соработка и вклученост на сите заинтересирани страни. (Стратегија за Ромите во Република Македонија, 2014)

➤ Специфична стратешка цел 5:

Според Стратегија за Ромите во Република Македонија (2014) треба да се опфатат најмалку 98 % од децата Роми на возраст за запишување во прво одделение во основно образование, да се подобри успехот и да се постигне минимум од 75 % проодност од едно во друго одделение до 2020 година.

⇒ **Очекувани резултати:**

- Зголемен опфатот на деца Роми во прво одделение секоја учебна година во однос на претходната, до целосен опфат;
- Зголемена проодност на ученици Роми од одделение во одделение во основното образование, до најмалку 75 % на проодност;
- Подобрен успех на учениците Роми во вториот и третиот период во основното образование, секоја учебна година во однос на претходната.

⇒ **Меѓу мерки кои треба да се применат за имплементација на стратешката цел се наведуваат:**

- информирање и едукација на родителите/трибини, дебати, работилници;
- градење партнерства помеѓу институциите/установите и НВО;
- вклучување на невладиниот сектор во активности за промоција на потребата на родителите Роми за образование на нивните деца, со посебен акцент за вклучување на девојчињата во образовниот процес;
- вклучување на образовни медијатори;
- доследна примена на законските барања за определување на реонот што му припаѓа на секое училиште и обезбедување списоци на ученици на соодветната возраст што треба да бидат запишани во дадено основно училиштето според реонот во кој припаѓаат;
- следење колку од децата се запишани и одат во секое одделно училиште, без оглед на тоа дали го посетуваат училиштето од својот или од друг регион;
- фокусирање на мерки за стимулирање на запишувањето во прво одделение и избегнување на мерки со кои се санкционира незапишувањето;
- зголемена проодност на ученици Роми од одделение во одделение во основното образование, до најмалку 75 % на проодност;
- обезбедување на дополнителни финансиски и кадровски бенефиции за основните училишта со значителен број деца Роми;

- доделување на парична помош на социјално загрозените семејства под услов да исполнуваат определени критериуми во врска со образованието на нивните деца (условни парични трансфери);
- фокусирање на мерки за стимулирање на редовното посетување на училиштето и избегнување мерки со кои се санкционира непосетувањето;
- таторство како дополнителна поддршка. (Стратегија за Ромите во Република Македонија, 2014)

Покрај оваа стратегија, направена е и друга стратегија насловена „Стратегија за инклузија на Ромите 2022 – 2030“. Република Северна Македонија во периодот од 2005 до 2015 и од 2016 до 2020 усвои две национални стратегии за Роми, се донесоа НАП-ови за сите приоритетните области, се постави инфраструктура за следење и координација на активностите и се спроведоа таргетиран и мејнстрим мерки кои имаа за цел да ја унапредат положбата на ромската заедница. И покрај спроведувањето на двете национални стратегии, извештаите на Европската комисија, граѓанските организации и заедницата, укажуваат на потребата од забрзано спроведување на јавни политики и имплементирање на активности кои директно ќе се насочат кон поддршка и подобрување на положбата на ромската заедница во општеството. (Стратегија за инклузија на Ромите 2022 – 2030, 2022, 5)

Дел од стратешките мерки во оваа стратегија се претставени во:

„СП 2 Намалување на стапката на напуштање во основно образование и средно образование

Во делот на намалување на стапката на напуштање во основно и средно образование предвидени се низа мерки кои опфаќаат унапредување на законската регулатива, искористеност на постојните мерки, и дополнителен кадар и средства за поддршка на учениците (повратници од странство, ученици кои имаат тешкотии во совладување на материјалот, ученици кои се во социјален ризик).“ (Стратегија за инклузија на Ромите 2022 – 2030, 2022, 76)

За една програма или стратегија да може да биде ефективна и правилно имплементирана, најнапред наставниците, таторите и сите стручни лица треба да

посетуваат задолжителни обуки од различни области со различни иновативни начини, за да стекнат подготвеност на ниво на колективност и општественост да учествуваат заемно споделувајќи ставови и искуства да препознаат дека се потребни едни на други, да работат во инклузивни тимови и да ги искористат заедничките можности што им се нудат за да им помогне да станат поефикасни. Менторството и туторството на меѓуинституционално ниво мора да биде приоритет во училиштата каде што има потреба за тоа да биде ефективно. Размената и стекнувањето на добри практики, анализата, адаптацијата и дискусијата за нив се можност и релевантност кон предвидените цели поставени во Стратегијата која претставува производ на ефективна и колаборативната работа на општеството, наставници, ментори и тутори.

1.6. Учениците од ромската популација и пристапот до основното воспитание и образование

Отсуството од редовната настава во основното образование и воспитание со учениците од ромската популација престанува да се толерира. И покрај фактот што основното воспитание и образование е задолжително за сите ученици во Република Северна Македонија, властите немаат целосен увид во процентот на застапеноста на децата Роми кои не се запишани во училиште. Како дел од политиката на институциите и Стратегија за Ромите во Република Македонија, се акцентирани мерки за вклучување и развивање свест за запишување и преод на повеќе ученици од ромската популација во училиштата во наредно одделение. Ако учениците бидат успешни во училиште, тоа ќе влијае на мислењето, односот и ставот на нивните родители кон училиштето и образованието.

Учениците од ромската популација, кои се по потекло од ромско семејство, училиштето и образованието го доживуваат како инсуфициенцијална средина. Затоа, во мошне случаи комуникацијата помеѓу училиштето, наставниците, стручната служба и родителите на ученикот обично е само во случај на негативни соопштенија за успехот на ученикот, за редовноста на наставата, дисциплината за време на часовите. Меѓутоа, ако родителите имаат повисоко образование или развиено повисока општествена свест за образованието, тие ќе знаат што значи тоа

и би овозможиле сè што можат за доброто на своето дете, за да се обезбедат сигурност дека ќе биде успешно и да го продолжи своето образование на повисоко ниво од тие што го имаат. Невработен и необразован татко, мајка или член на семејството може да биде пример за негативна мотивација за сопствените деца и овие семејства може да коинцидираат образовано и социјално сè пониско. Учениците израснати во такви семејства обично одат по истите стапки, бидејќи се воспитани во такво опкружување и не познаваат друг свет.

Развивањето на една од најважните, најнеопходните ресурси и мерки во туторството на учениците од ромската популација е дека училиштето треба да користи различни методи и техники во наставата. Колку повеќе новини се внесуваат во практиката, толку поголем ќе биде резултатот во постигањата на учениците. Со фактот дека учениците од ромската популација, доаѓаат од различно етничко потекло, различен јазик, вера и култура, во училиштето честопати може да се појави меѓусебна недоверба заснована на меѓусебни предрасуди како резултат на незнаењето предизвикано од социјалната економија и поставените јазични бариери. За да се зголеми процентот и интересот на вклучување на ромските ученици во образованието, на овие деца им се потребни краткорочни и долгорочни цели и комплименти кои ќе му одразат чувство на почит кон општеството и околината во која живее, со што ќе го поттикнат да размислува во образовна и културна насока.

Наставникот, најчесто доаѓа од друга етничка заедница, различна од онаа на ученикот, и многу е важно каков пристап ќе воспостави во однос на меѓусебно почитување и разбирање со ученикот од ромската популација и неговото семејство. Односот на родителите на учениците Роми кон училиштето обично е негативен, несвојствен, и во некои случаи и непријателски, предизвикан под влијание на развиени стереотипи. Отсуствата од наставата се како резултат на незаинтересираноста на учениците и родителите за училиштето, недоволно познавање на функцијата на наставата, е една од причините за недоволно познавање на училиштето. Образованието на учениците за ромските семејства не е доволно нагласено и истакнато, затоа учениците имаат многу мала или ниска мотивација да постигнат добри образовни резултати во постигањата на училиште.

Училиштето, за разлика од ромското семејство, е затворено опкружување, со прецизни правила и не е можно да се пристапи до него произволно, потребно е однапред да бидат запознаени родителите и учениците со дневниот ред на училиштата и овие правила. Потребна е голема доза трпеливост, детално познавање на вредностите и потребите на оваа група луѓе, мотивациска поддршка и соработка со стручни лица или експерти наставници, педагози, психолози, социјални работници, ментори и тутори.

1.7. Систем на грижа и поддршка на учениците од ромската популација

Ромските семејства и учениците од ромската популација се опколени во средина со карактеристични потреби, различна култура, стекнати вредности, јазик, и различни образовни форми за сфаќање на образованието со сопствени методи, кои влијаат на развојот на личноста во целост. Оттаму, пожелно е учениците да бидат во опкружување со стимулативно говорно и писмено подрачје за да има фабулозно влијание врз развојот на свеста на индивидуата за важноста и потребата од образованието. На овој начин ќе се придонесе и доведе до развој и пораст на вокабуларот од македонскиот јазик, ученикот ќе се стекне со способност да може непречено да комуницира со другите ученици од други етнички групи и со наставниците. Говорот се истакнува како приоритетен фактор кој влијае на начинот на однесувањето на ученикот во училиштето и стекнатите знаења кои доведуваат до развој на интелигенција. Училишниот успех и начинот на стекнување на знаењата може да биде рефлектиран до неколку чинители кои ги имаат родителите, како на пример социоекономскиот статус на семејство, опкружувањето и образованието и едуцираноста на родителите или старателите.

Експертите, истражувачите, наставниците и претставниците на ромските етнички групи, кои ја проучуваат проблематиката со прашањето за образованието на учениците од ромската популација, сметаат дека образованието во консензуалност со културата и сите останати стратешки определби од Стратегијата за Ромите во Република Македонија, се клучен предуслов за подемот на Ромите и нивна интеграција во општеството од овие стратешки определби. Образовниот

систем треба да биде достапен за сите ученици, и за оние кои доаѓаат од маргинализирани групи или систем кој е меѓусебно поврзан за имплементирање на целото ромско население во сите градови. Првата алка во образовниот систем е институционалното предучилишно образование. Првата алка за почнување и градење на социјализацијата на децата е во предучилишното воспитание и таа е една од чинителите за спречување на неуспесите на учениците од ромската популација на почетокот на нивното образование во училиште. Оваа алка за воспитанието може да се нарече и почетно образование, таа е многу важна, овозможува потпора за понатамошното образование во училиштето бидејќи тоа е фаза низ која треба да поминува секое дете.

Оттука произлегува и предусловот за објективна проценка за подготвеноста и знаењето кое ги стекнало самото дете при задолжително запишување на училиште. Со долгогодишните искуства со кои се соочуваат училиштата каде што има ученици од ромската популација, тие се сретнуваат со поразителен степен на незнаење и тешкотии првенствено со задолжителниот македонски јазик, и општи вредности и параметри од секојдневието. Задачата на училиштата во основното воспитание и образование со учениците од ромската популација е да се соочат со почетниот неуспех на учениците, да се направат стратегии за надминување на категориите каде што се појавува одреден степен на слабост, да се надминат јазичните проблеми и бариери со македонскиот јазик, да се создаде и воспостави позитивен став кон образованието како за учениците така и за родителите. Оттука, туторството се јавува како двигател во воспитанието и образованието на ученикот. Училиштето во соработка со другите релевантни образовани институции и невладини организации како фактор за поддршка, треба да изнајдат начин за негово имплементирање за да се формираат посебни дополнителни туторски часови за надминување на овие тешкотии и бариери. Целта е да им се овозможи стекнување на нови знаења и зголемување на преодот кон наредните погорни одделенија за да се стекнат нови навики и вештини за учење за завршување на задолжителното основно воспитание и образование и да им се овозможи и поттикне избор во одредена област за понатамошно образование. Исто така, акцентот е конципиран кон создавање позитивни односи меѓу ромските ученици и учениците од другите етнички заедници, развивање на толеранција и

недискриминација заемно, развивање на методи и техники на учење и соработка, почитување на социјалното и културното својство.

За сите нас, фактот дека образованието е клучот за успешност во сите сегменти во животот и воспоставување на идна кариера е неспорно. Успешно образование е комплексен поим, кој зависи од многу сегменти и вклученост на сите засегнати страни. Не е лесна задача, ниту од перспектива на ученикот ниту од перспектива на наставникот или тоторот во процесот на дополнителната туторска настава. Образованието има многу прашања и предизвици кои континуирано треба да се истражуваат според начинот и брзината на создавање нови технологии, за да може да се надминат преку иновативни педагошки пристапи, посоодветни ресурси, поголема мобилност, и развивање на начини за подобра подготовка за подобрени знаења и развивање на јазични вештини. Тоа се тешкотии со кои може да се сочат поголемиот дел од ромските семејства, но постојат и многу поголеми пречки кои треба да се надминат, кои се посебни за нивната конкретна ситуација од културен и економски аспект за кои треба соодветно да се идентификуваат и да се даде дополнителна поддршка. На овој начин, со развивање на стратегии и помош се развива и систем за грижа и поддршка на учениците од ромската популација.

Како поткрепа на учениците во однос на учењето и стекнување на знаења, по потреба се ангажираат тотори за дополнителна воннаставна туторска поддршка во основните училишта. Тоторот ќе обезбедува поддршка од аспект и на воспитниот и на образованиот дел, кои покажуваат одредена слабост кон некој наставен предмет за учениците од ромската популација или за учениците од ранливите категории. Треба да се посвети доволно внимание на овие педагошки кадри, да се развие името и функцијата на тоторот, која значително ќе биде инволвирана во интеграцијата на животот на учениците од ромската популација во училиштето, за да се создадат услови за развој на комуникација помеѓу менторот, односно наставникот и тоторот, наставникот и ученикот.

Примарно туторската работа со учениците е наменета за оние на кои им е потребна поддршка при усвојување на почетното описменување, односно читањето и пишувањето, кое придонесува за полесно надминување на овие препреки и бариери со македонскиот јазик. Во наредната глава, концизно е опфатен и детерминиран поимот за менторството и тоторството.

2. Моделот на туторство и менторство во основното воспитание и образование

2.1. Менторство

Потребата од менторство и формална програма за менторство е генерирана и произлезена од постојаната потреба за обука на новите наставници, обука на наставници, обуки за стекнување нови вештини и техники, нови методи за работа со ученици и нивно приспособување и конкретизирање кон одредени ситуации за да се обезбеди помош за наставниците почетници во редовната настава и да ги имплементираат сите изучени теоретски поими кои ги стекнале во текот на студирањето.

Што е менторство?

Од перспектива на практиката, менторството и туторството претставуваат синоними кои имаат слични предизвици и цели, пренесуваат знаење, но и двете функции се фокусирани кон личноста да ги постигне своите цели, да го научат она што им е потребно. Но, и покрај овие сличности, има и значајно диференцирање на овие две незаменливи функции во основното воспитание и образование.

Според Feiman-Nemser & Parker (1992), програмите за менторство ги поврзуваат со наставниците почетници и со поiskusните наставници кои можат вешто да ги објаснат училишните политики, регулативи и процедури преку споделување методи, материјали и други ресурси, помагаат во решавањето на проблемите во наставата и учењето, обезбедуваат лична и професионална поддршка, го водат напредокот на новиот наставник преку размислување, соработка и заедничко истражување.

Според мноштвото детерминирани и изнесени дефиниции од различни автори, менторството е прелиминарна соработка помеѓу двајца наставници, која се заснова на врска помеѓу искусен наставник и почетник или нов наставник. Целта е на новиот наставник да му се обезбеди систем за поддршка што може да му помогне да успее во новото поле на активност. Според релевантни податоци се покажува дека постои поврзаност со соработката и постигањата на почетниот наставник и менторот. На ефективните ментори им е потребна обука и пракса за работата со возрасни како набљудување, слушање и решавање на проблеми. Може да се заклучи дека, менторството е интерактивен процес помеѓу двајца или повеќе наставници кое:

- се олеснува и зголемува размената на добри практики како соработка или размена на искуство;
- дејствува како алатка за решавање проблеми;
- ја намалува изолацијата меѓу наставниците;
- создава оптимална рамка за дискусии за решавање проблеми преку обуки;
- обезбедува поддршка и помош на нови наставници во нивната пракса;
- гради правила и начини за соработка за да им овозможи на наставниците да добиваат нови идеи и помош.

Менторството на меѓуинституционално ниво и поддршка е изградено врз однос заснован на колегијална работа и доверба што се развива меѓу наставниците во училиштето. Таа се заснова на тимска работа и заеднички напор за подобрување и стекнување на нови иновативни наставни вештини со цел да се подобри процесот на учење и кај наставниците и кај учениците. Менторството помеѓу наставниците може да доведе до подобро разбирање и имплементирање на најдобрите практики од менторот наставник. Добро артикулирана класифицирана училишна програма за менторство придонесува за целокупно подобрување на редовната настава и процесот на учењето за време и по менторскиот период во основните училишта и исто така обезбедува механизам преку кој наставниците можат да добијат подлабока перспектива за работата на наставникот.

Менторираниот наставник, покрај работата со менторот во менторскиот период може да посетува и некои обуки или работилници од аспект на работата на

наставните содржини за време на наставата. Тој може да ги искористи и да ги испроба новонаучените стратегии и да добие повратна информација за тоа како овие стратегии се имплементираат, дали дејствуваат и даваат одреден напредок кај учениците од ромската популација. Преку имплементацијата на новонаучените стратегии, наставниците го интернализираат она што претходно го научиле и стекнале преку применување за време на часовите. Така, менторството помага да се обезбеди размена на учењето и знаењето и се споделуваат нови идеи и стратегии.

Целта на менторот е да го води менторираниот почетник наставник придружен со рефлексивно и иновативно размислување за стекнатото искуство во редовната наставата. Кога ќе се осамостои наставникот, му се овозможува на наставникот почетник да носи сопствени одлуки и идеи за начинот како ќе го одржува часот, тој ќе биде охрабрен да размислува за временскиот тек и реализација на наставниот час и за тоа како да се направат одредени промени или подобрувања во текот на редовната настава.

2.2. Туторот во основното воспитание и образование

Категоријата функцијата тотор во македонските училиштата била непозната категорија, додека во земјите од Западна Европа го применувале тоторството во училиштата многу порано.

Училиштето е концептуално фокусирано на образованието на учениците од ромската популација и како дел од овој концепт е и условот да се ангажира тотор. Идејата за ангажирање на тотори во основните училиштата се придружува од страна на државата преку објавени конкурси и од страна на невладините организации. Овие невладини организации се фокусираат кон заедници каде што постојат ромски семејства и ученици. Тие во соработка со училиштата нудат, избираат, обучуваат, вработуваат тотори кои ќе работат со учениците од ромската популација и ги испраќаат во училиштата.

Постојат многубројни придобивки поврзани со тоторството. Како и со која било друга училишна програма, важно е да се напомене дека нема две идентични наставни програми. Ученик, училиште и комуникација е динамиката која придонесува за уникатноста на која било дадена програма. Исто така, обемот на

туторство може да варира од училиште до училиште. Со оглед на овие разлики, постојат и позитивни заемни придобивки што произлегуваат од туторство во опкружувањето. На овој начин се наведуваат деталите за придобивките од туторството, како и придобивките за учениците, туторите и наставниците. (Fager, 1996, 7)

Започнувањето со активностите за дополнителна туторска работа во основните училиштата, која е наменета за имплементирање конструктивни идеи и методи и техники на работа со учениците на кои им е потребна дополнителна помош, е поддржана и е од корист на невладините организации, училиштата и учениците, и значително корисно влијание врз кохезијата на наставниците, унапредување на квалитетот на наставата и подобрување на успехот на учениците. Со оглед на новитетот на профилот на туторот за професионално вметнување во системот на образованието, нормално е дека недостасуваат модели на работа и пракса за ефективна имплементација на туторството, низа процедури и дополнителни ресурси и материјали за поддршка на активностите за време на дополнителната туторска настава од сите засегнати страни како резултат на меѓуинституционална поддршка.

Една од алатките што може да поттикне и придонесе за формирање на тимски дух помеѓу туторот и наставникот е континуирано унапредување на квалитетот на воспитно-образовниот процес и спроведување на програма на меѓуинституционална поддршка е кога туторот ги знае внатрешните правила на работа на училиштето во кое работи, специфичните училишни потреби и процедури, образовните и моралните вредности што ги промовира училиштето. Тој треба да изгради чувство на припадност кон училиштето во кое работи со наставниците и учениците, чувство дека е ценет како личност, дека неговата воннаставна активност е препознаена и ценета, дека неговите идеи и иницијативи кои ги користи за време на туторската настава имаат влијание врз подобрување на успехот на учениците од ромска популација.

2.2.1. Улогата на туторот во основното воспитание и образование

Посетувањето на воннаставните часови за поддршка при учење честопати е поврзано со надеж за компензација на слабите достигнувања во учењето (во форма

на оценки или повратни информации од наставниците) или за понатамошно подобрување на постојните достигнувања во учењето кај учениците. Со оваа желба за подобрување на образовните потреби и придобивки на пример е и очекувањето од родителите дека нивните деца ќе стекнат поголеми знаења и ќе преминат кон наредното одделение поуспешно и со поголеми знаења. Генерално, секоја држава има поставено цели за мотивите поврзани со пазарот на трудот, кои гледаат да произведат личности спремни да одговорат за потребите на државата и затоа исто така може да влијае корисноста на туторство, со претпоставка дека дополнителната поддршка за учење ја зголемува веројатноста за подобрување на знаењата и вреднување на квалификациите за влез на пазарот на трудот. Оттука, мотивите поврзани со училиштето и редовната настава може да се постават ако родителите ја изгубат довербата во индивидуалната поддршка на своите деца од страна на наставникот која се одвива во редовната настава во основното училиште, и тие може да се доверат на компензација преку обезбедување на воннаставна поддршка за нивните деца за совладување на недостатокот на поддршка во училишната средина.

Во 2020 година, Министерството за образование и наука објавил повик за 40 тутори за поддршка на ученици со попреченост запишани во редовните училишта. Првично, наставниците во училиштата не прифаќале и не сакале да примат тутор во нивното одделение т.е. нивното училиште, бидејќи наставниците првпат се сретнале со овој поддршка на образованието за ученици, од причина за да не се преземе одговорноста и работното место за нивната работа.

Туторот во дополнителната туторска работа работи со одделенскиот раководител или наставникот на учениците кои посетуваат дополнителна настава и поднесува извештаи на ниво на неделен и месечен извештај до наставникот и невладината организација.

Работата на туторот со учениците од ромската популација од Министерството за образование и наука е опишана како двигател во образованието за да обезбеди образование за ученици од ранлива категорија, претставувајќи поддршка на помош, претставувајќи услуги за поддршка што овозможуваат подобро образование.

Препорачливо е со туторство да се започне уште на почеток на основното воспитание и образование, односно да се даде предност за дополнителна воннаставна настава уште во прво одделение, како и во наредните понатамошни одделенија, со цел и претпоставка дека ќе има постепено намалување на туторството и волонтерството за помош во согласност со подобрувањето на нивните знаења и степенот на нивното образование.

Туторот на учениците од ромска популација им обезбедува поддршка за компензација на нивните недостатоци во знаењето и во рамките на исполнувањето на содржината преку дијагностицирање на досегашното стекнато знаење и дијагностицирање на стекнатото знаење за време на туторската работа преку дијагностички тестови.

2.2.2. Професионални компетенции на туторите и наставниците како фактор за поквалитетно воспитание и образование

Какви компетенции, наставни вештини, методи и техники им се потребни на наставниците и туторите за да го подобрат успехот на учениците од ромска популација? Во изминатите години, квалитетот на образованието значително се променува во согласност со компетенциите на наставникот.

Целта за професионалното надградување е и да се разјасни и опише општата рамка на компетенциите на наставниците и туторите, која е од огромно значење за подобрување на знаењата на учениците. Компетенциите на наставниците и туторите влијаат на создавањето на нивните вредности, комуникација, однесувања, цели и применети практики во училиштето како и на одржувањето и поддржување на професионалниот развој. Затоа, компетенциите кои ги поседуваат наставниците и туторите се од големо значење за подобрување на процесот на настава и учење во училиштето. Целите на образованието се менуваат многу брзо во зависност од барањата кои директно влијаат на образовниот систем. Наставниците се одговорни за функционалноста на образовниот систем, колку и како тие се обучени со цел да се имплементира наставната програма, при што се потребни високи и ефикасни професионални компетенции.

Потребни се наставници и татори професионалци кои се иновативни, културно компетентни, креативни решавачи на проблеми, вешти, талентирани и критички мислители. Со развојот на новите технологии се нуди можност за високо поттикнување и развивање на критичкото размислување во дадени ситуации. На учениците мора да им се обезбедат вештини кои ќе им помогнат да работат самостојно, заеднички во тандем или групи, и да станат носители на одлуки, да стекнат одговорност и ефикасно да управуваат со своето време.

Според Arsenijević и Andevski (2016) компетентниот наставник треба да создаде педагошка атмосфера во која учесникот повеќе не е во состојба да го применува наученото, специфично и приспособливо на ситуацијата, тој е почесто во позиција:

- а) да го промени наученото според неговите потреби,
- б) да интегрира нови алтернативи во овој систем;
- в) да избира помеѓу неколку алтернативи за да се однесува измерено,
- г) да ги поврзува новите научни методи со други методи,
- д) да го проширува својот репертоар на однесување од една, самопоставена синергија, за тоа да се прошират алтернативите на однесување, комбинирајќи ги претходните способности со ново научените.

Ефикасната туторска настава со учениците од ромска популација може да се постигне преку добро компетентни, квалификувани и ефективни наставници и татори. Потребно е постојано надградување на нивните ставови, вештини за работа со ученици во процесот на подобрување на постигањата на учениците. Туторот треба да ги мотивира и да го одржува мотивот на учениците за време на дополнителната туторска работа и да користи различни комбинации на активности за учење со цел да се создаде ефикасно учење и подобра училишна клима. Обуките кои се организираат од страна на училиштата, невладините организации, универзитетите и универзитетските професори, несомнено ја дополнуваат ефикасноста на наставниците и туторот во насока за подобрување на нивните образовни потреби и можности.

Колку повеќе се вклучува ефикасноста, толку повеќе се постигнува ефективноста за стратегиите во наставата, владее правилно управување со учениците и училницата, честа евалуација за начинот на управување во

училиштето, подобрување на меѓучовечките односи, зголемени кохезивни односи за пренесување на информациите, ставовите, фактите, вештините итн. Ефективната настава се пренесува преку начинот и односот на ефективното учење. Ефективноста на наставникот и таторот, базирана на образованите потреби, за компетенции и вештини е важна во кој било образовен аспект. Компетентноста на наставникот и таторот е приоритетен, важен и суштествен дел при реализирање на наставните содржини како би се зацврстиле, зајакнале и прошириле со различни критериуми и мерила доследни за достигнување на ефективност на наставата или дополнителната таторска поддршка. Професионална компетентност како термин за надградба во компетенциите на наставникот и таторот се однесува на збир на знаења, ставови и вештини, што им се потребни на наставниците за успех во наставата. Професионалните компетенции на наставникот треба да вклучуваат и педагошки, комуникациски, културни и лични аспекти кои се неопходни за ефективна настава.

Пред да се осврнеме на значењето и влијанието на компетентноста и видовите компетенции на наставникот и таторот, најпрвин мора да се утврди и дефинира семантиката на **компетентноста**. Компетентност е термин кој постојано и континуирано се користи за различни контексти од многумина, па затоа таа е дефинирана на различни начини и опфаќа мноштво терминологији од различни автори.

Како се развиваат нови технологии во светот, така се појавува потребата за подновување и надградување на перманентното образование на овие вештини и компетенции кои се елемент од доживотното учење на една личност. Според одлуката на Европскиот совет, доживотното учење се дефинира како „секое општо, стручно, неформално и информално образование и обука преземени во текот на животот кое резултира со подобрување на знаењата, вештините и компетенциите во персонална, јавна, социјална и работна смисла”. (Establishing an Action Programme in the Field of Lifelong Learning, 2006, 6)

Компетентноста е призната стручност или способност што некој ја поседува. (Anić, 2002). Сепак, иако со компетенциите можат да се развиваат и способности на ниво на постигнување професионалност во одредена област на човековото

дејствување и функција, со нив може да се достигне систем поврзан од различни способности кои се меѓусебно поврзани.

ОЕЦД (2007) компетенциите ги дефинира како сложено устројство на различни способности и компетенции од четири основни области:

- когнитивна компетентност – развивање терминологски употреби преку пракса или обука;
- функционална компетентност – целесообразни способности за извршување на работни задачи;
- лична компетентност – способност за моделирање на сопственото однесување во зависност од потребата и ситуацијата;
- етичка компетентност – способност за морално дејствување со развиени професионални и лични вештини.

Компетентноста, генерално, повеќемина толкувачи ја опишуваат како способност на луѓето за успешно дејствување во конкретни влијанија, области и ситуации. Постојат специфични вештини со кои индивидуата треба да е запознаена и приспособена да ги применува во одредена област на задачи и истите постојано да ги иновира, унапредува и оспособува кон современите стандардни компетенции како што налага технологијата, на пример начин на управување со одредена воспитно-образовна апликација на мобилен телефон и компјутер при секое нејзино ажурирање. Овие компетенции и вештини се карактеризираат како флексибилни, поопшти, неспецифични и овозможуваат унапредување во работата за успешно ракување со нови ситуации. На пример, во контекстот на оваа тема, ако наставникот има способност да комуницира, ќе може да комуницира со другите наставници и колеги на различни теми и во различни контексти и ситуации, како за споделување на стекнатите ставови, искуства и знаења, иако тие за првпат се среќаваат со овој вид на размена на ставови на почетокот на нивната работа без некое конкретно претходно искуство.

Некои компетенции може да вклучуваат помалку искуства, стекнати вештини и повеќе знаење, додека некои компетенции се спротивни и се акцентирани на повеќе вештини, знаења и постигања. „Компетентноста“ некои ја гледаат како комбинација на знаења, вештини, ставови и однесување што се

користат за подобрување на постигањата во зависност од потребата или барањето за да се биде соодветно компетентен и способен за извршување на професионалната задача.

Педагошките компетенции формираат богато изграден систем на педагошки знаења, вештини и способности за успешно воспитно-образовно дејствување врз децата, младите и возрасните. Сеопфатноста и суптилноста на процесот на образование овозможува дејствување на голем број фактори (видливи и скриени). Се одвива во семејството, училиштето и слободното време. Притоа, компетентните наставници треба да бидат свесни и одговорни за сопственото континуирано следење на новите педагошки знаења со цел подобрување на способноста за успешни образовни активности. Покрај овие општи педагошки знаења, можно е да се разликуваат педагошките компетенции во однос на областите на воспитно-образовните активности (физичко, морално, интелектуално, естетско, емоционално и работно образование). (Branković, Popović, 2018, 12)

Дидактичките компетенции претставуваат систем на знаење за наставата и образованието како и способност за нивна примена. Суштината на компетентноста на наставникот, сепак, е уметноста на поттикнување и развивање на учењето сфатено како поврзување на теоријата со практиката и претходните искуства. (Knowles 1980; Jervis 2010) Во овој контекст, Ц. Кирјаку прецизира дека постојат седум основни наставни вештини кои придонесуваат за поуспешна настава: планирање и подготовка, настава, настава и тек на курсеви, атмосфера во училницата, дисциплина, оценување на напредокот на ученикот, преглед и проценување на сопствената работа. (Kutić, 2001). Авторот пишува и за компетенциите на наставниците и ги издвојува компетенциите во планирањето, компетенциите во управувањето со наставната содржина, компетенциите во воспоставувањето на климата во училницата, компетенциите во следењето на напредокот на учениците, компетенциите во наставата. Овие како и други дидактички компетенции се детерминирани со реализација на концептот на доживотно учење (Koludrović, 2016). (Branković, Popović, 2018, 13)

Методолошките компетенции на наставниците претставуваат систем на знаење за одредена наука или одредена образовна област (предмет) и способност за успешно примена на методолошките знаења при планирање, програмирање,

подготовка, имплементација, евалуација, истражување и иновација на концептите за активно учење на учениците. (Jorgić, 2015, 31). На повисоко ниво на апстракција, методолошките компетенции можат да се групираат во подготвителни, оперативни, евалуативни и истражувачко-иновативни функции. (Branković, Popović, 2018, 13)

Според Правилникот за основните професионални компетенции на наставниците во основните и средните училишта по подрачја (2019), основните професионални компетенции опфаќаат основни знаења, способности и вештини кои ги поседува наставникот за да може квалитетно да ја извршува наставничката професија. Основните професионални компетенции опфаќаат професионални вредности, професионални знаења и разбирања, како и професионални способности и вештини:

1. знаења за наставниот предмет и за воспитно-образовниот систем;
2. учење и подучување;
3. создавање на стимулативна средина за учење;
4. социјална и образовна инклузија;
5. комуникација и соработка со семејството и заедницата;
6. професионален развој и професионална соработка.

„Компетентноста е повеќе од само знаење и вештини, таа е од суштинско значење за стремежот на наставникот и неговата компетентност. На наставниците и таторите им треба широк опсег на компетенции за да се соочат со сложените предизвици на денешниот свет. Централните фигури во образовниот процес се наставниците. Успехот на обуката и образованието зависи од нивната подготовка, примена и квалитетот на изведбата.

Професионалните компетенции кои се верифицираат во училищата се рефлектираат теоретски, се проверуваат емпириски и се оценуваат во однос на квалитетот, не секогаш се сите обучени на начинот на кој треба да бидат.“ (Oser, 1997, 26)

- Покрај основните професионални компетенции и наставникот и таторот во училищата преку основни вештини кои ги споменал Вилотијевић (1999) треба:

- Да им даваат поддршка на учениците во учењето. Туторите треба да ги поврзат учениците со претходното знаење или претходната наставна содржина, споредувајќи и поттикнувајќи ги да ја поврзат наставната содржина со животното искуство и нивните интереси. Тие исто така мора да користат различни наставни методи, техники, стратегии и ресурси за да одговорат на различните потреби на учениците. Со размена на искуствата за учење се промовира одредена интеракција и се отвораат нови дебати. Со воведување на критичко размислување, вклучување на учениците во решавање на одредени проблеми и други активности го прават предметот значаен и поинтересен;
- Да создаваат и одржуваат ефективна средина за учење на учениците. Наставниците треба да создадат средина што ќе ги мотивира учениците за постојано надградување на знаењата. Тие треба да воспостават училишна клима која промовира еднаквост и почит меѓу учениците;
- Концизно да ја планираат и организираат наставната содржина која треба да ја предадат. Наставниците и туторите треба да покажат познавање на предметната содржина којашто се предава, треба да го поддржат ученикот во начинот на разбирањето на предадената предметна. Исто така, треба да ги поврзуваат информациите и идеите во и низ предметната област. Туторите и наставниците треба да им помогнат на учениците во начинот на разбирање преку нови наставни стратегии кои се соодветни на предметот, со користење дополнителни дидактички материјали, ресурси или модерни технологии за да го направат предметот достапен и поинтересен;
- Да планираат настава според развојните карактеристики на учениците која е својствена и најбитна точка за туторите за време на туторската настава. Треба да се воспостават и да ги артикулираат целите за подучување на учениците, да користат соодветни наставни активности и материјали за учење на учениците за да се приспособат на нивните потреби;
- Евалуацијата на учењето на учениците како фактор за оправдување на туторската настава. Во овој процес се собираат и користат повеќе начини на информации за успехот на учениците. Треба да ги вклучуваат и да ги водат

сите ученици во процесот на стекнувањето на знаењата од сопственото учење. Тие треба да ги користат резултатите од постигањата на учениците за време на воннаставната туторска настава за да можат да увидат дали треба да ги променат нивните наставни методи и техники или истите даваат добри резултати и може да ги имплементираат. За да се следи напредокот на учениците, туторот постојано треба да развива комуникација со семејствата на учениците за успехот или тешкотиите;

- Развивање компетенции и вештини за професионален наставник. Наставниците и таторите треба да воспостават професионални цели и да бараат можности за професионален развој. Тие, треба да посетуваат разни видови обуки, работилници, конференции, семинари од областа на воспитанието и образованието.

Достигнувањето на ефикасноста на туторство може да се постигне со тим од компетентни и квалитетни татори. Нивната улога е од витално значење во предизвикувањето ентузијазам и инспирација на личноста за учење и изострување на интелигенцијата и мудроста.

Според Вилотијевиќ (1999) основни пристапи каде што таторите и наставниците треба да ги покажат своите компетенции се:

- Ефективно управување со училницата, планирање, комуникација, промовирање тимска работа, фокусирање на резултатите добиени од воннаставната туторска поддршка, следење на напредокот и постигањата на учениците и вметнување постојани приспособувања и промени. Треба да се применат низа стратегии за промовирање на позитивни односи помеѓу наставниците и таторите со учениците за зголемување на соработката и учењето;
- Имплементирање на ефективни настави, кои претставуваат различни гледишта и употреба на методи и техники на истражување во туторската настава. Тие треба да им помогнат на учениците да се вклучат во активни можности за учење кои промовираат развој на критичко размислување и решавање проблеми во дадени ситуации;

- Ефективно следење на постигањата на учениците, кое вклучува наставни листови, евалуација на задачите од туторската работа, одговори на квизови како алатка за повторување на стекнатото знаење, изведбите на учениците се фактори со кои може да се следат постигањата за да се увиди ефикасноста на туторската работа, односно она што учениците го научиле за време на туторската работа;
- Технолошки вештини за да знаат кога и како да се користи тековната образовна технологија, и на кој начин можат да ја употребат, за стекнување на нови знаења, повторување на знаењата или проверка на знаењата за олеснување во процесот на учењето на учениците.

Компетенциите можат да се научат и да се менуваат и надградуваат во текот на животот. Тие се развиваат во зависност од искуствата од учењето. Се стекнуваат во текот на животот, можат да се прошируваат и да се менуваат.

Секој наставник и тотор треба да поседува одредени компетенции кои подразбираат самоефикасност, самодоверба, самосвесност, вештини за саморефлексија и саморегулација.

Во текот на образованието, социјализацијата е примарна компонента на ученикот, уште од самото запишување на училиште. Ако наставникот и тоторот не се доволно социјално компетентни да го оспособат ученикот да оствари конверзација со другите ученици, настапуваат негативни ефекти, како што е намалената мотивација. Социјалната компетентност се однесува на способноста да се градат и обликуваат односи, да може да се разбираат едни со други. Социјалните вештини им овозможуваат на луѓето да постигнуваат цели и да решаваат задачи во соработка со другите. Социјалните вештини вклучуваат способност за воспоставување и формирање односи, комуникациски вештини и способност соодветно да се изразат во ситуацијата, способност за самоувереност, соработка, способност за справување со конфликти и решавање на проблеми. Иако постои широк консензус дека во одредени области кои се дискриминирани, дидактичкото знаење и способност за професионалната компетентност на наставниците и тоторите пристапува кон занемарување. Успехот во учењето на учениците зависи од

квалитетот на знаењето и компетентноста на наставникот и таторот како и на кој начин ќе ги предадат наставните содржини кои се дел дидактичкото знаење на наставниците и таторите.

Важноста на наставникот и таторот во процесот на образование има голема вредност. Постојат различни фактори кои влијаат на квалитетот на образованието. Компетентноста која ја поседува наставникот и таторот не се мери само според неговото знаење, туку и според квалитетот и резултатот кој го постигнуваат учениците од ромската популација за време на редовната или дополнителната таторска работа.

2.2.3. Спецификации за таторската работа

Состојбата на ромската заедница во Македонија и моменталната состојба на учениците од ромска популација од ранлива категорија, на кои им е потребна поддршка, нуди можност да добијат помош од татори и да се вклучат помагајќи сами или со помош на училиштето да развиваат вештини за критичко мислење, да откриваат нови извори на знаење, да воочуваат проблеми и да генерираат решенија, да поттикнат конструктивистичко учење.

Во училиштата каде што има ученици од ромска популација, а на кои им е потребна дополнителна помош за изучување на наставните содржини, се бараат татори за поддршка на нивното образование.

Според здружението за поддршка на маргинализирани групи „Ромски ресурсен центар“ и Асоцијација за демократски развој на Ромите „Сонце“, право да се пријават за **татори** имаат кандидатите кои ги исполнуваат следните критериуми:

- да се дипломирани на акредитирани факултети во РС Македонија кои продуцираат наставнички кадар;
- да се апсолвенти на акредитирани факултети во РС Македонија кои продуцираат наставнички кадар;
- да се студенти кои се во втора, трета и четврта година на студирање на акредитирани факултети во РС Македонија кои продуцираат наставнички кадар;

- да се државјани на Република Северна Македонија;
- предност ќе имаат кандидатите кои се дипломирани, апсолвенти или студираат во четврта година на наставнички факултети, а биле ангажирани како тутори и ги поминале тренинзите за Тутори во рамките на следните проекти имплементирани од РРЦ и „Сонце“: (1) „Туторска поддршка на ученици Роми кои учат во основното образование во Република Македонија“, (2) „Зголемување на пристапот и партиципацијата на децата Роми до квалитетен ран детски развој и основно образование“
- дополнителна предност (вклучувајќи ги сите горенаведени критериуми) ќе имаат кандидатите кои се припадници на ромската заедница. (РРЦ, rrc.org.mk)

Обемот и начинот на работа на туторот го одредува невладината организација во договор со директорот на училиштето врз основа на специфичните потреби на училиштето и учениците, додека главната активност е да им се помогне со воспитно-образовните активности, особено во помош при решавање на конкретни проблеми.

2.2.4. Опис на работата на туторот

Според Ромскиот ресурсен центар, туторот треба:

➤ **Опис на работата на туторот:**

- а) помагање на учениците да се аклиматизираат на училишната средина;
- б) помош на наставници во нивните образовни активности во комуникација со ученици;
- в) соработка со родителите на учениците;
- г) соработка со невладината организација - ромската заедница.

➤ **Нивото на воспитно-образовна работа се состои од:**

- а) директна едукативна работа со ученици на реализирање на наставни часови еднаш во неделата или повеќе, според потребите на учениците;

б) подготовка за едукативни активности и работа директно поврзана со директни образовни активности, соработка со родители, соработка со ромска заедница (семинари, состаноци и сл.).

При активностите со учениците, таторот директно соработува со наставникот кој управува со неговите активности. (РРЦ, rsc.org.mk)

Голем број невладини организации кои се занимаваат со прашањето за образованието на учениците од ромска популација за имплементирање на таторство не е доволно широк. Оние невладини организации кои веќе се соочуваат со ова прашање, може да резимираме дека имаат обемен опсег во сериозноста. Со фактот дека таторството е табу-тема за наставниците и учениците, а уште повеќе за родителите, се наидува на сè поголем интерес во медиумите и воопшто кај пошироката јавност. Од друга страна, покрај големата потреба на таторство, наставниците имаат сè поголема недоверба во оваа форма на работа и сметаат дека може да биде загрозувана нивната педагошка компетентност и да бидат заменети во работата. Оттаму, таторството треба да се користи и смета како едно вистинско партнерство со учество од страна на училиштето, наставниците, таторите и невладините организации како дел од меѓуинституционална поддршка. Неопходен услов за успех на работата на таторот е меѓусебно почитување и разбирање со наставникот и со другиот училиштен персонал за споделување информации за учениците. Во овие случаи, невладиниот сектор треба да ја демонстрира целта на проектот за таторската работа со учениците од ромската популација и да ги изнесе поставените цели.

Во некои случаи, родителите сè помалку можат и се способни да им помогнат на нивните деца со цел успешно справување со училишните задачи, бидејќи самите родители повеќе не се во можност да ги поддржуваат своите деца поради нивните образовни можности или поради нивната зголемена професионална и работна активност која резултира со помалку преостанато време за одмор. Овие се дел од причините за експанзијата на таторството во последната деценија и се од особена корист за многу институции и невладини организации. Имено, колку се поразвиени програмите кои ќе помогнат при имплементирање на таторството, толку повеќе татори ќе го поддржат учењето на овие учениците. Наставните активности и

содржини на туторските дополнителни часови имаат за цел надградување на знаењата за одредени теми или области, помош при решавање на проблеми и домашните задачи како последица од причините наведени за факторите за слабите достигнувања.

Мотивите за подобро и поквалитетно туторство како што е подобрувањето на училишните резултати и компензирањето за слабите резултати, се убедливо најчестите причини за поставување и имплементирање на туторството. Туторството не се користи само за справување со привремените тешкотии на учениците во училиштето при учењето, туку и за нивна воннаставна помош за да можат учениците да се справат со училишните барања и постигања. Поради некој основни причини, учениците можеби ја пропуштиле предадената наставна содржина во училиштето, па треба да се разгледа дали празнините може да се надополнат со туторска поддршка. Оваа мисла често ги збунува родителите бидејќи туторството обично се користи за да се добие трансфер на знаење. Колку пати во неделата ќе се одржуваат туторските часови, зависи од индивидуалните потреби за поддршка во учењето, кои се утврдени со консултации помеѓу невладината организација и училиштето или наставникот. Дополнителниот туторски час се одвива во договор со туторот и класниот раководител или наставникот. Интензитетот на времетраењето на часовите може да се зголеми ако има поголема потреба од дополнителна поддршка, но вообичаено времетраењето е 60 минути. Затоа индивидуалните часови се одвиваат со мали групи кои создаваат идеална средина за учење. Во група со три до максимум пет ученици, туторите можат да се грижат за секој ученик поединечно. Покрај учењето и работното однесување, во малата група се промовираат и социјалните вештини. Учениците меѓусебно се мотивираат, а во исто време одржливо се зајакнуваат способноста за тимска работа и самоувереност. Покрај овие факти и забавата доаѓа природно од учењето. Секој ученик е различен, па затоа поддршката треба да биде и индивидуална. Во зависност од потребите се користат различни методи и техники за да може да се одговори на секој ученик што е можно пофлексибилно и да му се понуди најдобра можна поддршка и начин за учење. Со тоа се придава големо значење на работата на успехот на учениците од ромската популација. За време на часовите се подготвува детална документација за напредокот на ученикот во однос на поминатите наставни содржини и се водат

редовни дискусии со родителите, со што се обезбедува преглед на напредокот во учењето во секое време.

Туторот и училиштето со помош на медијаторот треба да се обидат да ги вклучат и родителите во активностите во наставата за да може да се добие дополнителна помош во однос на подобрувањето на знаењето и постигањата на учениците. Понекогаш тој станува личност кон која родителите се обраќаат и бараат помош. Затоа е важно да се комуницира со медијаторот (теренскиот работник) и да се споделуваат сите информации со невладината организација да ги имаат истите цели. Тие мора да се информираат едни со други за одделните чекори што се преземени.

Туторот им помага на учениците да ги надминат бариерите во образовниот развој, им помага да се приспособат на училишната средина. Тој соработува со наставниците во наставата и ја зголемува комуникацијата со учениците, комуницира со родителите на учениците и со ромската заедница. Со присуство на туторите, училиштето е поотворено за околната заедница, за родителите на учениците и самите ученици, па така тоа станува попријателско место. Секое училиште во кое има ученици од ромска популација може да побара тутор од невладините организации или од Министерството за образование и наука.

Тој треба многу добро ја познава околината од која доаѓаат учениците и треба да биде пример за нив. Исто така може да им помага на учениците во однос на пишување на домашните задачи, но мора одлично да ја знае наставната содржина за која нуди помош.

Туторот и медијаторот од невладината организација при разговор со родителите на учениците од ромска популација треба да поседуваат добри комуникациски вештини, пожелно е да го познаваат ромскиот јазик и да се однесуваат со почит кон родителите на учениците.

2.2.5. Задачи на туторот

Задача на туторот е да осигури и да евидентира дека учениците се на училиште за време на дополнителните туторски часови, редовно ја посетуваат наставата и сето тоа го евидентираат во листи за редовност. Наликува на едноставен процес, но тоа

е една од главните клетки во текот на образованото присуството и слушањето како последователен процес на редовноста. Честопати се појавуваат тешкотии при објаснување на родителите за важноста ученикот редовно да го посетува училиштето и наставата. Образованието за родителите најчесто нема вредност и им се чини дека никогаш нема да им биде потребно во текот на понатамошниот живот. Затоа, иако родителите не ја разбираат важноста на образованието за своите деца, тие мораат да бидат задолжителни поддржувачи и да бидат присутни во училиштето, бидејќи основното воспитание и образование е задолжително.

Иако туторот на училиштето за време на туторските дополнителни часови главно има улога на помагател и двигател на мислите на учениците од ромската популација, доколку има потреба и барање, тој може да им помага и на сите други ученици, и на тој начин се зголемува неговиот престиж и углед, формирајќи и подобрувајќи ги односите меѓу учениците од ромска популација и учениците од други етнички заедници.

Ако ученикот е редовен на училиште и е внимателен за време на наставните часови, поголемиот дел од материјалот тој ќе го разбере за време на часот, па со тоа постепено ќе се намалува потребата за дополнителни туторски часови. Туторот и наставникот треба да ги поттикнат учениците да стекнат и развијат љубов кон училиштето, мотивација кон училишните задачи и на тој начин ќе се зголеми вниманието и желбата за успех на часовите. Ако учениците увидат дека туторот е внимателен и прави големи напори за тие да се стекнат со поголемо знаење, тие исто така ќе бидат внимателни и ќе постигнуваат поголеми резултати во знаењето. Ако туторот забележи дека ученикот не ја разбира наставната содржина, ќе обрне повеќе внимание на таа наставна содржина со цел да се добие повратен одговор на стекнатите знаења во форма на наставни листови, вежби или тестови.

Работата на туторот започнува по завршувањето или пред започнувањето на редовната настава на учениците, во зависност од смените во училиштето. Тој се води по извршените дијагностички тестови на почеток од училишната година, според скалило кое објаснува што на секој ученик одделно треба да му се помогне за дополнување на знаењата во текот на целата учебна година.

Целата работа на туторот има за цел да ги направи ромските ученици поуспешни, среќни и задоволни на училиште. Неопходно е туторот заедно со

наставникот да застанат зад своите ученици, за да може да ги увидат и оформат нивните капацитети. За поголеми резултати, пак, треба да се обезбедат информации за секој ученик одделно, да се воспостави директен контакт со родителите на учениците од ромска популација со училиштето, таторот и наставникот. На овој начин се концептуализира начинот на работа и се подготвуваат потребните наставни содржини за дополнителната туторска работа.

➤ **Задача на таторот е:**

- заедно со наставникот и невладините организации да подготви разни можности за приближување на ромската заедница до училиштето;
- семејството на учениците да биде покането во училиштето со цел училиштето да го покаже своето почитување и да ги разјасни и образложи позитивните страни за потребата на таторство.

Сепак, таторот е педагошки асистент на наставникот и во друга област, покрај воннаставната работа, а може да биде и во областа на редовната настава. Тој води клучна улога кај малите ученици од ромска популација со помагање, поддршка, зголемување на мотивацијата во текот на школувањето, па така заинтересираноста нема да прерасне во незаинтересираност и да биде причина за неуспех во училиштето.

➤ **Таторот треба да ги совлада:**

- методологијата на предавање за почетно описменување и основните математички операции;
- да се запознаат со различни методолошки пристапи кои ќе бидат поткрепа додека трае почетното описменување и основите на математичкото описменување;
- да се работи индивидуализирано со секој ученик одделно, користејќи ја методологијата за предавање на наставните содржини што ја користи наставникот;
- треба добро да владее со различните методи, техники и форми на работа во наставата и заедно со наставникот да ја оцени и индивидуализира грижата за учениците.

Присуството, активноста и поддршката на тоторот е за првенствено да се овозможи опсервација, која ќе биде од голема корист за сите ученици од одделението. Набљудувањето треба да стане постојан дел од работата на тоторот за да има знаење и претстава со какви ученици треба да работи за време на дополнителната тоторска настава.

2.2.6. Тоторот како посредник помеѓу училиштето и семејството

Тоторот честопати може да се соочи и со тешки ситуации, па мора да биде способен да се справи со нив. Тој мора да биде способен за емпатија, но и да има стекнати соодветни вештини за потребите за работа со учениците од ромска популација.

Треба да се обиде да ги подобри и зајакне односите помеѓу училиштето и семејството. Ако ги знае придобивките на учениците за нивното редовно посетување на редовната настава во училиште, ќе се направат поголеми напори за вклучување и враќање во редовната настава. Исто така треба да го знае социјалното ниво и условите за живот во семејството на учениците за да ја стекне нивната доверба. Со тоа може да биде сигурен дека учениците ќе шират позитивно влијание за тоторот кај своите родители и соученици. Ова е првиот чекор кон остварување на добра соработка помеѓу тоторот со училиштето и со семејството на учениците од ромска популација.

Покрај комуникацијата во училиште со родителите и наставниците, доколку оваа комуникација не се одвива толку често, тој е задолжен доколку е потребно да го посети семејството каде што живее ученикот (доколку во составот на организацијата не постои медијатор кој ги извршува овие комуникации на живеалиштата на учениците). Во овој поглед, тоторот е незаменлив за училиштето. Благодарение на него, односите помеѓу училиштето и семејството и заедницата можат да се подобрат и зајакнат. Училиштето треба да се обиде да ги вклучи родителите во активностите на учениците и да ги запознае со задачите на училиштето за да може да се согледа и корисноста на тоторот за да ги информира семејствата за активностите и подобрувањата на нивните деца.

Треба редовно да ги посетува и информира родителите за успехите или проблемите со учениците и заеднички да констатираат за тоа како да се подобри ефективностa кон совладувањето на наставните содржини.

2.2.7. Предности и слабости на туторската работа

➤ Важна професионална вештина на туторот е тимската работа и соработка

Туторот е во улога на соработник со наставниците на учениците кои посетуваат дополнителна туторска поддршка, со цел разменувањето на искуствата и сознанијата при соработката да бидат поголеми. Соработката се одвива надвор од наставата, од областа на планирање и евалуација на работата со учениците, за да импровизираат и флексибилно да дејствуваат како одговор на сегашната состојба. Соработката во овој тандем ја управува наставникот со туторот како начин за соработка од двете страни и истите имаат свои одговорности пред учениците, начин на користење на соодветни образовни компетенции.

Туторите кои работат со учениците од ромската популација, најчесто се сретнуваат со проблеми каде што учениците немаат доволно развиено вокабулар, зборовите ги изговараат погрешно, неправилно користат зборови и не го разбираат нивното значење. Сето тоа произлегува од недоволно познавањето на македонската азбука и јазик.

Затоа важно е учениците редовно да ги посетуваат туторските часови. Туторот е задолжен за обезбедување редовни дополнителни туторски часови и евидентирање присуство на учениците и навремено доаѓање на часовите. Тој може да работи на отстранување на говорните тешкотии и недостатоци и редовно вежбање на говорни вежби. Изучувањето може да биде бавно, но резултатите ќе бидат јасно видливи. Повеќето од учениците, имаат проблеми со препознавање на родовите на именките и зборовите, користат скратени зборови, го користат зборот во различно значење итн. Ова бара трпеливо работење бидејќи се работи за макотрпен процес и потребно е задолжително исправување на грешките што ги прават учениците.

Подучувањето на ученици од ромската популација бара редовна и голема лична посветеност. Треба да се направи подготовка за секој нареден туторски час, подготовка на активности за работа од одредени наставни содржини. Тој треба да им објасни каква е содржината на неговата работа, што можат да очекуваат од него и никогаш не треба да им ветува нешто што не може да го исполни самостојно, без помош на наставниците, училиштето и сите засегнати институции.

Како постојни пречки се наведуваат недостаток на образовни капацитети, патишта за превоз на учениците до училиште, училишни книги, соодветно обучен кадар итн. Оваа комбинацијата на такви неповолни фактори може да предизвика висока стапка на неписменост во ромските заедници во нашата држава. Оттука, фокусот на образовните напори во основното воспитание и образование се од витално значење. Во оваа фаза е релативно лесно да се научат учениците да читаат и пишуваат ако навреме се почне со процесот на почетно описменување.

➤ **Туторската настава со ученици Роми носи кон непосредни, видливи и вредни резултати.**

Добриот тутор треба да има природен авторитет кај учениците и со тоа може да се одржи поволна атмосфера за време на дополнителниот туторски час. Учениците кои не се многу успешни на училиште, покажуваат неподготвеност да работат самостојно и имаат тешкотии да учествуваат во наставниот процес, треба да им се обратиме индивидуално за да се надолнат оние препреки и тешкотии. Сепак, има и брзи видливи забележителни резултати од работата на туторот, учениците на училиште се посреќни, родителите се позадоволни од работата на туторите во училиштето. Подобрување на однесувањето и постигнувањето на подобри училишни резултати, подобра подготвеност за училиште, поголема самодоверба, подобрен разговор, сето тоа се делумни резултати од работата на туторот со ученикот.

Улогата на туторот во воннаставната работа не е само да помогне во постигањата на учениците, тие треба и да извршуваат разговори со колегите, за да разменуваат искуства и да добијат дополнителни информации за тоа како понатаму да се олесни вклучувањето на социјално загрозените ученици од ромската

популација. Ова е потпомогнато од разни настани и семинари организирани од индивидуални регионални власти и непрофитни организации во Република Македонија.

Денес, работата на таторите веќе се смета дека е унапредена и покорисна во процесот на воспитанието и образованието на ученици од ромска популација во училиштата. Сепак, тоа не значи дека овој процес се одвива без тешкотии, важно е да се посочат и ризиците со кои учесниците ќе се сретнат во текот на процесот на таторирањето.

Јазичните бариери со македонскиот јазик и нивниот мајчин јазик е еден од елементарните проблеми со кои се сретнуваат учениците од ромска популација. Тие користат повеќе невербални средства за меѓусебна комуникација, не перципираат не само преку зборови, туку главно преку гестови, изрази на лицето, движењата, бојата на гласот и неговиот интензитет. Таторот всушност во овие ситуации станува и во улога на толкувач, понекогаш и во соработка и поддршка од страна на нивните родители кои подобро можат да разберат за подобрена меѓусебна комуникација.

Ако ученикот не може да ја разбере наставната единица, таторот може да го објасни материјалот и преку воведување на разни иновациски методи и техники. Тоа секако, бара одредено ниво на образование и претходно познавање на наставниот материјал. Затоа, потребно е таторите да го продолжат своето образование. Во моментов, таторската настава со таторите за учениците од ромската популација главно се спроведува од невладини институции. Можеби ќе се преземе оваа задача и на пошироко ниво и во иднина и ќе им помогне да се создадат подобри услови од оние денес. Ова исто така ќе ја зголеми сериозноста и важноста на нивната позиција за образованието.

Покрај традиционалната форма на одржување на таторските часови во училиштето, сега постои и друга варијанта на систем за таторство, имплементиран преку компјутер со интернет. Останува дополнително да се истражи дали оваа форма е прифатена и дали може да се воспостави. Од една страна, учениците немаат личен контакт со таторот, тие ги одржуваат часовите преку апликациски платформи поддржани за настава од далечина, и од друга страна таторството сега може да се организира без претходен фиксен распоред, кои ја олеснуваат процедурата и работата на таторот без претходно закажување на термини за да се

ослободи училница во училиштето потребна за реализирање на дополнителната туторска работа.

➤ **Ризици во туторската работа со учениците Роми во училиштата**

Како дел од слабостите и ризиците кои ги носи туторската настава се претставени во следните неколку области.

- Суштината на туторството е тоа што почнува да се имплементира предоцна! Оваа провокативна реченица честопати е точна. Задачата на подучување не е да му помогнете на ученикот во последен момент. Подучувањето бара процес на постојано надградување на знаењата. Прво, мора да се идентификуваат празнините за во текот на туторската работа постојано да се гради и надградува знаењето. За жал, ова се токму тие ситуации во кои често и алармантно се користи туторството. Со други зборови: туторството не треба да биде активирано и алармантно во последен момент, туку треба постојано да се ажурира според индивидуалните потреби на учениците.
- Подучувањето со туторство може да ги направи учениците побавни. Некои ученици целосно се потпираат на туторството, не внимаваат на редовните часови на училиште, повеќе не му поставуваат прашања на наставникот, се исклучуваат. Тие се потпираат на фактот дека туторството ќе се погрижи за нив, дека материјалот сепак ќе им биде објаснет повторно и слично. Тоа значи дека туторството губи секаква смисла. Што да се направи? Важно е туторството никогаш да не стане трајно и заменско, бидејќи тоа предизвикува такво однесување. Најдобар начин да се спротивстави на ова е прецизно да се дефинира и, пред сè, да се ограничи содржината на воннаставната поддршка. Треба да се одредат методи на учење и техники за работа кои ќе му овозможат на ученикот во одреден момент повторно самостојно да управува со своите знаења.
- Кога учениците не можат сами да го надградуваат своето знаење, тие почнуваат да се оптоваруваат и се развива психолошки несакан ефект на гледиштето за вредноста на образованието. Овде се разјаснува зошто дошло до потреба од

туторство и дека помошта и поддршката е само привремено решение со цел повторно да се оспособат учениците сами да учат.

- Кога туторот се појавува во училиштето се јавува деликатна и кривка ситуација. Се појавува нов наставник во наставниот кадар. Разликата во овој елемент се рефлектира во фактот дека туторот може да има пониско образование од наставниците и неговото гледиште за прашањата за образование на ученици се разликува од повеќе аспекти. Ова може да донесе конфликти во односите со наставниот кадар. Затоа, многу зависи од зрелоста на наставниот кадар, како тој ќе го прифати туторот, а исто така и од зрелоста на самиот тутор, како тој ќе се вклопи во тимот. Ова не е лесна ситуација за наставниците или туторите, но соработката меѓу нив е гаранција за успех.
- Сè уште постои недостиг на јасност во однос на содржината на работата на туторот, од страна на училиштето, Министерството за образование и наука и од страна на невладините организации. Од страна на училиштето или поточно од страна на наставниците, неговата работа честопати се разбира потешко, како непропорционално и непожелно мешање во прашања на професионалноста на наставникот бидејќи има перспективата дека туторот е сè уште студент или штотуку дипломиран наставник. Постојат ограничувања од страна на туторот заради природата на неговата личност и креативноста. Сепак, Ромите ја сфаќаат оваа улога како чин на меѓусебна соработка, а не како чин на конфронтација.
- Наставниците честопати доаѓаат до заблуда во училиштата кога се обвинети за неуспесите во постигањата на учениците од ромска популација и фактот дека тие не се однесуваат кон нив како што треба. Тоа не е сосема точно. Наставниците се однесуваат како што дозволуваат условите, а многумина ги надминуваат своите должности.

Ученикот од ромска популација доаѓа во македонско училиште каде што се зборува македонски јазик и се наоѓа во малцинска позиција - различни правила, различни оброци, друг јазик, различни луѓе. Македонските наставници претежно доаѓаат од различна социо-културна припадност од Ромите. Иако се љубезни, тие

едноставно се однесуваат поинаку и ова однесување може да биде несфатливо за ученици од ромска популација.

Ако општеството не сака таторите да бидат само формални посетители во училиштето (или во улога на волонтери), туку да станат неопходни и корисни соработници на наставниците кои учат ученици од ромската популација, треба да се размисли како таторите можат да помогнат со постигнување повисок успех, создавајќи и зголемувајќи ја мотивацијата кај учениците.

3. Невладиниот сектор и поддршката за образовна инклузија на учениците Роми

Образованието е столб на секоја земја во светот. Преку образованието, нивото на писменост оди високо, а човечките ресурси се зајакнуваат и тоа е незаменлива улога во процесот на развој на образованието. Овој труд го разгледува пристапот, моделот и влијанието на работата на невладините организација, која е дел од функционирањето и влијанието врз едно општество, и се користат за решавање на проблеми кои се наметнати и произлезени од потребата за нивно имплементирање. Се разгледуваат и перцепциите на работата со учениците од ромска популација и нивното образование, ресурсите обезбедени од невладините организации како двигател за помош на унапредување на знаењата. Ова би помогнало да се развијат за дополнителни пристапи и методи кои се вредни за имплементација и кои би помогнале да се зголемат образовните можности на учениците од ромска популација.

Невладините организации се разликуваат по својата обемност, во опсегот во кој дејствуваат, начините и потребите на остварување на одредената стратегија. Овие наведени нивни различности имаат и свои позитивни и свои негативни страни. Поради потребите на образованието, невладините организации дејствуваат во локално, меѓународно или национално ниво, со група на граѓани кои работат волонтерски и учествуваат во неа, или, пак, имаат добро платени човечки ресурси и се дел од поддршката на нивните потреби. Ова го прави процесот одржлив со здружување на сите засегнати страни, вклучително и на граѓанското општество. Меѓу другото, тие претставуваат извор на експертиза во образовниот сектор.

Бидејќи нив ги водат луѓе со професионални вештини, тие можат да го искористат овој капацитет за зајакнување на квалитетот на образованието.

Тие посветуваат внимание на некои специфични проблеми и прашања, кои вообичаено се изоставени од страна на државата и не посветуваат доволно внимание, како прашањето на овој истражувачки проблем, колку е ефикасна туторската настава за учениците од ромска популација за подобрување и зголемување на нивото на нивниот успех со помош на невладините организации. Затоа, тие даваат и финансиската поддршка и помагаат во исполнувањето на финансиските расходи. На пример, може да се понуди поддршка при купување учебници за учениците во училиштата или техничка поддршка.

3.1. Улогата на невладините организации

Соработката меѓу основните училишта со невладините организации, со центрите за поддршка во учењето и со другите основни училишта може се одвива според неколку начини: директна поддршка на учениците, поддршка на родителите/старателите, поддршка на воспитно-образовниот кадар и поддршка на пошироката општествена заедница.

- Основни задачи на невладините организации се:
  - обезбедување на учебници и наставни помагала;
  - индивидуален образовен план кој подразбира приспособување на образовните стандарди;
  - користење на приспособени наставни средства и помагала и помошни технологии;
  - надминување на јазичните бариери, тешкотиите со читањето, пишувањето и зборувањето на македонски јазик;

Основните училишта со невладините организации за поддршка во учењето, преку вклученост на стручни лица од разни профили и од воспитно-образовниот кадар, но и со искористување на ресурсите кои постојат на ниво на локална

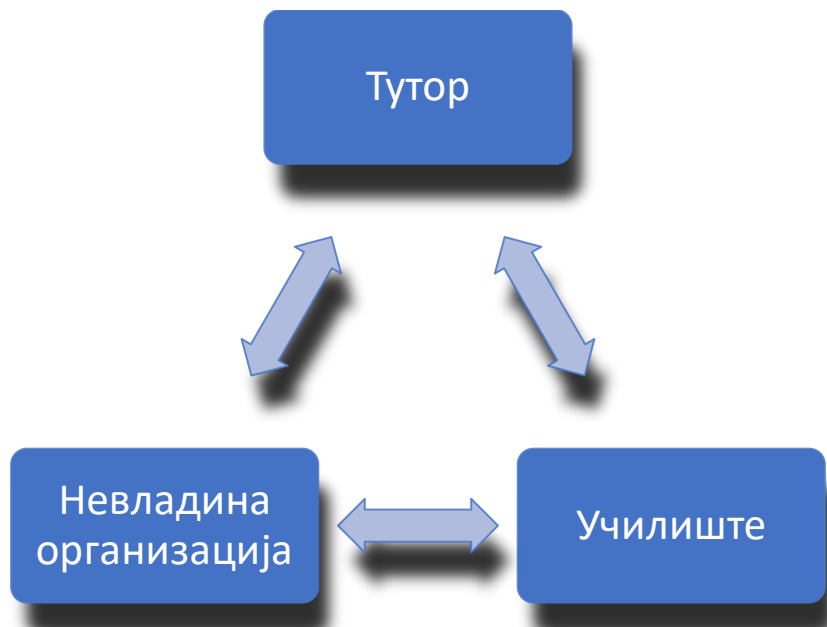
самоуправа обезбедуваат поддршка при имплементирање на инклузивното образование во неколку области.

- Ресурсни услуги во училиштата како обука и ангажирање на образовни и лични асистенти, стручни лица во инклузивни тимови, поддршка на воспитно-образовниот кадар, поддршка на ученици и родители/старатели во инклузивното образование од страна на татор.
- Ресурсни услуги во заедницата преку **консултативни услуги** за сите чинители во инклузивното образование (единици на локална самоуправа, граѓански сектор, меѓуопштински центри за социјална работа, здравствени установи и сл.).
- Модифицираната наставна програма се подготвува за секој воспитно-образовен период на основното воспитание и образование и со неа се определуваат резултатите од учење базирани на компетенциите со кои треба да стекнат и развијат самостојност, личен развој и социјални односи.
- Училиштата со поддршка од страна на невладиниот сектор располагаат со услуги и опрема за да излезат во пресрет на учениците со високо ниво на потреба за поддршка кое ќе им овозможи да се фокусираат на нивните индивидуални потреби.
- Училиштата со невладините организации за поддршка на учењето даваат поддршка на учениците од ромската популација, инклузивниот тим од општинските основни училишта кои реонски ги покриваат за да ги развијат знаењата и вештините во врска со давањето одговор на различните потреби на учениците.
- Обезбедуваат помош и поддршка при адаптација на средината, учествуваат во изработка на индивидуален образовен план, при изработка на специфични наставни средства и помагала.

Обуки и тренинзи за татори за настава и поддршка на учениците од ромската популација се организираат од страна на невладините организации што моментално организираат едукативни обуки и тренинзи за јакнење на вештините и знаењата на таторите и наставниците. Тие се фокусираат на подобрувањето и зголемувањето на процентот на образование на Ромите. Со добивањето на тендер

од Министерството за образование или проект, невладината организација обезбедува имплементација на проектот сè додека не се задоволат потребите на училишните установи за употреба на тутори за учениците од ромската популација. Особено битно за туторите и за наставниците е да се организираат семинари со меѓусебна соработка кои се однесуваат кон подобра интеракција во училишните активности.

Целта на невладината организација е да учествува во градењето на граѓанското општество преку промовирање на алтернативни форми на образование за деца и возрасни, толеранција и човекови права. Проектите се базираат на еднаков пристап за сите, без оглед на етничката, културната, социјалната или верската припадност и на подобрување на комуникацијата помеѓу мнозинското општество и малцинствата, особено со Ромите. Оваа организација посветува посебно внимание на поддршката на образовните програми за ромските ученици во Република Македонија.

„Програмите за туторство кои поддржуваат употреба на податоци и тековните неформални проценки им овозможуваат на туторите поефикасно да ги приспособат своите упатства за одделни ученици.

Успешните туторски организации често имаат јасни цели на учење и се вклучуваат во ригорозни проценки за да се процени ефективноста на нивната програма.

Формативните проценки, без разлика дали се спроведени во училница или во туторска настава, му даваат на наставникот навреме повратни информации за секој ученик и овозможуваат персонализирана настава.

За формативните проценки да резултираат со поголемо учење од страна на учениците, на наставниците им треба време и поддршка да ја прегледаат процената, како и знаење како да ги решат потребите на секој ученик.“ (Robinson, Kraft, & Loeb, 2021, 9)

⇒ **Ромски ресурсен центар**

Ромскиот ресурсен центар е невладина и непрофитна организација што е насочена кон поддршка за одржлив развој на младите, граѓанскиот сектор, бизнис-заедницата и локалната самоуправа како и поголема мобилизација на сите структури во локалната заедница кои можат да дадат придонес кон побрза интеграција на заедницата, како и интеграција на Македонија во рамки на Европската Унија. Организацијата преку своето дејствување дава придонес во локалниот развој, развој на млади лидери како и развој на граѓанското општество на национално ниво преку понуда на професионални обуки, консултации, едукација и имплементација на проекти.

Визијата на Ромскиот ресурсен центар е самостојна стручна организација со цел да придонесе за развој на заедницата и за европската интеграција на Република Македонија.

Мисија Ромскиот ресурсен центар е невладина и непрофитна организација со целосно развиени човечки ресурси која има постигнато самоодржливост што придонесува за мултиетничко и транспарентно општество, социјална вклученост на маргинализираните групи и родовата еднаквост, подобрување на личните капацитети на млади и промоција на РРЦ како фасилитатор и испорачувач на консултантски услуги на владини и невладини организации и бизнис-секторот. (РРЦ, <http://rrc.org.mk/визија-и-мисија/>)

⇒ Сонце

Сонце е етаблирана организација на меѓународно и национално ниво, која активно придонесува кон граѓанска интеграција и еднаква практика на демократските права и можности на Ромите. „Сонце“ е формирана во 1996 година како неформална група во Тетово.

➤ Визија

Сонце е етаблирана организација на локално, национално и меѓународно ниво, која активно придонесува кон граѓанска интеграција и еднаква практика на демократските права и можности на Ромите.

➤ Мисија

„Сонце“ придонесува кон демократска интеграција и ефективно учество на ромската заедница во општеството преку градење на капацитети, директна поддршка и застапување на нивните интереси.

Главната цел на проектот е зголемување на нивото на вработливост на пазарот на трудот на Ромите и другите ранливи групи преку обука, советување, посредување и широко партнерство помеѓу јавната администрација и приватните компании, како основа за подобрување на вработеноста на Ромите во општата популација.

➤ Следниве резултати се очекува да бидат постигнати со акцијата:

- Воспоставеното партнерство со јавните институции и компании води кон обезбедување подобри услуги на Ромите за пристап до пазарот на трудот;
- Негуваните основни и социјални вештини и компетенции на Ромите и обезбедувањето професионални квалификации доведува до подобар пристап до платени работни места;
- Подигање на свеста за предрасудите и дискриминаторските практики со кои се соочуваат Ромите, доведува до подобрување на социјалниот имиџ на Ромите;

➤ Следниве активности ќе бидат завршени со цел да се постигнат поставените цели:

- Воспоставување на програма и градење на капацитетите на тимот *Acceder*
- Промоција на програмата *Acceder*

- Воспоставување база на податоци за соодветно водство, планирање и евалуација
- Пристап до потенцијалните учесници
- Индивидуална патека за вработување и советување
- Истражување на пазарот на трудот и соработка со компании
- Градење на капацитети, знаење и вештини на учесниците (Сонце, <https://sonce.org.mk>)

⇒ **Сумнал**

Сумнал е здружение за развој на ромската заедница во Македонија. Ова здружение е основано во јуни 2004 година и одговара на потребите на државните училишта и на населбата Топаана, кои се поврзани со исклучително слабиот успех на училиште, висока стапка на осип од училиштата, неписменост и мала свесност за важноста на образованието. За да се бори со овие проблеми, Сумнал организира и изведува различни образовни и општествени активности, како и активности кои го градат карактерот во врска со материјалот што се учи во редовните училишта и со наставните планови подготвени од Министерството за образование и наука. За само неколку години услугите кои ги обезбедува Сумнал драматично се зголемија, иако организацијата остана верна на првичната мисија и цели. Преку соработка со заедницата, соработка со Советот на родители и воспоставување блиски односи со локалните училишта, Сумнал е во можност да ги идентификува и да започне да излегува во пресрет на дополнителните потреби на заедницата. Денес, како дополнение на повеќе од 60 часа неделно образовни можности кои им се нудат за децата, Сумнал обезбедува широк спектар на образовни можности за сите членови на заедницата. Овие можности го вклучуваат следното, иако не се ограничени само на тоа: Правата на жените, подучување, посетување јавни настани, регистрација на граѓани, борба со сиромаштијата, која е честа во околината, семејно насилство, хигиена и санитетско-здравствени мерки, вакцинирање, права на децата, описменување на возрасни, демократско учество, човекова средина и многу други. Напредокот на луѓето од Топаана е сигурен. Сепак, Сумнал почна да обезбедува средства и извори потребни за образование на исклучително големиот број

возрасни луѓе и деца во населбата Топаана. Без сомнение, надежите, соништата и иднината на цела генерација е посветла поради напорите на тимот, волонтерите, партнерите и симпатизерите на Сумнал. (Сумнал, <https://sumnal.mk/mk/>)

➤ Визија и мисија на Сумнал е:

- унапредување на формалното и неформалното образование на децата и младите Роми;
- континуирана работа со деца и млади од школска возраст во Сумнал-центрите, во општина Чаир (Топаана) и во Шуто Оризари;
- помош на децата и младите во подготовка на домашни задачи;
- таторство;
- помош при запишување на училиште;
- организација на едукативни и други специјални настани за поддршка на образованието на децата и младите Роми;
- поддршка на студентите за запишување на факултет на некој од Универзитетите во Република Македонија и нивно насочување според желбите и интересите, но и потребите на ромската заедница во Република Македонија.

⇒ **Хесед**

Хесед (2019-2021) е невладина организација. Активностите, пред сè, се планирани во согласност со стратешките приоритети на Владата на РС Македонија во областа на образованието и намалување на социјалната исклученост и Милениумските развојни цели дефинирани од Обединетите нации.

Според Хесед, Проектите кои ги реализираат имаат пред сè, за цел:

- да го надополнат и збогатат воспитно-образовниот процес кај различните категории на лица во развој: социјално загрозените деца, голем дел од ранливите категории и во целост сите деца и млади;
- да стимулираат современ концепт на однесување кон социјално исклучените лица и оформување на нов социјален модел, кој во прв план ја става личноста и нејзините особености, а не причината за исклученоста во општеството;

- да обезбедуваат пристапи кон вонинституционални и институционални форми на социјална и детска заштита;
- да ја зголемат општата свест кај јавноста за социјалната вклученост на лицата од ранливи категории; (HESED, <http://hesed.org.mk/za-nas/celi/>)

Особен придонес кон унапредување на општеството имаат со реализација на следните цели:

- да се намали бројот на деца и млади кои не успеале да го постигнат основното ниво на знаење;
- да се постигне одржлив развој во неформалното образование;
- да се намалат нееднаквостите во образованието;
- да се поддржува висококвалитетна неформална настава со обучување наставници неопходни за таков вид на поучување;
- развој на неформално образование кое се темели на најновите светски сознанија и успешни трендови;
- промоција на иновативност и креативност во наставата и во совладувањето на знаењата;
- подобрување на знаењето и мотивираноста за учење на децата и младите;
- обезбедување на безбедна и стимулирачка средина за учење;
- мотивирање на децата и младите да стекнуваат знаења, особено деца и млади кои потекнуваат од социјално загрозени семејства, од малцински етнички групи и деца без родители;
- поддршка на индивидуална интеграција на деца и млади со специјални потреби;
- развивање на основни знаења, вештини, надлежности и однесувања кои учениците понатаму ќе ги користат како основа за поспецифично образование;
- поддршка на методите на евалуација кои се фокусирани на индивидуалниот развој на секој ученик одделно;

- дијагностицирање на посебните образовни потреби на деца и млади од социјално загрозувани семејства, деца без родители и промовирање на мерки за поддршка на нивното образование;
- поддршка на неформалното образование и неговите врски со формалното образование во групи на деца и млади од 6 до 18-годишна возраст, со особен осврт кон групите кои се во границите на социјална, културна и јазична исклученост;
- развој и вклучување на ефикасни активности во образовниот процес, кои ќе ги насочат учениците кон здрав животен стил;
- поддршка на советодавни услуги директно во училиштата за ефикасна помош на децата и младите;
- континуирано подобрување на квалитетот на советување во основните и средните училишта и јавните установи за грижа на деца без родители. (HESED, <http://hesed.org.mk/za-nas/celi/>)

➤ Програмата, визијата и проектите на Хесед

Во светот, менторство/туторство е општо признат и користен начин за поддршка на поединци, а особено на поединци и/или групи од ранливите општествени категории. Истото се однесува и на деца и млади без родителска грижа кои се институционално згрижени.

Според Хесед, **Проектот „Мој ментор/тутор“** се осврнува на обезбедувањето на финансиски средства за [менторство преку донаторство](#), на децата и младите без родителска грижа, како основа за непречено и континуирано одржување на солидното знаење од наставните програми, а обезбедениот континуитет во едукативниот развој, пак, го претставува потенцијалот кој, на секоја личност ќе му даде можност за избор на професија, работна ангажираност и вклученост во општествените текови.

Целта на ХЕСЕД е да ја разбуди и поттикне свеста за менторството преку донаторство кај бизнис-заедницата, со што ефикасно ќе се задоволат дополнителните едукативни потреби на децата без родителска грижа.

„После низа истражувања од страна на наставници и во непосредна близина на децата – корисници на ЈУ „11 Октомври“ – Скопје, Хесед иницирал пилот- проект за да се надминат пропустите во воспитно-образовниот процес.

Во пилот-проектот била вршена опсервација на учењето на сите деца, каде што се воочува голема желба, но и недостаток на можности за нивно едукативно надградување. Волонтерите на ХЕСЕД работат со децата од одделенска настава поделени во две групи.

- Прва група: Ученици од прво до трето одделение и
- Втора група: Ученици од четврто и петто одделение.

Со овој проект е согледан голем недостаток во последователно изучување на секојдневните наставни содржини и големи недостатоци во знаењето од изминатите учебни години. Голем број од децата се во состојба во која треба од почеток да почнат да ја изучуваат наставната материја по предметите македонски јазик и математика“. (HESED, <http://hesed.org.mk/mentor-tutor/>)

Исто така има ученици кои ја научиле азбуката и застанале со своето надградување. Во целиот процес со овие ученици најмногу охрабрува нивната желба и интерес за изучување кога им се посветува внимание и време. Во овие групи имаме по десетина деца со кои работиме интензивно, но сепак не е доволно работење во група.

Секое дете треба да има свој ментор кој ќе го следи, ќе го стабилизира и врати на потребно едукативно ниво и последователно ќе го насочува и води во целиот воспитно-образовен процес.

Овој ментор исклучително треба да е наставник со стручна наобразба во дадената област. На секое дете од предучилишна возраст му е потребен водич и насочувач кон основите, а на секое дете од одделенска настава му е потребен одделенски наставник, на секое дете од предметна настава му е потребен наставник експерт по македонски јазик, математика и сите општествено-хуманистички и јазично-уметнички науки. Следствено на ова, истото е потребно и кај учениците средношколци по проследената редовна настава во училиштата. (HESED, <http://hesed.org.mk/mentor-tutor/>)

4. Релевантни истражувања

Во Република Северна Македонија постојат истражувања во однос на унапредувањето на образованието на учениците од ромска популација и потребата од овој вид истражување во образованието е голема бидејќи на тој начин самите невладини организации и истражувачите придонесуваат кон реалната слика на учениците од ромска популација, нивната застапеност во училиштата, редовноста и најважно подобрувањето на нивниот успех за можат да обезбедат дополнителни ресурси. Тие се важни за вложување во образовниот систем на основното воспитание и образование кај Ромите со цел да се добие поголем квалитет во нивото на нивното образование.

Во прилог следуваат примери од неколку истражувања поврзани со образованието на Ромите.

1. Истражување за децата Роми надвор од основното образование во општина Шуто Оризари

Во проектот Истражување за децата Роми надвор од основното образование во општина Шуто Оризари“ (2019) се истражуваат и утврдуваат причините поради кои ромските деца од Шуто Оризари не одат во училиште и утврдување на факторите кои придонеле ромските деца да бидат надвор од образовниот процес. Во конотација на овие истражувања се истражуваат и потребите за ангажирање на татори во основното образование, за помош и поддршка за нивно повторно вклучување во образовниот процес.

Во ова истражување е земен репрезентативен примерок од деца кои живеат во општина Шуто Оризари, на деца од ромската заедница кои се на училишна возраст (од 7 до 15 години) преку квантитативен пристап на истражување.

➤ Идентификација на деца кои се надвор од образовниот процес

Од спроведеното истражување во општина Шуто Оризари биле вклучени вкупно 308 деца на возраст од 7 до 15 години кои се надвор од образовниот процес при што 179 деца се машки, а 129 деца се женски.

Од добиените податоци од терен, 73 деца воопшто не започнале да одат на училиште, а 219 деца започнале да одат во училиште, но подоцна прекинале да одат на училиште. При што во најголем дел децата го прекинуваат својот образовен процес во текот на второ одделение, односно уште во прво одделение.

➤ Причини за напуштање на образованието

Според добиените одговори за причините за напуштање на образовниот процес на ромските деца на возраст од 7 до 15 години во Шуто Оризари се наведуваат неколку. Како најчеста причина се смета заминувањето на семејства на децата во странство со 72,03 %, потоа како втора најчеста причина со 38,98 % се наведува немањето на доволно финансиски средства за покривање на трошоците за децата да одат на училиште, потоа се наведува неинформираност, односно не знаењето за временскиот период кога треба детето да биде запишано на училиште, како и далечината на училиштето.

➤ Обезбедување на дополнителна турска настава за учениците Роми со поддршка од невладините организации

Со испитување на мислењето на родителите/старателите на ромските семејства чии деца не посетуваат основно училиште беше поставено прашањето „Какви мерки треба државните институции да преземат за вклучување на сите деца во образовниот систем?“ Како најчеста мерка е доделувањето на стипендии со 80,43 %, потоа следуваат дополнителна поддршка од страна на невладините организации со 71,19 % и развивање на програма за ментори/тутори кои би работеле со децата со 50,21 %.

Според добиените податоци се заклучува дека при ангажирањето на турси ваквата мерка не би имала административна пречка за нејзина организација и реализација од страна на невладини организации.

➤ Дел од препораките во прилог на ова истражување се:

- креирање на соодветни инструменти од страна на Бирото за проверка на знаењето на децата;

- вклучување во основно воспитание и образование во согласност со спроведената проверка на знаењето и земање предвид на возраста на детето;
- максимизација на постојната законска регулатива, односно искористување на поддршката во основното образование преку медијаторите и можноста за ангажирање на татори;
- зголемување на бројот на образовни медијатори во општината Шуто Оризари и нивно запознавање со новото законско решение;
- обезбедување на образовни медијатори во сите општини во државата каде што има поголем број на ромско население; (Селмани, Сулејманова, 2019, 34)

2. Воннаставните активности во основните училишта во Република Северна Македонија - извештај од испитувањето на состојбите

Проектот Воннаставните активности во основните училишта во Република Северна Македонија (2020) е истражување поттикнато од многубројните иницијативи за подигање на квалитетот на образованието во Република Северна Македонија што се реализираат во последните десетина години преку подобрување на концепциските и програмските документи и преку разновидните проекти за методичко унапредување на воспитно-образовната работа и утврдување на различните видови воннаставни активности во училиштата, меѓу кои се и таторските/менторските активности.

Во ова истражување е земен репрезентативен примерок на стручни соработници, наставници, родители и ученици во Република Северна Македонија преку квалитативен и квантитативен пристап на истражување.

Според Петровска, Мицковска, Мехмети, Хасипи, Чешларов & Ајрулаи, (2020) **Туторски/менторски активности** при истражувањето се смета дека половината од испитаниците во училиштата не ги реализираат овие активности, но истовремено се наведува евидентни и определени тешкотии во реализација на таторските/менторските активности.

Во следните области половината од учесниците мислат дека нема никакви пречки за реализација на таторски/менторски активности. Останатата половина, пак, гледаат проблем кај учениците каде што како главни причини се наведуваат

незаинтересираноста да користат помош/поддршка и недостаток од родителска поддршка.

Во однос на тоа кој има најголема корист од туторските/менторските активности, поголем дел од учесниците во истражувањето сметаат дека најголема корист од менторството/туторството имаат учениците, корисници на соученичка помош/поддршка, а многу помал дел гледаат голема корист и за наставниците.

Заклучок: Во врска со менторските/туторските активности што сè уште се многу ретки во нашите училишта, повеќето родители имаат позитивен став и би сакале нивните деца да бидат вклучени во такви активности. Тие сметаат дека менторските/туторските активности се важни за учениците, но и за наставниците. (Петровска, Мицковска, Мехмети, Хасипи, Чешларов & Ајрулаи, 2020, 86

II ДЕЛ
МЕТОДОЛОГИЈА НА
ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Предмет на истражување

Предметот на ова истражување е насочен кон подобрувањето на успехот на учениците Роми и улогата на тоторот како медијатор помеѓу училиштето и невладиниот сектор во однос на воннаставната работа со учениците, неговото незаменливо место во училиштата, односно неговата улога, значење и придонес во системот на основното воспитание и образование со учениците од ромска популација.

Магистерската теза се однесува на важноста на туторската работа со учениците од ромската популација во основното воспитание и образование. Детално ја опишува функцијата на тоторот, неговите задачи и важноста во системот на основното воспитание и образование. Се опишува тоторот како медијатор помеѓу училиштето и семејството и неговото незаменливо место во училиштето вон редовната настава.

Во истражувачкиот дел е потребно да се опише меѓуинституционалната поддршка на туторската работа со учениците од ромската популација, ефективност, оправданоста и важноста на оваа функција. Истражувањето е насочено и кон испитување на начинот на функционирање меѓу наставниците, училиштето, тоторот и невладините организации, нивниот став и реципрочната толеранција и соработка на дополнителната туторска работа како воннаставна активност, како и начинот на кој ја прифаќаат улогата на тоторот.

Темата на овој магистерски труд е да се специфицира функцијата на тоторот во основното училиште и да се оправда важноста на дополнителната туторска работа во основното воспитание и образование. Сите засегнати страни треба да се свесни за важноста на оваа функција, да ја поддржуваат улогата на тоторите, бидејќи не се соочуваат со лесна задача и честопати посредуваат во комуникацијата меѓу родителите и наставниците.

2. Цел и карактер на истражувањето

Основна цел:

Главна и основна цел на ова истражување е да се утврдат образовните модели и ефикасноста од туторската работа со учениците од ромска популација и потребата од меѓуинституционална поддршка на оваа категорија.

Карактер на истражувањето:

- **Дескриптивно** – се дава дескриптивен опис на мислењата и ставовите на таторите, одделенските наставници и невладините организации, како и анализа и реален приказ на влијанието, потребата и ефикасноста од туторската работа со учениците од ромска популација во основното воспитание и образование и потребата од меѓуинституционална поддршка на оваа категорија. Според тоа, истражувањето има делумно и стратешки карактер.
- **Емпириско** – се користат податоци и факти кои се констатирани врз основа на непосредно искуство и набљудување.
- **Современо** – се проучува и актуализира улогата на таторот во воспитно-образовниот процес.
- **Индивидуално** – се спроведува од страна на еден истражувач.
- **Квантитативно** – при имплементацијата на истражувањето се користат инструменти и техники од квантитативен карактер (анкетирање со инструмент анкетен прашалник за татори и одделенски наставници).
- **Квалитативно** – при имплементацијата на истражувањето се користат инструмент и техника од квалитативен карактер (интервју наменето за невладините организации).

3. Задачи на истражувањето

1. Да се испитаат ставовите на наставниците и туторите за ефикасноста на туторската работа со учениците од ромска популација кои имаат потреба од дополнителна образовна поддршка.
2. Да се испитаат образовните потреби на наставниците од одделенска настава кои работат со ученици од ромска популација.
3. Да се испитаат образовните потреби на туторите кои работат со учениците од ромска популација.
4. Да се утврди процесот на микрометодското моделирање на воннаставниот процес од страна на туторите, невладиниот сектор и наставниците.
5. Да се испитаат придобивките од образовната поддршка на туторската работа врз подобрување на напредувањето на учениците од ромска популација.
6. Да се утврдат тешкотиите со кои туторите најчесто се соочуваат при работата со учениците од ромската популација во процесот на реализација на туторската работа.
7. Да се утврдат проблемите на туторите, наставниците и невладините организации во процесот на реализација на туторската работа.
8. Да се утврдат моделите на образовна поддршка за учениците од ромска популација од страна на невладиниот сектор.
9. Да се анализира концептот на туторска работа кој се остварува меѓу невладините организации, основните училишта и туторите.

4. Хипотези

Општа хипотеза:

X₀ – Меѓуинституционалната поддршка од релевантни институции позитивно влијае врз утврдувањето на образовните модели и зголемувањето на ефикасноста од туторската работа со учениците од ромска популација.

Посебни хипотези:

X₁ - Постои разлика во ставовите и мислењата меѓу наставниците и туторите за туторската работа со учениците од ромска популација за нејзината ефикасност и корисност.

X₂ - Наставниците сметаат дека преку учество на обуки и други форми на професионален развој ќе придонесат при развивање на компетенциите на наставниците во наставата со учениците од ромска популација.

X₃ – Со подобрување на вештините и компетенциите на туторите се зголемува интеграцијата на новини во воннаставната туторска работа.

X₄ - Постои разлика во начинот на конструирање на микрометодските модели за воннаставната туторска работа според специфичните потреби, интереси и можности на учениците од ромската популација од страна на сите засегнати страни.

X₅ - Туторската работа нуди посебна образовна поддршка која овозможува подобрување на успехот и знаењата на учениците од ромска популација.

X₆ - Јазичните бариери со македонскиот јазик и ромскиот јазик се примарни тешкотии при работењето со учениците од ромска популација во процесот на реализација на туторската работа.

X₇ – Отсуствата на учениците од ромската популација претставуваат најголем проблем при реализација на туторската работа.

X₈ – Моделите на образовна поддршка на невладиниот сектор резултираат со подобрување и напредување на дополнителната туторска поддршка кај учениците од ромската популација.

X₉ - Постои разлика во концептот на соработката што се остварува меѓу невладините организации, основните училишта и туторите.

5. Варијабли во истражувањето

Зависна варијабла во ова истражување се ставовите на наставниците, образовните програми на невладините организации, ставовите на туторите, учениците од ромската популација. Независни варијабли се: образовните модели на туторската работа.

6. Методи, техники и инструменти

Ова истражување се карактеризира со **квалитативни и квантитативни** особености. Во истражувањето се користат следните техники на истражување, и тоа: анкетирање и интервјуирање, при што добиените истражувачки податоци се обработуваат со квалитативна и квантитативна анализа. Во истражувањето се применуваат методите на: анализа, синтеза, апстракција, генерализација, индукција и дедукција.

⇒ Инструменти

- прашалник за тутори
- прашалник за одделенски наставници
- протокол за интервју со претставници од невладини организации

➤ Со **прашалникот наменет за туторите се** испитуваа ставовите и мислењата кои се однесуваат на:

- нивното мислење за позицијата тутор;
- соработката со наставниците;
- соработката на туторите со основните училишта и со невладините организации;
- придонесот на туторските часови за подобрување на успехот на туторираните ученици;
- образовните потреби на туторите;
- начинот и процесот на микрометодското моделирање на воннаставниот процес;
- концептот за туторска работа.

Анкетниот прашалник е составен од два дела и тоа:

- I дел: содржи прашања за општи и информативни информации.
- II дел: содржи 11 прашања од алтернативен, отворен и комбиниран тип.

- Со **прашалникот за одделенските наставници** се испитуваа ставовите и мислења на туторите кои се однесуваат на:
- придонесот на туторските часови за подобрување на успехот на туторираните ученици;
  - ефикасноста на туторската работа;
  - образовните потреби на наставниците;
  - придобивките од образовната поддршка на туторската работа врз подобрување на напредувањето на учениците од ромската популација.

Анкетниот прашалник е составен од два дела:

- I дел: содржи прашања за општи и информативни информации.
- II дел: содржи 10 прашања од алтернативен, отворен и комбиниран тип.

- Со протоколот за **интервју за претставници од невладини организации** се испитуваа нивните ставови и мислења кои се однесуваат на:
- моделите на образовна поддршка кои ја обезбедуваат од нивна страна;
  - моделите на соработка со училиштата;
  - поддршката на туторската работа.

Протоколот за интервју е наменет за претставници од невладини организации и содржи 13 прашања.

7. Популација на примерок

Во истражувањето се опфатени следните суппримероци: општини, основни училишта, наставници, тутори и невладини организации.

⇒ **Општини**

Во истражувањето се опфатени општините на чии територии се наоѓаат основните училишта кои ја поддржуваат туторската настава со учениците од ромска популација за зголемување и развивање на различните потенцијали кај учениците.

⇒ **Невладини организации**

Во истражувањето се опфатени 2 невладини организации кои ја поддржуваат туторската настава со учениците од ромска популација во основните училишта за зголемување и развивање на различните потенцијали кај учениците.

Табела бр. 1 Невладини организации опфатени во истражувањето

Реден број	Име на невладина организација
1.	Ромски ресурсен центар
2.	Сонце

⇒ **Основни училишта**

Истражувањето е спроведено во 10 основни државни училишта, распоредени во 7 општини во Република Северна Македонија. Изборот на основните училиштата е направен според застапеноста на учениците од ромска популација, кои во изминатиот период посетувале дополнителна туторска поддршка во соработка со горенаведените невладини организации, во рамките на образовна поддршка и зголемени можности за образовна инклузија.

Табела бр. 2 Училишта опфатени во истражувањето

Реден број	Име на основни училишта	Општина
1.	ООУ „Добре Јованоски“	Прилеп
2.	ООУ „Гоце Делчев“	Тетово
3.	ООУ „Единство“	Гостивар
4.	ООУ „Браќа Рамиз и Хамид“	Шуто Оризари
5.	ООУ „Крсте П. Мисирков“	Куманово

6.	ООУ „Браќа Миладиновци“	Куманово
7.	ООУ „Кристијан Тодоровски – Карпош“	Куманово
8.	ООУ „11 Октомври“	Куманово
9.	ООУ „Ванчо Прќе“	Штип
10.	ООУ „Дедо Иљо Малешевски“	Берово
Вкупно:	N=10	N=7

⇒ *Наставници*

Во истражувањето се опфатени 131 наставник од одделенска настава, кои наставата ја реализираат од второ до петто одделение во редовната настава во основните училишта во Република Северна Македонија, каде што се реализирала дополнителната туторска поддршка во изминатите десетина години.

⇒ *Тутори*

Во истражувањето се опфатени 111 татори, кои ја реализирале туторската воннаставна работа со учениците од ромска популација во основните училишта во Република Северна Македонија, а биле ангажирани од страна на невладините организации Ромски ресурсен центар и Сонце во претходните десетина години.

8. Статистичка работа на податоци

Според карактеристиките на истражувањето, имајќи ги предвид истражувачките техники и инструменти што се користени и во согласност со хипотезите што се поставени во истражувањето, добиените податоци од ова истражување се обработени на квалитативен и на квантитативен начин со помош на дескриптивна статистика, со дистрибуција на фреквенција и процент, прикажани табеларно и графички. Исто така е пресметана аритметичка средина, за полесно компарирање на разликите во мислењата и ставовите кај одговорите со линеарни скали.

Заради процена на постоењето или непостоењето на разлики во мислењата и ставовите меѓу таторите, одделенските наставници и невладините организации, користена е инференцијална статистика преку статистичко споредување на разликата со Хи-квадрат тест.

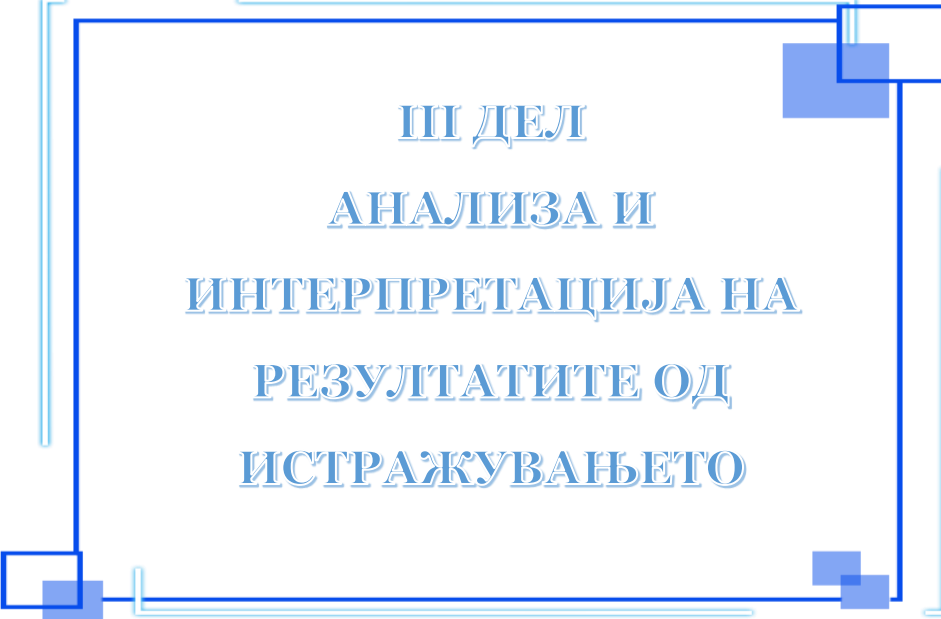
9. Организација и тек на истражувањето

Истражувањето се спроведе во временски период од шест месеци и тоа во неколку фази:

1. Изработка на проект на истражување.
2. Анализа на релевантна литература и документација.
3. Подготовка на истражувачки инструменти.
4. Остварување комуникација и средба со училиштата, невладините организации и таторите и користење соодветна документација според зададената методологија.
5. Спроведување на анкетање со две целни групи и интервјуирање на една целна група.
6. Прибирање и класифицирање на инструментите.
7. Подготовка на електронска матрица за внесување податоци.
8. Внесување на добиените податоци во SPSS програма.
9. Обработка на податоците на квантитативен и квалитативен начин.
10. Анализа и интерпретација на добиените резултати.
11. Извлекување заклучоци и препораки.

10. Етика во реализираното истражување во методолошкиот дел

Анкетирањето е извршено анонимно заради заштита на идентитетот на секој анкетан татор и одделенски наставник.

III ДЕЛ
АНАЛИЗА И
ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА
РЕЗУЛТАТИТЕ ОД
ИСТРАЖУВАЊЕТО

Во третиот дел од трудот се извршени анализа и интерпретација на добиените податоци од спроведеното истражување со помош на истражувачките техники анкетирање и интервјуирање, кои се однесуваат на ставовите и искуствата на таторите, наставниците и невладините организации од основното образование за реализацијата на дополнителната туторска настава со учениците од ромска популација.

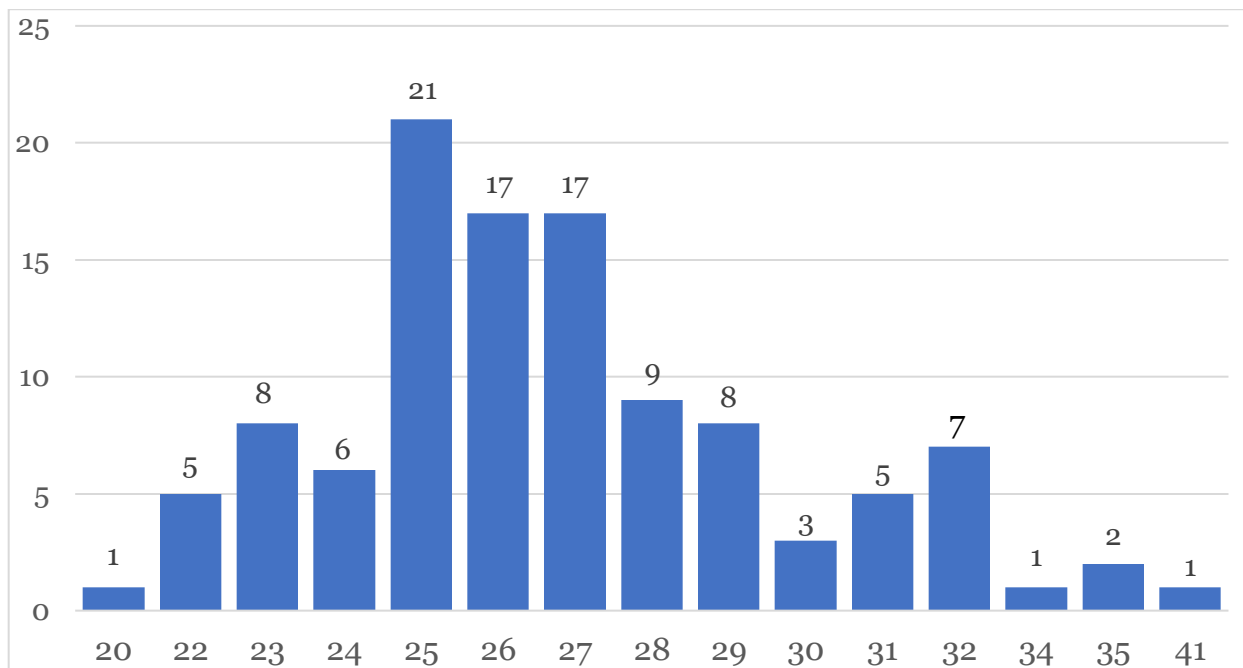
Во продолжение се прикажани резултатите од истражувањето, односно извршена е обработка на податоците на квалитативен и квантитативен начин. Податоците за секое прашање поединечно се графички прикажани и претставени табеларно или графички. По секоја статистичка обработка на податоци кои табеларно или графички се претставени, следува анализа и интерпретација на истите.

I Презентација и анализа на добиените резултати од спроведеното анкетаирање со туторите

I ДЕЛ: Општи податоци

1. Возраст

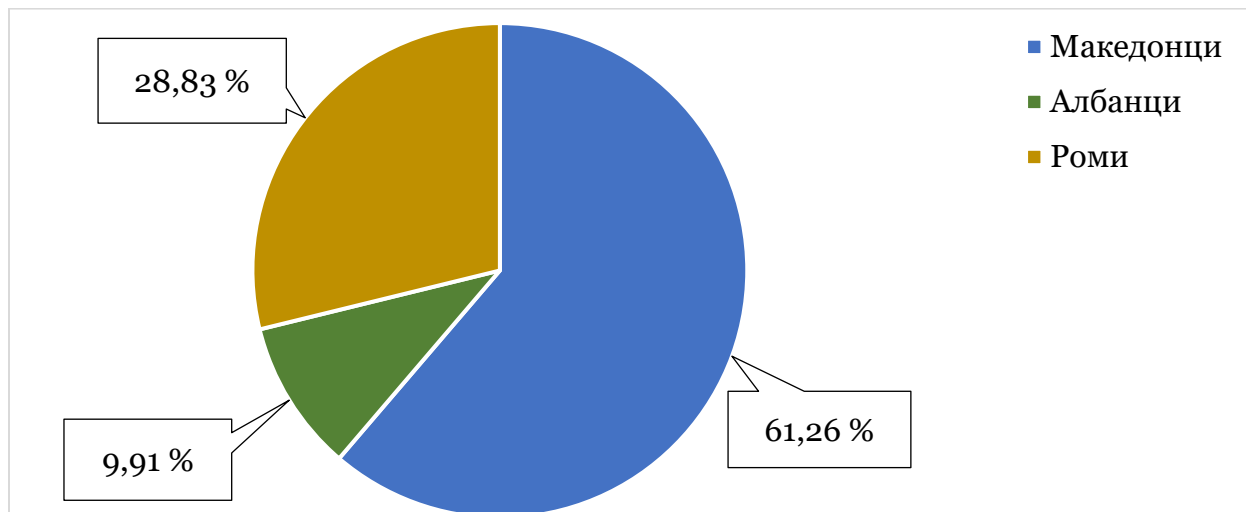
Графикон бр. 1 Возраста на туторите

Од анкетаирањето на ова истражување, опфатени се вкупно **111 тутори**. На дијаграмот е претставен примерок на возраста на туторите, тие припаѓаат на 15 возрасни групи со интервал од 20 години до 41 година. **Најзастапени** се туторите од 25-годишна возраст со 21 претставник на оваа група, за нешто помалку има изедначување на возраста од 26 и 27 години со по 17 претставници за секоја од групите. **Најмал** суппримерок од анкетираниите тутори се на возраст од 35 години со претставници по 2 тутори, и на возраст од 20 година, 34 години, 41 година со примерок од само еден тотор.

2. Националност

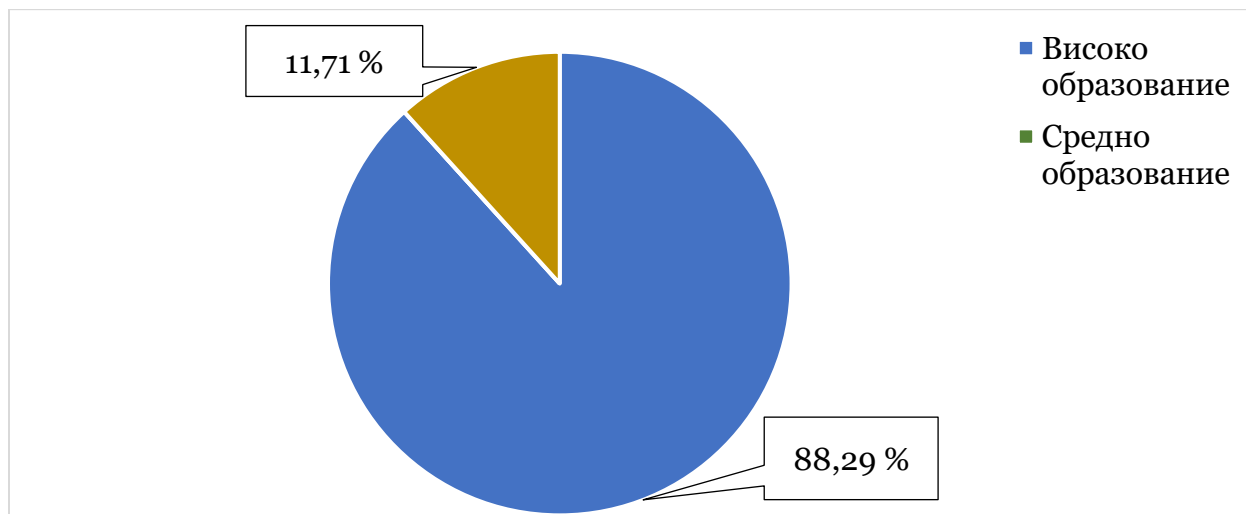
Графикон бр. 2 Националност на туторите

Туторите од сите возрасни групи кои го пополниле прашалникот се припадници на 3 национални групи. **Најзастапена** група од туторите 61,26 % се припадници на македонска националност, една третина од нив 28,83 % се припадници на ромска националност. Со најмало учество и застапеност, 9,91 % од припадниците од албанска националност.

3. Степен на образование

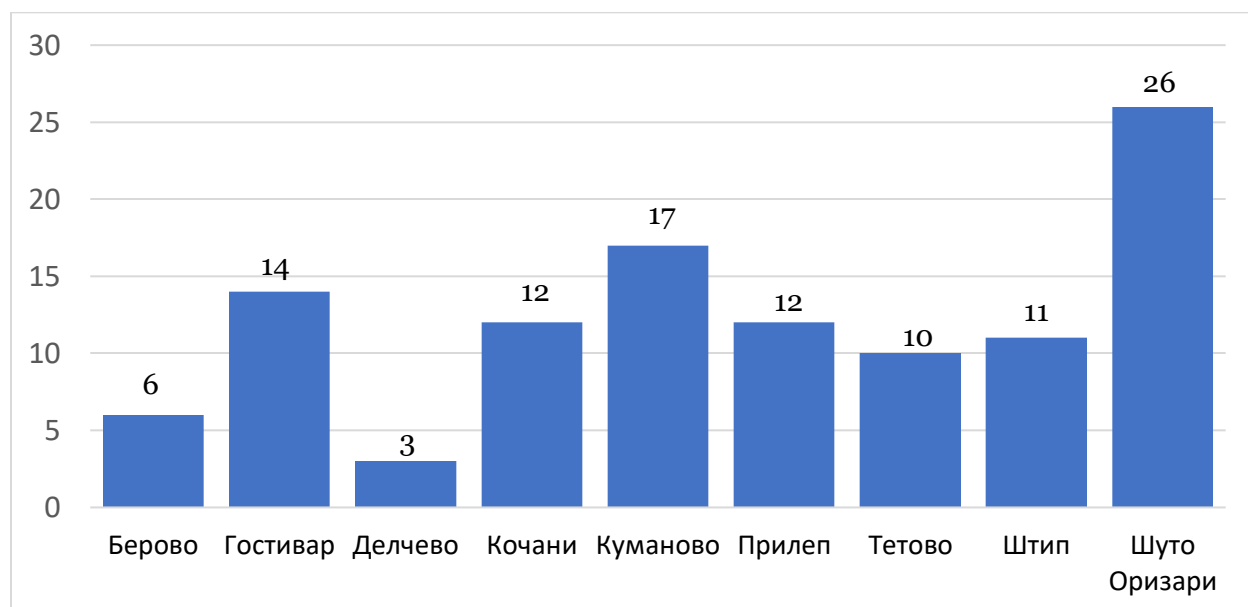
Графикон бр. 3 Степен на образование

На третото прашање од општите податоци туторите го запишале степенот на нивното образование. Има три стратуми што се истражуваат според нивниот степен на образование, испитаници со средно образование, со високо образование и студенти. Најголемата и **најзастапена** група со 88,29 % се туторите со високо образование, 11,71 % од нив се студенти во процес на завршување на високото образование. Ниту еден од испитаниците тутори не е само со средно образование.

4. Општина на која припаѓа училиштето во кое работат туторите

Графикон бр. 4 Општина на која припаѓа училиштето во кое работат туторите

Со ова анкетирање беа опфатени вкупно 9 општини од Република Северна Македонија, меѓу кои најзастапена општина е општината Шуто Оризари во Скопје со учество од 26 тутори, нешто помалку застапеност имаат општините Куманово со 17 испитаници и Гостивар со 14 испитаници. Општина Делчево има најмала застапеност според бројот на тутори во оваа општина. Останатите општини Берово, Гостивар, Кочани, Прилеп, Тетово и Штип имаат приближно сличен број на анкетирани претставници од 10 до 14 тутори.

5. Назив на основното училиште и паралелката во која се реализира таторската настава

Табела бр. 3 Назив на основното училиште и паралелка во која се реализира таторската настава

Назив на основно училиште и паралелка	Второ одделение		Трето одделение		Четврто одделение		Петто одделение		Вкупно	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ООУ „Добре Јованоски“	5	12.20%	4	11.11%	3	11.11%	0	0.00%	12	10.81%
ООУ „Гоце Делчев“	5	12.20%	3	8.33%	1	3.70%	1	14.29%	10	9.01%
ООУ „Единство“	5	12.20%	5	13.89%	3	11.11%	1	14.29%	14	12.61%
ООУ „Браќа Рамиз и Хамид“	7	17.07%	7	19.44%	9	33.33%	3	42.86%	26	23.42%
ООУ „Крсте П. Мисирков“	2	4.88%	1	2.78%	0	0.00%	0	0.00%	3	2.70%
ООУ „Браќа Миладиновци“	3	7.32%	0	0.00%	1	3.70%	1	14.29%	5	4.50%
ООУ „Кристијан Тодоровски – Карпош“	3	7.32%	3	8.33%	0	0.00%	0	0.00%	6	5.41%
ООУ „Ванчо Прќе“ - Штип	5	12.20%	3	8.33%	3	11.11%	0	0.00%	11	9.91%
ООУ „Дедо Иљо Малешевски“	1	2.44%	3	8.33%	1	3.70%	1	14.29%	6	5.41%
ООУ „Ванчо Прќе“ - Делчево	0	0.00%	1	2.78%	2	7.41%	0	0.00%	3	2.70%
ООУ „Малина Поп Иванова“	3	7.32%	4	11.11%	2	7.41%	0	0.00%	9	8.11%
ООУ „11 Октомври“	1	2.44%	1	2.78%	1	3.70%	0	0.00%	3	2.70%
ООУ „Никола Карев“	1	2.44%	0	0.00%	0	0.00%	0	0.00%	1	0.90%
ООУ „Раде Кратовче“	0	0.00%	1	2.78%	1	3.70%	0	0.00%	2	1.80%
Вкупно:	41	100.00%	36	100.00%	27	100.00%	7	100.00%	111	100.00%
		36.94%		32.43%		24.32%		6.31%		100.00%

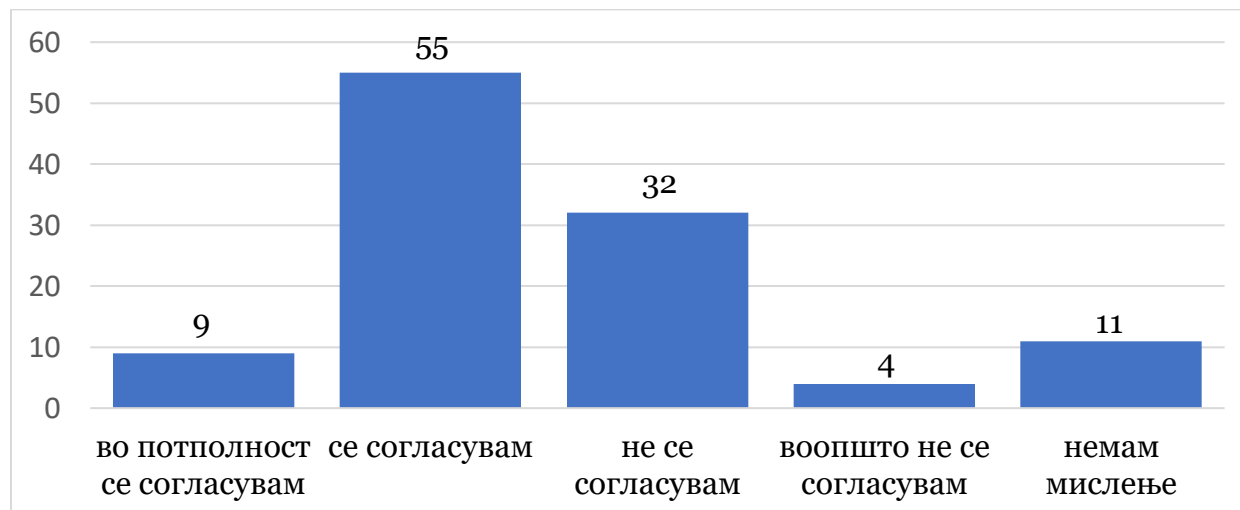
Според добиените податоци од истражувањето и примерокот од општините каде што припаѓаат основните училишта и каде што се остварува дополнителна турска поддршка, направен е примерок од 14 основни училишта од Република Северна Македонија. Најзастапен е бројот на турси од основното училиште ООУ „Браќа Рамиз и Хамид“ во општината Шуто Оризари со учество од 23,42 %. Речиси истоветен е бројот на 4 основни училишта, односно во ООУ „Добре Јованоски“ во општина Прилеп, со учество од 12 турси, ООУ „Гоце Делчев“ во општина Тетово со учество од 10 турси, ООУ „Единство“ во општина Гостивар со учество од 14 турси и ООУ „Ванчо Прќе“ во општина Штип, со учество од 11 турси. Само еден турс е застапник на училиштето ООУ „Никола Карев“, и е најмалата единица во базата на податоците за основните училишта. Останатите училишта (ООУ „Крсте П. Мисирков“, ООУ „Браќа Миладиновци“, ООУ „Кристијан Тодоровски – Карпош“, ООУ „Дедо Иљо Малешевски“, ООУ „Ванчо Прќе“ – Делчево, ООУ „11 Октомври“, ООУ „Никола Карев“ и ООУ „Раде Кратовче“) имаат приближен интервал на претставници од 5 до 2 испитаници.

Според нивото на одделение во кое се реализира дополнителната турска настава, најголем процент кои го пополниле прашалникот се турси во второ одделение односно 41, нешто помалку турси 36 го имаат пополнето прашалникот за трето одделение и учество во четврто одделение имаат земено 27 испитаници. Најмал процент од оние кои го пополниле прашалникот се турси од петто одделение, односно 7.

II ДЕЛ: Општи податоци

1. Воннаставната, турска работа е многу корисна и дава забележителни резултати во постигањата на учениците од ромската популација.

Графикон бр. 5 Ползата од турорската работа за постигнување на подобри резултати на учениците

Според даденото тврдење дека воннаставната, турорска работа е многу корисна и дава забележителни резултати во постигањата на учениците од ромската популација, половина од испитаниците 55 (49,55 %) **се согласуваат** со ова тврдење, додека 32 (28,83 %) **не се согласуваат**. Мал е бројот на испитаниците 9 (8,11 %) кои одговориле дека **во потполност се согласуваат** дека турорска работа е многу корисна и дава забележителни резултати во постигањата на учениците од ромската популација. Воопшто не се согласуваат со овој став 4 (3,60 %) од испитаниците, а 11 (9,91 %) немаат мислење.

- Евидентиран е значителен напредок кај учениците од ромската популација при реализацијата на дополнителната турорска настава. Според Вас, со горенаведеното тврдење во следниве категории на одговори заокружете само неколку најважни елементи.

Табела бр. 4 Приказ на напредокот на учениците во одредени воспитно-образовни сегменти

Категории на одговори:	N	%
а) надминување на јазичните бариери со македонскиот јазик;	27	4,34 %
б) подобрување во читањето, со леснотија ги изговара буквите и зборовите;	87	13,99 %

в) подобрување во пишувањето, ги знае сите букви во македонската азбука и може да пишува реченици/текст;	30	4,82 %
г) подобрување во зборувањето и изговарањето на буквите, слоговите и зборовите;	56	9,00 %
д) подобрување на говорните и комуникациските вештини;	30	4,82 %
ѓ) развивање и збогатување на вокабуларот;	21	3,38 %
е) подобрување во знаењето на основните математички операции;	26	4,18 %
ж) познавање на математичките вештини и елементи за мерење, време и пари;	78	12,54 %
з) развиени подобри стратегии и техники за успешно учење;	21	3,38 %
с) надминување на трема и страв од испрашување или тест;	32	5,14 %
и) намалени отсуства од наставата;	14	2,25 %
ј) подобрување на несоодветно однесување и грижата кон наставните и воннаставните задолженија;	17	2,73 %
к) подобрување и зголемена концентрација за време на редовната и туторската настава;	45	7,23 %
л) зголемено нивото на интерес на учениците за пишување домашни задачи;	93	14,95 %
љ) зголемена соработка со наставниците;	19	3,05 %
м) зголемена соработка со родителите на учениците;	9	1,45 %
н) друго (дополнете)	17	2,73 %
Вкупно	622	100 %

Со анкетањето од ова прашање се добиени податоци за мислењата и ставовите на таторите каде што е евидентиран значителен напредок кај учениците од ромска популација при реализацијата на дополнителната туторска настава. **Најголем број** од анкетираниите испитаници 93, сметаат дека високо е изразен процентот на зголемено нивото на интерес на учениците за пишување домашни задачи во домашни услови и вонучилишни дополнителни туторски часови, малку

помал број 87 (13,99 %) од нив се изјасниле дека има подобрување во читањето на текстовите и со леснотија ги изговараат буквите и зборовите и 78 (12,54 %) одговориле дека забележуваат напредок кај математичките вештини и елементи за мерење, време и пари.

Речиси половина од испитаниците 56, сметаат дека има подобрување во зборувањето и изговарањето на буквите, слоговите и зборовите, и 45 одговориле дека воочиле подобрување и зголемена концентрација за време на редовната настава.

Најмал изразен број од испитаниците 9 одговориле дека евидентирале зголемена соработка со родителите на учениците за време на дополнителната туторска настава.

Останатиот дел од дадените тврдења, една третина од испитаниците дале согласност со останатите ставови за евидентиран значителен напредок кај учениците од ромска популација при реализацијата на дополнителната туторска настава.

2.a. Кој задолжителен предмет има најголема потреба да се реализира на дополнителната туторска настава и кој се други најчести тешкотии и проблеми со кои се среќаваат учениците од ромска популација при неговата реализација, а има значително подобрување во постојните достигнувања во учењето?

Според анализираните одговори добиени од туторите, добиени се 63 одговори или 56,76 % на ова прашање од отворен тип. Извлечените одговори на туторите се добиени по пат на проценка и нивното искуство за време на дополнителната туторска поддршка во текот на изминатиот период.

Најпотребен предмет за реализација е наведен **Македонскиот јазик** кај учениците од второ и трето одделение, бидејќи голем дел од учениците кои посетуваат туторска работа имаат проблем со познавањето на македонскиот јазик, и јазичните бариери, кои се главна пречка при совладување на содржините на кој било предмет. **Високо изразен е бројот** на испитаниците што се изјасниле дека со основните вештини за препознавање и разбирање на македонскиот јазик кај

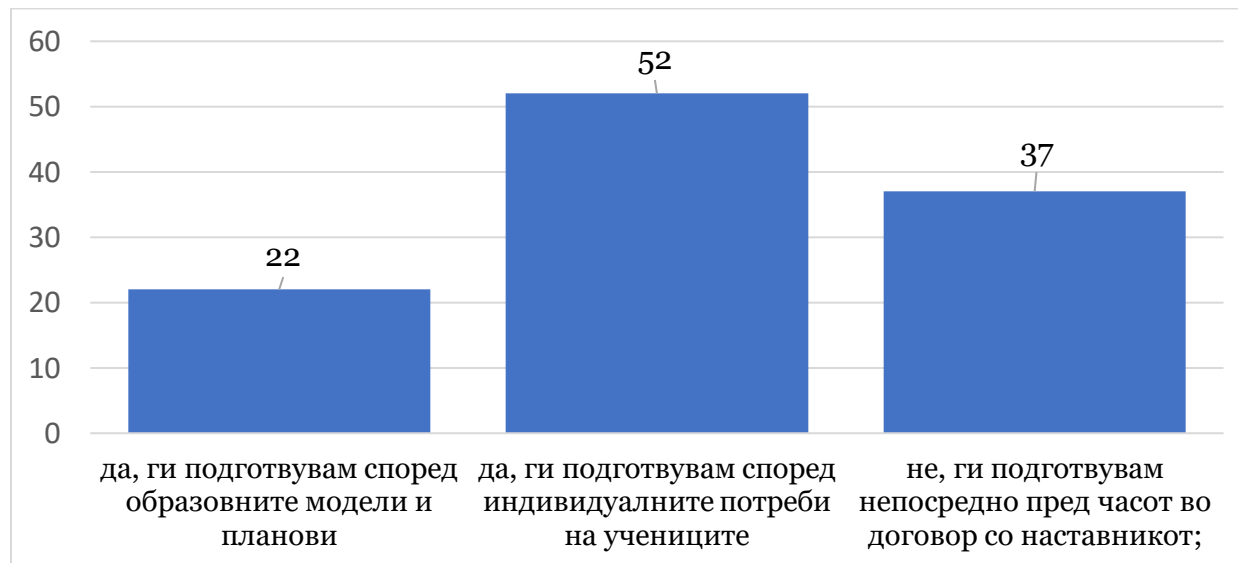
половина од учениците се незадоволителни и минимални и како дел од овие тешкотии тие ги наведуваат: непознавање и слабо разбирање на буквите од македонскиот јазик, тешко изговарање на букви, слогови и зборови, намалени можности за орално пишување да состават структура на проста или проширена реченица како резултат на претходно наведените тешкотии. Несомнено поголемиот дел од испитаниците наведуваат дека еден од проблемите е намалена мотивација за да почнат да учат со разбирање. Речиси **половина** од туторите сметаат дека овие тешкотии се надминати и има значаен и забележителен напредок, но кај дел од учениците било потребно дури посетување дополнителна туторска поддршка во текот на целата учебна година. Помал дел од туторите наведуваат дека учениците кои побавно ги извршувале зададените задачи и имале слаби работни навики, како на пример пишување домашни работи, е евидентиран значителен раст на подобрување. Кај дел од изнесените слабости и тешкотии како: тешкотии за пишување текст, тешкотии со читање текст на глас и посиромашни вербални комуникациски вештини нема евидентиран значителен напредок во постигањата на учениците од ромска популација.

Втор значаен предмет кој учениците од ромската популација имаат потреба да го реализираат за време на туторската дополнителна настава е **Математика**. Како дел од тешкотиите со кои се соочуваат учениците од второ, трето и четврто одделение се слабо владеење и познавање на основните математички операции собирање и одземање, слабо познавање на аналогниот часовник и мерките за време. **Значително низок е процентот** на учениците кај кои е евидентиран напредок кон крајот на секоја учебна година преку дијагностичките тестови што се направени за компарација и на почетокот на учебната година и на крајот на учебната година. Учениците од четврто и петто одделение имаат тешкотии со разбирање и решавање на текстуални задачи, но не е забележано подобрување во логичките вештини.

Покрај овие два предмета, само двајца од туторите сметаат дека е потребно поголема концентрација, помнење и применување на научените содржини, факти и настани од областа на општествените науки и природните науки.

3. Дали имате конкретен модел, план или конкретни мерки за образовна поддршка на турорската работа со учениците од ромската популација?

Графикон бр. 6 Примена на конкретен модел, план или конкретни мерки за образовна поддршка при турорската работа

Со добиените податоци од истражувањето, многу низок број со само 22 (19,81%) од турорите се изјасниле дека имаат конкретен модел, план или конкретни мерки за работа, подготвувајќи ги според образовните модели и планови од Министерството за образование и наука, речиси половина од испитаниците 52 (45,85 %) се изјасниле дека немаат конкретен модел, но имаат план за работа што го подготвиле според дијагностичките тестови направени на почетокот на учебната година и тоа според индивидуалните потреби на учениците. Наспроти ова тврдење, една третина од нив 37 (33,33 %) се изјасниле дека немаат никаков конкретен модел, план или конкретни мерки за образовна поддршка на турорската работа со учениците од ромската популација и ги подготвуваат непосредно пред да започнат дополнителните турорски часови во договор со наставникот и наставната содржина што се обработувала во текот на неделата.

3.a. Доколку одговорот на претходното прашање е „да“, на кој начин ги подготвувате моделите за работа и дали соработувате со училиштето (наставниците/педагогот/стручната служба) и невладините организации како дел од меѓуинституционална поддршка при креирање на истите?

Од вкупно 22 татори кои на претходното прашање го одговориле со „да, ги подготвувам според образовните модели и планови“, на ова прашање одговориле 17 татори. Во однос на начинот како ги подготвуваат моделите за работа, половина од нив се изјасниле дека првенствено се насочуваат кон разоткривање на недостатоците во знаењата и тешкотиите кои се појавуваат кај учениците при изучување на наставните содржини, преку дијагностичките тестови кои ја водат главната улога во добивањето на повратни информации во однос на недостатоците во знаењата кај учениците од ромската популација. Испитаниците велат дека овие тестови се дадени од страна на невладините организации, како ресурсна помош и патоказ за таторите на почетокот на учебната година. Притоа, тие велат дека се водат од наставните програми за одделните наставни предмети дадени од Министерството за образование и наука. Во однос на соработката при креирање на овие модели, таторите велат дека најчесто сами ги креираат истите, и воопшто не е поддржана од страна на невладините организации и стручните соработници во училиштата. Како една од фаворизираните форми на дополнителната таторска настава ја истакнуваат индивидуализираната форма на наставна работа.

Наспроти ова тврдење само еден татор истакнал дека заедно со наставникот креираат месечен или неделен план и програма при што го акцентираат начинот на работа за секој ученик одделно, методите и формите на работа кои е најпотребно да се користат за време на дополнителната таторска настава. Како многу битен елемент при креирањето го истакнал планирањето на времетраењето потребно за совладување на една одделна содржина и рефлексива од предадените содржини за време на дополнителните таторски часови.

4. Каква форма на работа најмногу користите во текот на реализирањето на таторската настава со учениците од ромската популација според нивните образовни потреби?

Табела бр. 5 Форми на работа при реализирање на таторската работа

Категории на одговори:	N	%
а) индивидуална форма	90	37,19 %
б) индивидуализирана форма	84	34,71 %

в) фронтална работа	33	13,64 %
г) тандемска работа	10	4,13 %
д) групна форма	25	10,33 %
Вкупно	242	100 %

На четвртото прашање турорите можеа да се избераат повеќе од понудените определби и беа добиени **242** одговори со дистрибуција прикажана во табелата број 5. Во однос на прашањето каква форма на работа најмногу користат во текот на реализирањето на турорската настава со учениците од ромската популација, според нивните образовни потреби, најголем број од турорите 90 (37,19 %) одговориле дека најмногу ја користат индивидуалната форма на работа, и речиси ист број 84 (34,71%) одговориле дека најчесто ја применуваат индивидуализираната форма на работа на дополнителната турорска настава. Фронталната работа ја применуваат една четвртина од испитаниците 33 (13,64 %), а најмал број од нив 10 (4,13 %) сметаат дека во дополнителната турорска работа најретко се користи тандемската форма на работа со учениците од ромската популација.

4.a. Кој метод најчесто го применувате при работа со учениците од ромската популација?

Табела бр. 6 Методи на работа при реализација на турорската работа

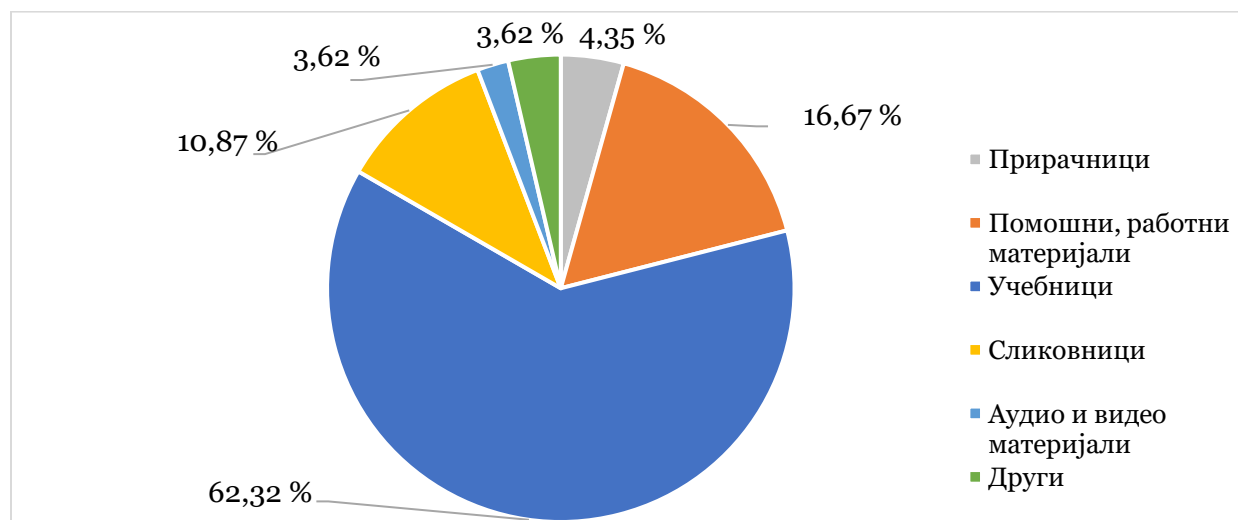
Категории на одговори:	N	%
а) метод на цртање	8	2,84 %
б) метод на разговор	19	6,74 %
в) метод на усно излагање	33	11,70 %
г) метод на демонстрација	85	30,14 %
д) метод на пишување	54	19,15 %
ѓ) метод на илустрација	26	9,22 %
е) метод на практични и лабораториски работи	6	2,13 %
ж) метод на читање и работа на текст	51	18,09 %
Вкупно	282	100 %

За време на дополнителната туторска настава, туторите можеа да одберат повеќе од понудените алтернативи и добиени се **282** одговори. **Најчесто** употребуван метод при работа со учениците од ромска популација, 85 (30,14 %) од испитаниците сметаат дека е методот на демонстрација. Метод на пишување е како втор почесто употребуван метод при работа со учениците од ромска популација сметаат половина од туторите 54 (19,15 %), исто приближен е бројот и на татори 51 (18,09 %) кои сметаат дека методот на читање и работа на текст ја издвојуваат како потребна во текот на дополнителна туторска поддршка. Методи кои се користат **повремено**, дел од туторите сметаат дека се методот на усно излагање со застапеност од 11,70 %, методот на илустрација со застапеност од 9,22% и методот на разговор со застапеност од 6,74 %.

Најмалку изразен број на одговори за методи кои туторите ги користат се методот на цртање со застапеност од 2,84 % и методот на практични и лабораториски работи со застапеност од 2,13 %.

4.6. Кои дидактички материјали според Вас најмногу се користат при работата со учениците од ромската популација?

Графикон бр. 7 Дидактички материјали кои најмногу се користат во туторската настава

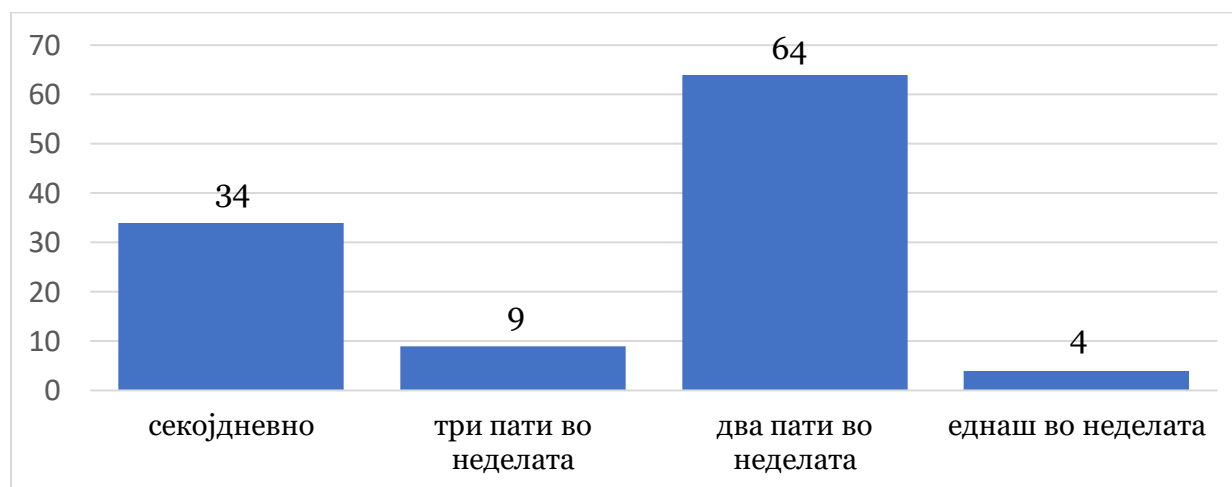

Според понудените категории на одговори и можноста да се одберат повеќе алтернативи, добиена е дистрибуција од 138 одговори, при што **повеќе од две третини** од туторите 62,32 % се изјасниле дека најмногу користени дидактички

материјали при работата со учениците од ромска популација се учебниците. **Средна вредност** на застапеност, според категориите на одговорите се помошните, работни материјали со 16,67 % на одговори, и 10,87 % од испитаниците сметаат дека поретко ги користат сликовниците. **Најмал процент** на анкетирани татори се изјасниле дека за време на дополнителната туторска работа поретко се користат прирачниците (4,35 %) и аудио и видеоматеријали (3,62 %).

4.в. Колку пати во неделата е потребно за да се реализира еден туторски час?

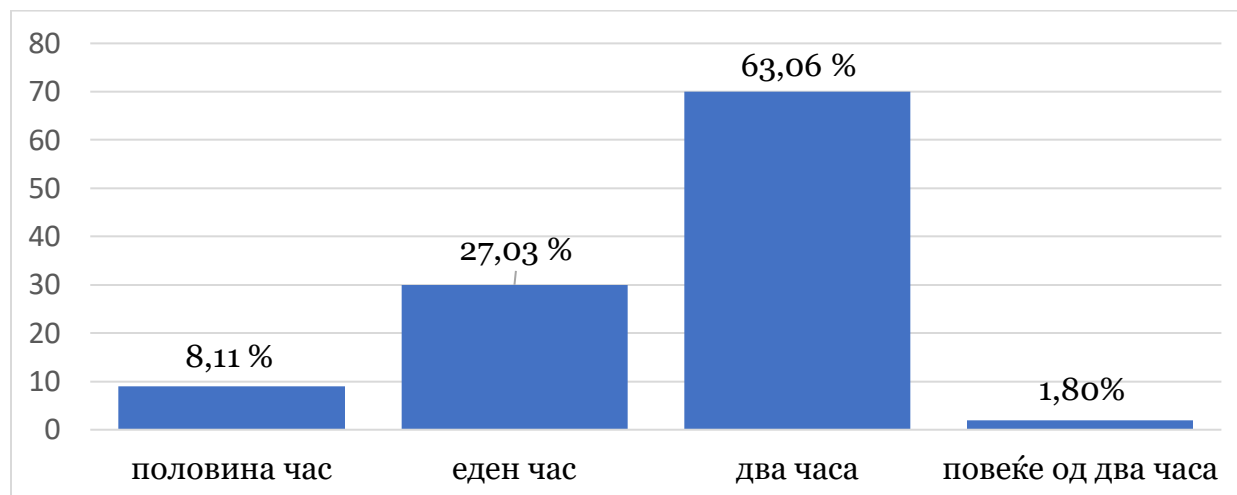
Графикон бр. 8 Временска реализација на туторската настава

Прашањето за интервалот колку пати во неделата е потребно за да се реализира еден туторски час со учениците од ромската популација, 64 татори се изјасниле дека тоа е потребно два пати во неделата, а 34 татори се изјасниле дека застапеноста на часовите е потребно да се одржуваат секојдневно. Додека, пак, 9 од таторите сметаат дека интервалот колку пати во неделата е потребно за да се реализира еден туторски час со учениците од ромска популација треба да биде три пати во неделата, и речиси занемарлив е бројот на татори 4, кои сметаат дека треба да се одржува еднаш во неделата.

4.г. Колку време е потребно за да се реализира еден туторски час?

Графикон бр. 9 Време на реализација на туторскиот час

Со анкетирањето од ова прашање за интервалот колку време (минути) е потребно за да се реализира еден туторски час со учениците од ромска популација, 63,06 % од тутори се изјасниле дека е потребно да се одвиваат два часа во текот на денот, а 27,03 % од туторите се изјасниле дека времетраењето на часовите е потребно да биде само еден час. Додека пак, 8,11 % од туторите сметаат дека интервалот за колку време (минути) е потребно за да се реализира еден туторски час со учениците од ромска популација треба да биде само половина час во текот на работниот ден, и речиси занемарлив е бројот на тутори со 1,80 % кои сметаат дека треба да се одржуваат повеќе од два часа.

5. Со помош на кои алатки и ресурси ги следите напредувањата на учениците од ромската популација?

Табела бр. 7 Алатки и ресурси за следење на напредувањата на учениците од ромската популација

Категории на одговори:	N	%
а) дијагностички тестови на почетокот на учебната година;	99	28,70 %
б) дијагностички тестови на крајот на учебната година;	86	24,93 %

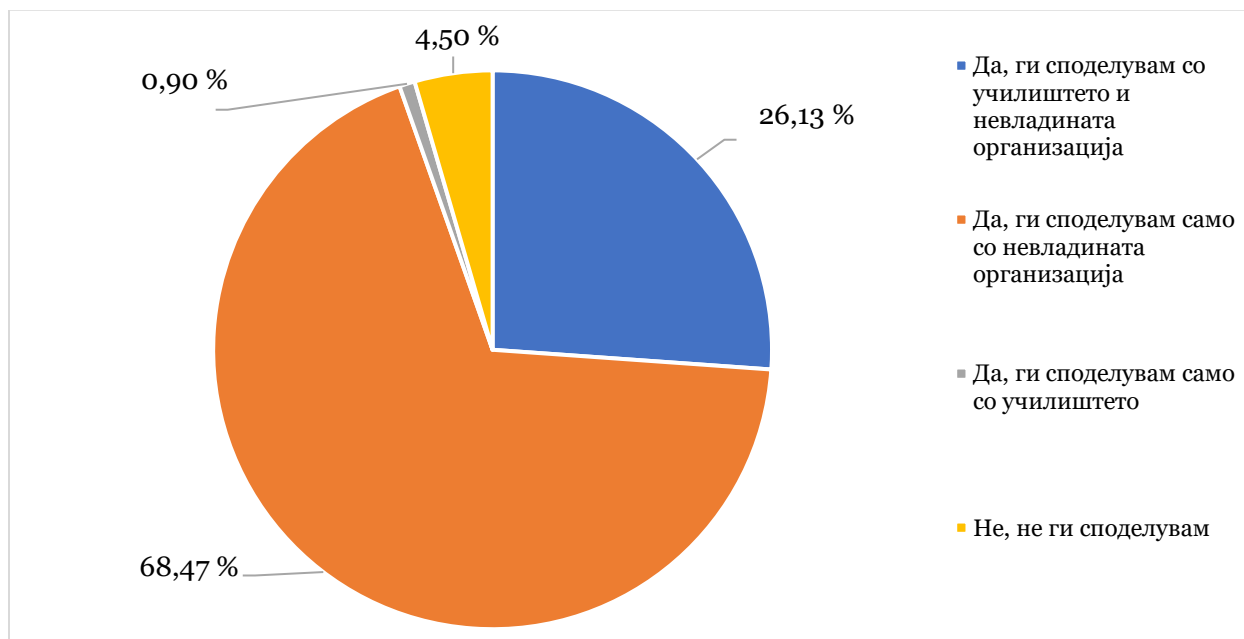
в) евидентни листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на дневно ниво во форма на писмен извештај;	12	3,48 %
г) евидентни листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на месечно ниво во форма на писмен извештај;	70	20,29 %
д) евидентни листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на ниво на едно полугодие во форма на писмен извештај;	17	4,93 %
ѓ) евидентни листи за редовноста на учениците на дополнителната туторска настава;	50	14,49 %
е) друго	11	3,19 %
Вкупно	345	100 %

Според понудените категории на одговори прикажани во горната табела број 5 и можноста да се изберат повеќе од понудените одговори за определба со помош на кои алатки и ресурси ги следат напредувањата на учениците од ромската популација, беа добиени **345** определби со дистрибуција на одговори. **Најголем број** од туторите 99 (28,70 %) одговориле дека дијагностичките тестови на почетокот на учебната година се едни од алатките и ресурсите потребни за да се следат напредувањата на учениците од ромската популација, нешто помалку 86 (24,93 %) одговориле дека ги користат и дијагностичките тестови на крајот на учебната година за проверка на ново стекнатото знаење. Евидентните листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот се користат за секој предмет поединечно на месечно ниво во форма на писмен извештај, се определиле дури 70 тутори за овој одговор, наспроти најниско изразениот број на определени одговори 12 (3,48 %) кои сметаат дека евидентните листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот се користат за секој предмет поединечно на дневно ниво во форма на писмен извештај. Половина од туторите се изјасниле дека ги користат и евидентните листи за редовноста на учениците на дополнителната туторска настава. **Други алатки и ресурси** со кои ги следат напредувањата на

учениците од ромската популација тие ги наведуваат: наставните листови, студија на случај, чек листи, тестови на знаење и евидентни листи за усни одговори.

5.a. Горенаведените заокружени алатки од евалуирањето на учениците ги споделувам со училиштето и невладината организација.

Графикон бр. 10 Степен на споделување на алатките од евалуирање на учениците

Според добиените податоци од истражувањето, туторите го искажале својот став дали ги споделуваат заокружените алатки и ресурси за следење на напредувањата на учениците од ромска популација со училиштето (наставник/педагог/стручна служба) и невладината организација кои ги избрале на претходното прашање. **Најголем процент** од испитаниците, 68,46 % од овие ресурси и алатки ги споделуваат само со невладината организација, една четвртина од испитаниците ги споделуваат и со училиштето и со невладината организација. **Ниско изразен процент** со 4,50 % испитаници кои искажале дека воопшто не ги споделуваат заокружените алатки и ресурси за следење на напредувањата на учениците од ромската популација, ниту со училиштето (наставник/педагог/стручна служба), ниту со невладината организација. Занемарлив е бројот на еден испитаник кој одговорил дека ги споделува алатките и ресурсите само со училиштето.

6. Кои дополнителни компетенции/вештини сметате дека треба да ги продлабочите и развиете за подобрување на успехот на учениците од ромска популација при дополнителната турска поддршка?

Табела бр. 8 Приказ на компетенции и вештини кои треба да ги развије туророт

Категории на одговори:	N	%
а) развивање вештини за самостојно креирање турски часови според потребите на ученикот	61	17,13 %
б) развивање способности за писмено и академско пишување	8	2,25 %
в) развивање нови стратегии за учење	20	5,62 %
г) развивање методи и техники за работа со ученици	86	24,16 %
д) развивање на интерактивни модели	22	6,18 %
ѓ) развивање ИТ-вештини	50	14,04 %
е) развивање стратегии за решавање на проблеми (пр: наставник – ученик)	12	3,37 %
ж) користење на стручна литература онлајн	38	10,67 %
з) развивање вештини за странски јазици	49	13,76 %
с) развивање на емпириски истражувачки компетенции	8	2,25 %
и) друго (дополнете)	2	0,56 %
Вкупно	356	100 %

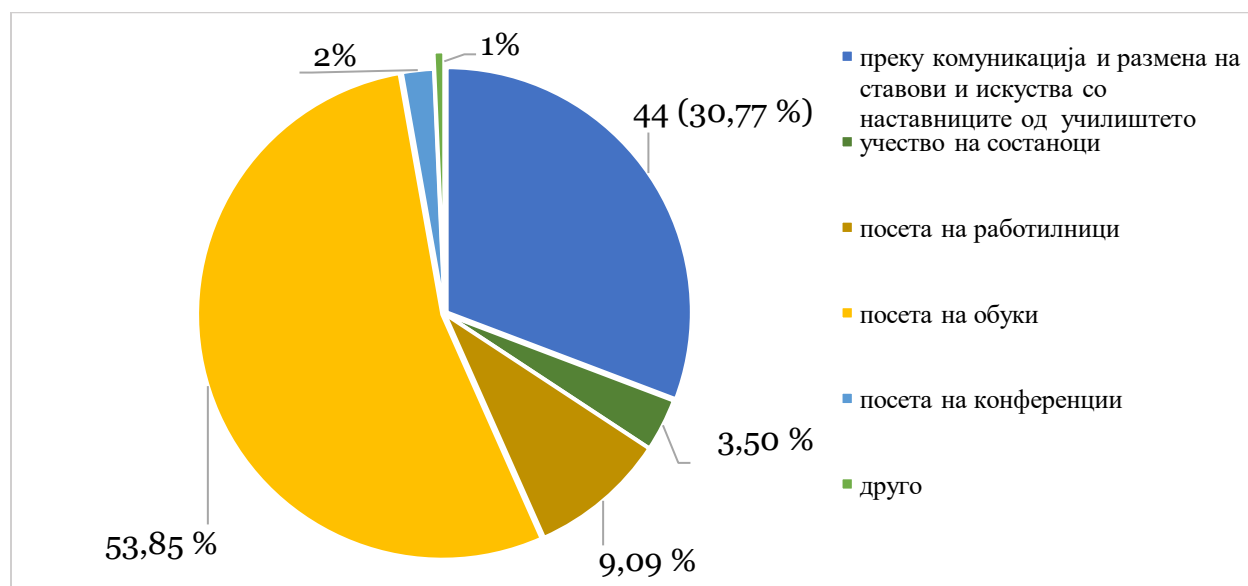
Дополнителни компетенции и вештини кои треба турсите да ги продлабочат и развијат за поефикасно да работат на дополнителната турска настава со учениците од ромската популација, со податоците добиени од ова истражување и понудените категории на одговори со можност да се одберат повеќе алтернативи, добиен е примерок на дистрибуција од 356 одговори. Развивање методи и техники за работа со ученици се едни од најпотребните вештини и компетенции според 86 (24,16 %) турси. **Половина од турсите** 61 (17,13 %) исто така сметаат дека развивање вештини за самостојно креирање турски часови, според потребите на ученикот, е клучно за создавање на програма за работа во текот на турскиот период. Речиси со ист број на одговори, турсите 50 (14,04 %) наведуваат дека е

потребно развивање на ИТ- вештини, користење на стручна литература онлајн со 10,67 % и развивање вештини за странски јазици 49 (13,76 %). Во однос на дадените категории на одговори, развивање способности за писмено и академско пишување и развивање на емпириски истражувачки компетенции таторите ги наведуваат како најмалку потребни со ниска процентуална изразеност од 2,25 %.

Други вештини и компетенции, кои таторите сметаат дека е потребно да ги продлабочат и развијат за поефикасно да работат на дополнителната туторска настава со учениците од ромска популација се од областа на создавање на клима, средина за ефективно учење, вештини за сослушување и подобрување на комуникацијата, вештини за зголемена образовна и социјална инклузија со учениците во училиштето. Останатите наведени компетенции се со помал број на дистрибуција на одговори кои се во улога на подобрување на успехот на учениците од ромска популација, се: развивање нови стратегии за учење, развивање на интерактивни модели, развивање стратегии за решавање на проблеми (пр: наставник – ученик).

7. На кој дополнителен начин сметате дека треба да ги продлабочувате и збогатувате вашите знаења од областа на основното воспитание и образование за дополнителната туторска поддршка?

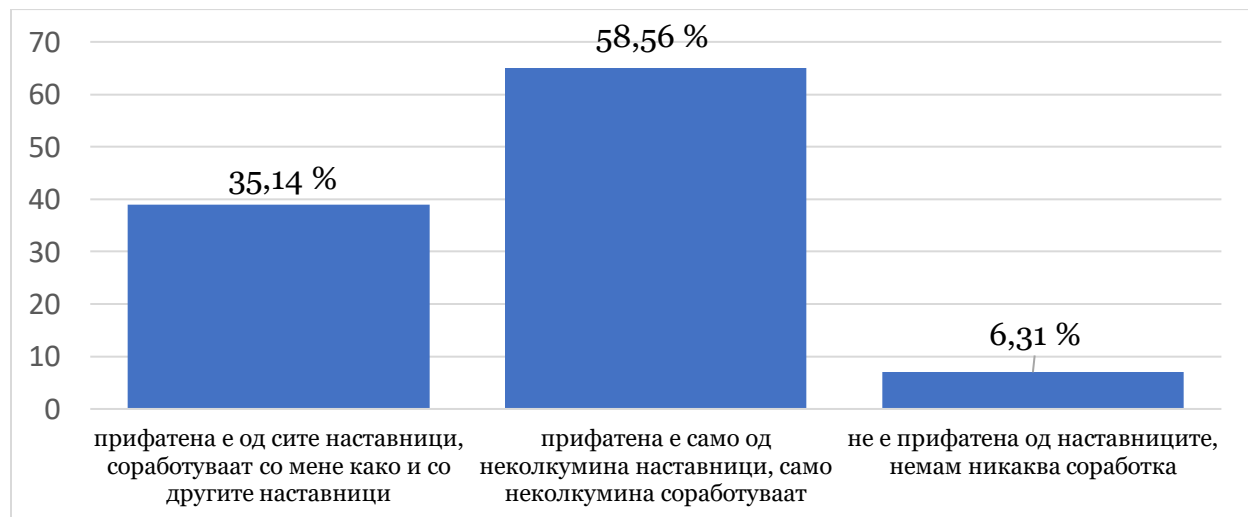
Графикон бр. 11 Начин на продлабочување и збогатување на знаењата на таторите

Различните начини како туторите дополнително ги продлабочуваат и збогатуваат нивните знаења од областа на основното воспитание и образование се распределени во неколку категории на одговори, каде што туторите можеа да изберат повеќе од понудените определби прикажани во графиконот број 10. **Високо изразен процент** од испитаниците 77 (53,85 %) сметаат дека нивните знаења најмногу ги продлабочуваат и збогатуваат преку посета на обуки, **половина** од нив 44 (30,77 %) исто така изразито истакнуваат дека големо влијание има и преку комуникација и размена на ставови и искуства со наставниците од училиштето. Ниско изразен е процентот на оние тутори кои своето знаење го продлабочуваат преку посета на работилници (9,09 %), учество на состаноци (3,50 %) и посета на конференции (2,00 %). Еден тутор наведува дека и тркалезните маси можат да бидат составен дел од овие категории на одговори потребни за збогатување на знаењата и приближување на практиката поблиску до туторот и приближување на културата на учениците од ромска популација поблиску до туторот

8. Како наставниците и стручните соработници во вашето училиште ја прифаќаат и како пристапуваат на вашата позиција како тутор на ученици Роми?

Графикон бр. 12 Прифатеноста на туторите во училиштата од страна на воспитно-образовниот кадар

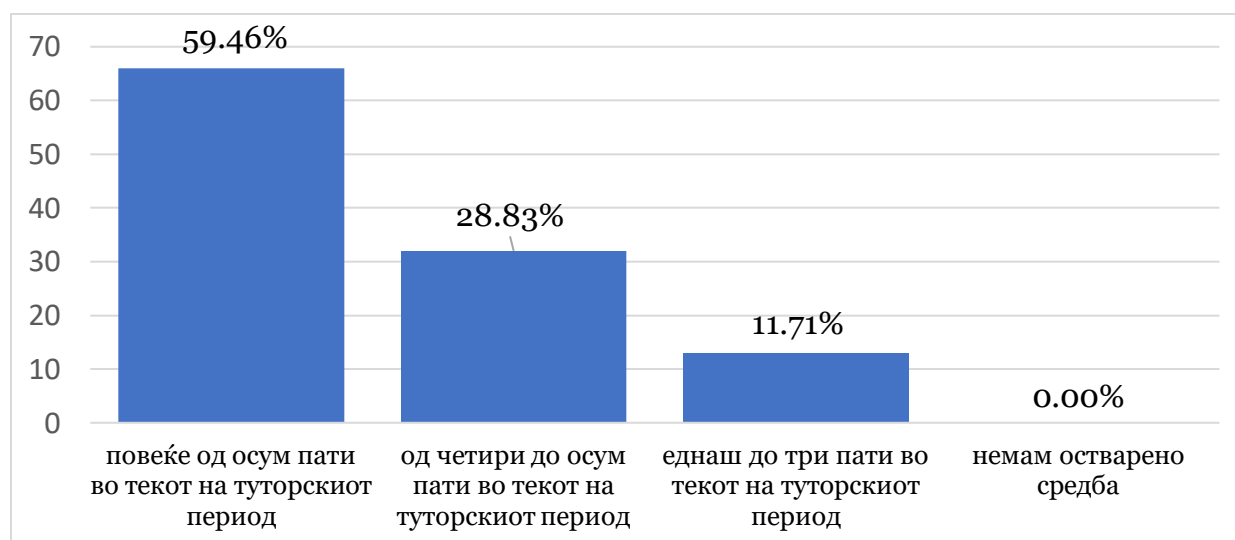

Комуникацијата и прифатеноста на туторот во училиштето е многу е важна. На ова прашање како наставниците и стручните соработници во училиштето ја

прифаќаат и како пристапуваат на позицијата како тутор на ученици Роми, добиени се три категории на одговори. Со **највисока процентуална изразеност** од 35,14% тутори кои се изјасниле дека туторството е прифатена само од неколкумина наставници и само неколкумина соработуваат. Најпотребната категорија на одговори за непречено одвивање на туторството ја избрале 35,14 % од туторите, односно прифатена е од сите наставници и соработуваат со нив како и со другите наставници на ниво на актив. Ниска е процентуалната вредност со 6,31 % тутори кои велат дека туторството не е прифатено од наставниците и немаат никаква соработка со нив.

8.a. Колку често остварувате средби со наставниците?

Графикон бр. 13 Временска рамка за реализирање на средби со наставниците

Добиените податоци од ова прашање за временскиот интервал колку често туторите остваруваат средби со наставниците, прикажани во графиконот број 13, 59,46 % од туторите оствариле средби повеќе од осум пати во текот на туторскиот период. Речиси една третина од нив со 28,83 % оствариле средби од четири до осум пати во текот на туторскиот период, а останатиот дел до туторите одговориле во текот на туторскиот период дека оствариле средби до три пати. Ниту еден од туторите нема наведено дека нема остварено средба со наставниците во текот на туторскиот период.

8.6. Доколку сте оствариле средба, која е причината за остварената средба со наставниците?

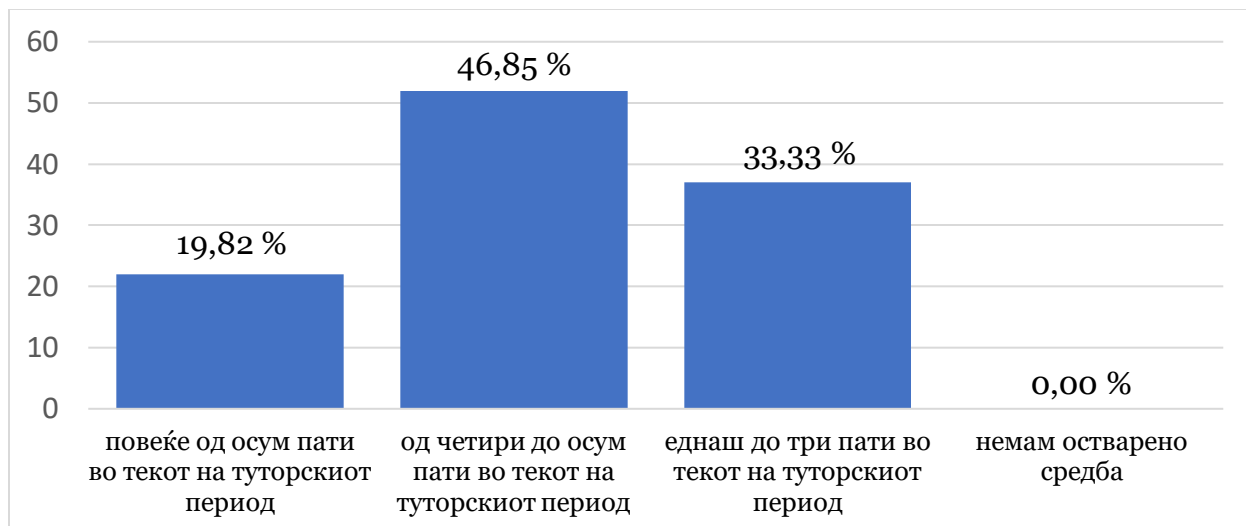
Табела бр. 9 Причини за реализираната средба со наставниците

Категории на одговори:	N	%
а) обезбедување на материјали за работа	9	5,39 %
б) задолжителни состаноци, средби организирани од страна на невладината организација	5	2,99 %
в) консултација во врска со реализација на туторската настава	75	44,91 %
г) проблеми кои се појавуваат при реализацијата на туторската настава	39	23,35 %
д) споделување на информации за успехот на ученикот	22	13,17 %
ѓ) споделување на информации за редовноста на учениците на туторската настава	11	6,59 %
е) размена на евидентни листи на учениците	6	3,59 %
ж) друго	0	0,00 %
Вкупно	167	100 %

Од добиените податоци на ова прашање, со можност да се изберат повеќе алтернативи од категориите на одговори, се обработени причините за остварените средби со наставниците и таторите од дополнителната туторска настава. **Најголем број** од анкетираниите испитаници 75 имале консултација во врска со реализација на туторската настава и 39 од нив споделувале проблеми кои се појавуваат при реализацијата на туторската настава. Низок е процентот кај останатите категории на одговори за причинители и консултации со наставниците, од кој 22 од нив споделиле информации за успехот на ученикот, 11 од нив споделиле информации за редовноста на учениците на туторската настава и 9 обезбедувале на материјали за работа потребна на туторските часови. Најнизок е процентот кај оние кој имале консултација поради задолжителни состаноци, средби организирани од страна на невладината организација и размена на евидентни листи на учениците.

9. Колку често остварувате средби со невладините организации?

Графикон бр. 14 Временска рамка за реализирање на средби со невладините организации

Со анкетањето и добиените податоци од ова прашање за временскиот интервал колку често туторите остваруваат средби со невладините организации, прикажани во графиконот број 14, половина од испитаниците, 46,85 % оствариле средби четири до осум пати во текот на туторскиот период. Речиси една третина од нив, со учество од 33,33 % во текот на туторскиот период, оствариле средби до три пати, а останатиот дел до туторите 19,82 % одговориле во текот на туторскиот период дека оствариле комуникација повеќе од осум пати во текот на туторскиот период. Ниту еден од туторите од дополнителната туторска поддршка нема наведено дека нема остварено комуникација со наставниците во текот на туторскиот период.

9.a. Доколку сте оствариле средба, која е причината за остварената средба со невладините организации?

Табела бр. 10 Причини за реализираната средба со невладините организации

Категории на одговори:	N	%
а) обезбедување на материјали за работа	59	25.21%

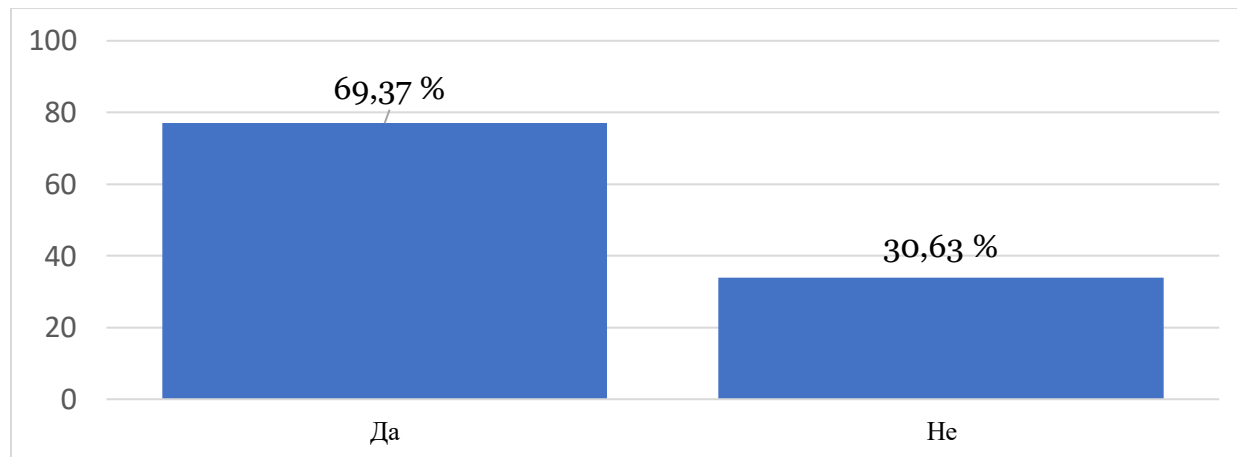
б) задолжителни состаноци, средби организирани од страна на невладината организација	38	16,24 %
в) консултација во врска со реализација на туторската настава	41	17,52 %
г) проблеми кои се појавуваат при реализацијата на туторската настава	22	9,40 %
д) споделување на информации за успехот на ученикот	25	10,68 %
ѓ) споделување на информации за редовноста на учениците на туторската настава	39	16,67 %
е) размена на евидентни листи на учениците	8	3,42 %
ж) друго	2	0,85 %
Вкупно	234	100 %

Од добиените податоци на ова прашање, со можност да се избберат повеќе алтернативи од категориите на одговори, се обработени причините за остварените средби со наставниците и таторите од дополнителната туторска настава. **Најголем број** од анкетираниите испитаници 59 (25,21 %) имале консултација за обезбедување на материјали за работа. Приближен е процентот на испитаници кои се изјасниле дека имале консултација во врска со реализацијата на туторската настава (17,52 %), споделување на информации за редовноста на учениците на туторската настава (16,67 %) и задолжителни состаноци, средби организирани од страна на невладината организација (16,24 %). **Низок е процентот** кај останатите категории на одговори за причинители и консултации со наставниците, од кој 25 (10,68 %) од нив споделиле информации за успехот на ученикот, 22 (9,40 %) од нив разговарале за проблеми кои се појавуваат при реализацијата на туторската настава и 8 татори направиле размена на евидентните листи на учениците (3,42 %).

Други причини за остварените средби со невладините организации се нивото на интерес на учениците за учење во домашни услови и несоодветна дисциплина кај ученикот на туторската настава.

10. Во Вашето училиште се организираат обуки/тренинзи од областа на воспитанието и образованието за учениците од ранливите категории кои ја посетуваат дополнителна туторска настава.

Графикон бр. 15 Степен на реализација на обуки/тренинзи од областа на воспитанието и образованието

На прашањето број 10, изразено **висок е процентот** на позитивни одговори со 69,37 % од таторите во однос на прашањето дали во нивното училиште се организираат обуки/тренинзи од областа на воспитанието и образованието за учениците од ранливите категории кои посетуваат дополнителна туторска настава. Додека пак, речиси **една третина** или 30,63 % од таторите се изјасниле дека не се организираат обуки/тренинзи од областа на воспитанието и образованието за учениците од ранливите категории кои посетуваат дополнителна туторска настава.

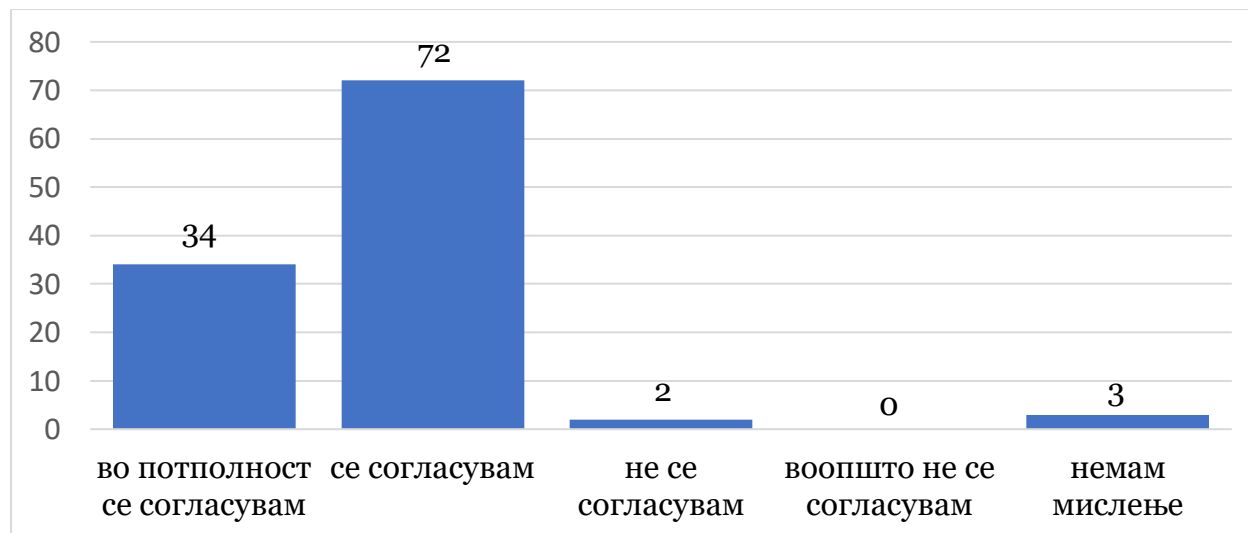
10.a. Доколку на претходното прашање сте одговориле со одговорот „да“, наведете ги темите на реализираните обуки/тренинзи:

Таторите сметаат дека за да се организира една обука е потребно многу време и тие треба да се одберат темелно во зависност од нивните потреби. Овие начини за усовршување на знаењата преку обуки може да биде задача која одзема многу време и велат доволно е да се посетуваат само еднаш во годината. Како дел од темите на реализираните обуки/тренинзи ги наведуваат: правилно користење на дидактички материјали, комуникација, разбирање, мапирање, планирање, индивидуален план,

подготовка на туторски час, интеркултурни часови и инклузија во основното воспитание и образование.

- 11.** Обуките и тренинзите треба да се одржуваат заедно со туторите и наставниците на учениците од ромската популација.

Графикон бр. 16 Потребa од одржување на заеднички обуки/тренинзи на туторите и наставниците

Според даденото тврдење дека обуките и тренинзите треба да се одржуваат заедно со туторите и наставниците на учениците од ромската популација, висок процент од испитаниците 64,86 % **се согласуваат** со ова тврдење, додека 30,63 % **во потполност се согласуваат**. Мал и занемарлив е бројот на испитаниците 2 (1,80 %) кои одговориле дека **не се согласуваат** дека обуките и тренинзите треба да се одржуваат заедно со туторите и наставниците на учениците од ромска популација. Нема испитаници кои се изјасниле дека воопшто не се согласуваат со овој став, а 3 (2,70 %) немаат мислење.

II Презентација и анализа на добиените резултати од спроведеното анкетирање со одделенските наставници од основните училишта

I ДЕЛ: Општи податоци:

1. Возраст

Табела бр. 11 Возраст на наставниците

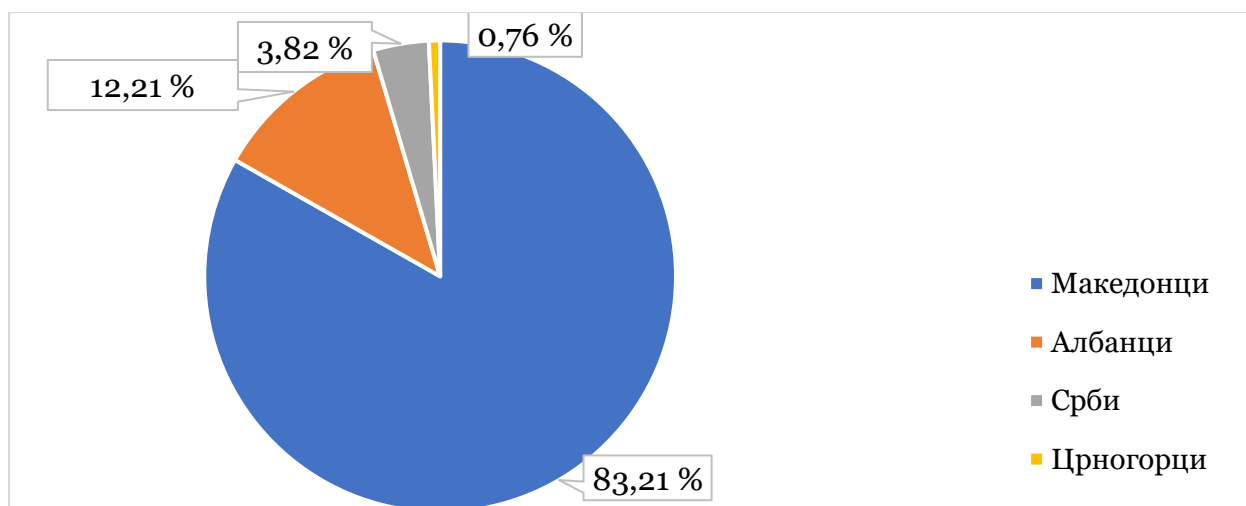
Р.бр.	Возраст	<i>f</i>	%
1.	27	1	0,76 %
2.	31	1	0,76 %
3.	32	2	1,53 %
4.	33	2	1,53 %
5.	36	2	1,53 %
6.	37	2	1,53 %
7.	38	3	2,29 %
8.	39	7	5,34 %
9.	40	8	6,11 %
10.	42	3	2,29 %
11.	43	4	3,05 %
12.	44	8	6,11 %
13.	45	1	0,76 %
14.	46	1	0,76 %
15.	47	16	12,21 %
16.	48	1	0,76 %
17.	49	10	7,63 %
18.	50	7	5,34 %
19.	51	2	1,53 %
20.	53	8	6,11 %
21.	54	20	1,27 %
22.	55	5	3,82 %

23.	56	1	0,76 %
24.	57	6	4,58 %
25.	58	2	1,53 %
26.	59	2	1,53 %
27.	60	4	3,05 %
28.	62	2	1,53 %
	Вкупно	131	100 %

Со анкетирањето во рамки на ова истражување, опфатени се вкупно **131 наставник**. Во табелата е претставена структурата на примерокот според возраста на наставниците. Тие припаѓаат на 29 возрасни групи со интервал од 27 години до 62 години. **Најзастапени** се наставниците од 54-годишна возраст со 20 (15,27 %) претставници на оваа група, а нешто помалку има изедначување на возраста од 47 години со по 16 (12,21 %) претставници од оваа возрасна група. **Најнизок процент** од примерокот на анкетираниите наставници припаѓаат на возрасната група од 32, 33, 36, 37, 51, 58, 59, 62 години со претставници од по два наставника (1,53 %) и на возраст од 21, 31, 45, 46, 48 и 56 години застапени со само еден наставник (0,76 %). Останатиот дел од возрасните групи имаат приближно идентичен број од 3 до 8 анкетирани наставници.

2. Националност

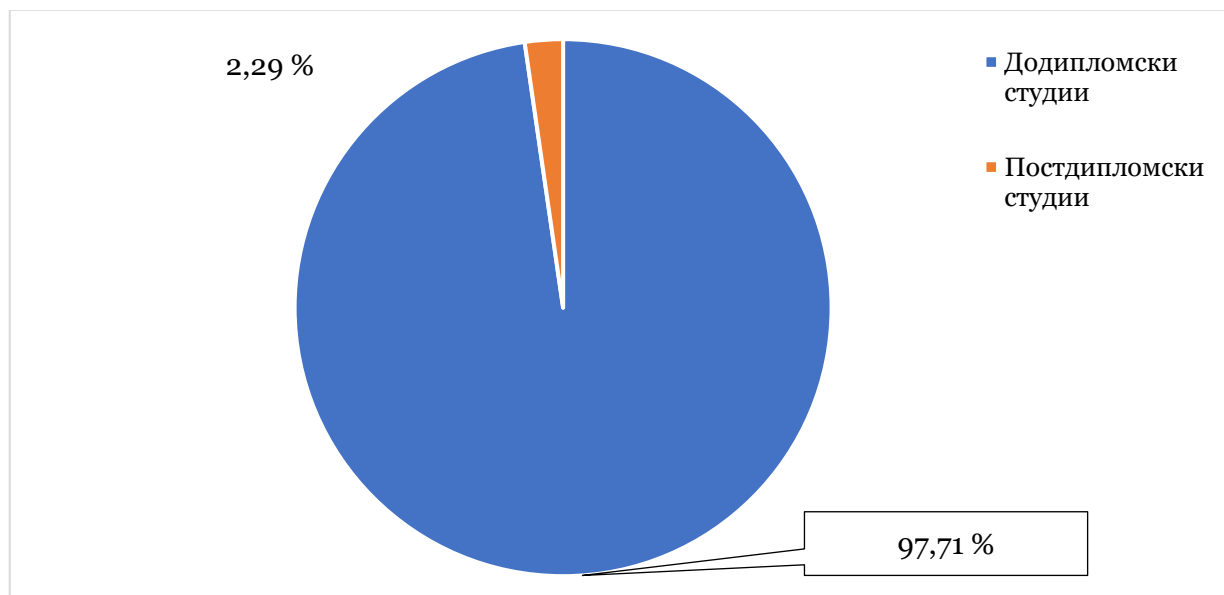
Графикон бр. 17 Националност на наставниците

Според податоците добиени од истражувањето, наставниците се припадници на 4 национални групи. **Најзастапената** група од наставниците, 109 (83,21 %) се припадници на македонска националност, една осмина од нив 16 (12,21 %) се припадници на албанска националност. Со најмал процент на учество и застапеност се 5 (3,82 %) наставници од српска националност и 1 (9,91 %) наставник е припадник на црногорска националност.

3. Степен на образование

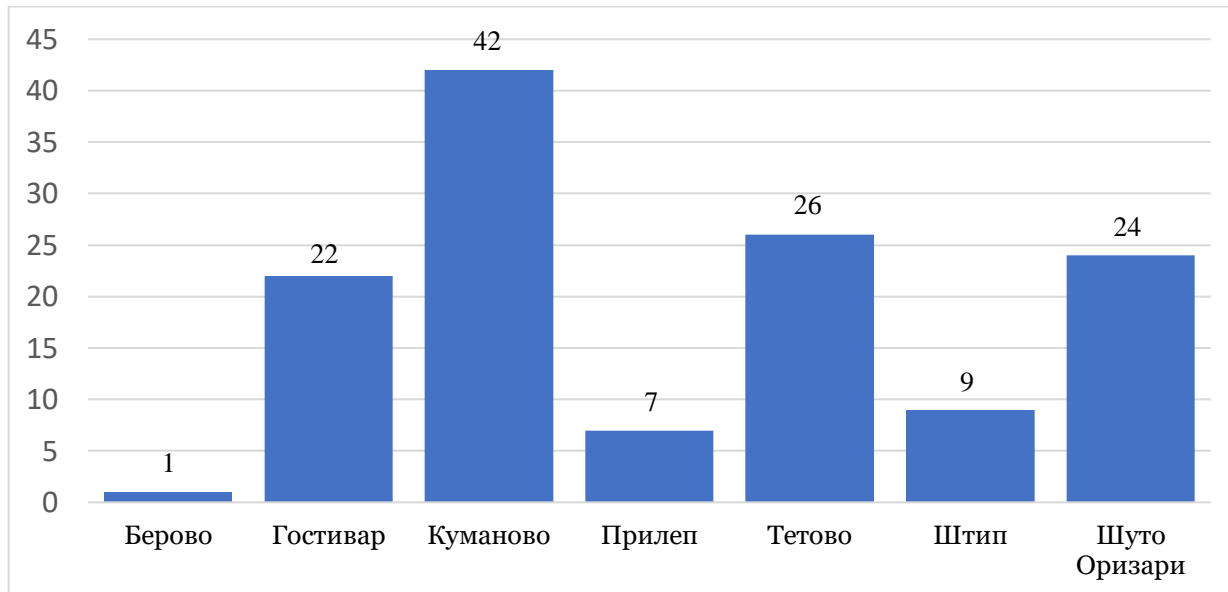
Графикон бр. 18 Степен на образование

Прашањето од општите податоци, наставниците го заокружиле според степенот на нивното образование. Поделени се две целни групи кои истражуваат за потребите на високото образование, односно за додипломски студии и постдипломски студии. Анкетираните наставници кои имаат завршено додипломски студии е најголемата и **најзастапена** група со 128 (97,71 %), додека само 3 (2,29 %) од нив имаат завршено и постдипломски студии.

4. Општина на која припаѓа училиштето во кое работите

Графикон бр. 19 Општина на која припаѓа училиштето во кое работат наставниците

Со ова анкетање беа опфатени вкупно 7 општини од Република Северна Македонија, меѓу кои најзастапена општина е општина Куманово со учество од 42 наставници (32,06 %). Речиси изедначен број на застапеност имаат општина Тетово со 26 испитаници (19,85 %), општина Шуто Оризари со 24 испитаници (18,32 %) и општина Гостивар со 22 (16,79 %) испитаници. Општина Штип 9 (6,87 %) и Прилеп 7 (5,34 %) имаат ист процент на застапеност според бројот на наставници. Општина Берово има најнизок процент според бројот на анкетирани претставници со само еден претставник (0,76 %).

5. Назив на основното училиште и паралелка во која имало реализирано турска настава од страна на таторите:

Табела бр. 12 Назив на основното училиште и паралелка

Назив на основно училиште и паралелка	Второ одделение		Трето одделение		Четврто одделение		Петто одделение		Вкупно	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
ООУ „Добре Јованоски“	2	4.44%	4	8.51%	0	0.00%	1	8.33%	7	5.34%
ООУ „Гоце Делчев“	7	15.56%	9	19.15%	7	25.93%	3	25.00%	26	19.85%
ООУ „Браќа Рамиз и Хамид“	8	17.78%	7	14.89%	7	25.93%	2	16.67%	24	18.32%
ООУ „Единство“	4	8.89%	10	21.28%	6	22.22%	2	16.67%	22	16.79%
ООУ „Браќа Миладиновци“	3	6.67%	3	6.38%	2	7.41%	1	8.33%	9	6.87%
ООУ „Кристијан Тодоровски – Карпош“	6	13.33%	6	12.77%	0	0.00%	1	8.33%	13	9.92%
ООУ „Крсте П. Мисирков“	2	4.44%	1	2.13%	1	3.70%	0	0.00%	4	3.05%
ООУ „11 Октомври“	8	17.78%	4	8.51%	2	7.41%	2	16.67%	16	12.21%
ООУ „Ванчо Прќе“ - Штип	5	11.11%	2	4.26%	2	7.41%	0	0.00%	9	6.87%
ООУ „Дедо Иљо Малешевски“	0	0.00%	1	2.13%	0	0.00%	0	0.00%	1	0.76%
Вкупно:	45	100.00%	47	100.00%	27	100.00%	12	100.00%	131	100.00%
		34.35%		35.88%		20.61%		9.16%		100.00%

Според добиените податоци од истражувањето и примерокот од општините на која припаѓаат основните училишта каде што се остварува дополнителна турска поддршка, направен е примерок од 10 основни училишта од Република Северна Македонија. Високо изразен е процентот на наставници и речиси истоветен е бројот на 4 основни училишта од основното училиште ООУ „Гоце Делчев“ во општината Тетово со учество од 26 (19,85 %) наставници, ООУ „Браќа Рамиз и Хамид“ во општината Шуто Оризари во Скопје со учество од 24 наставници (18,32 %), ООУ „Единство“ во општина Гостивар со учество од 22 наставници (16,79 %) и ООУ „11 Октомври“ со учество од 16 наставници (12,21 %).

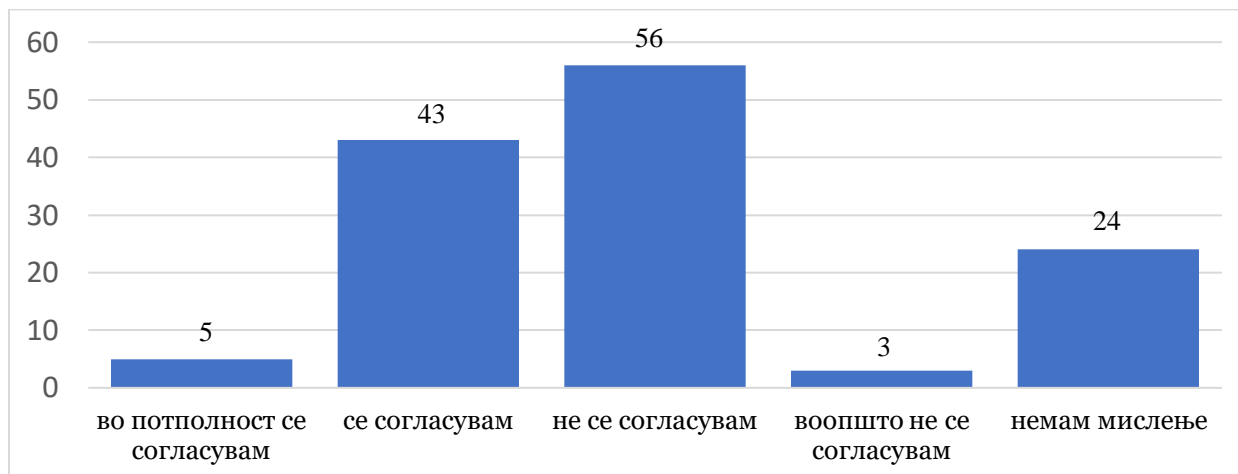
ООУ „Браќа Миладиновци“ во општина Куманово има наставници со учество од 9 наставници (6,87 %) и ООУ „Ванчо Прќе“ во општина Штип со учество од 9 наставници (6,87 %). Само еден наставник (0,90 %) е застапник на училиштето ООУ „Дедо Иљо Малешевски“, и е најмалата единица во базата на податоците за основните училишта. Останатите основни училишта ООУ „Крсте П. Мисирков“ од општина Куманово и ООУ „Добре Јовановски“ во општина Прилеп, имаат приближен број на претставници од 7 до 9 испитаници.

Според нивото на одделение во кое се реализира дополнителната турска настава, најголем процент кои го пополниле прашалникот се наставници во трето одделение односно 47 (35,88 %), нешто помалку наставници 45 (34,35 %) го имаат пополнието прашалникот за прво одделение и учество во четврто одделение имаат земено 27 (20,16 %) испитаници. Најмал процент кои го пополниле прашалникот се наставници од петто одделение, односно 12 (9,16 %).

II ДЕЛ: Општи податоци:

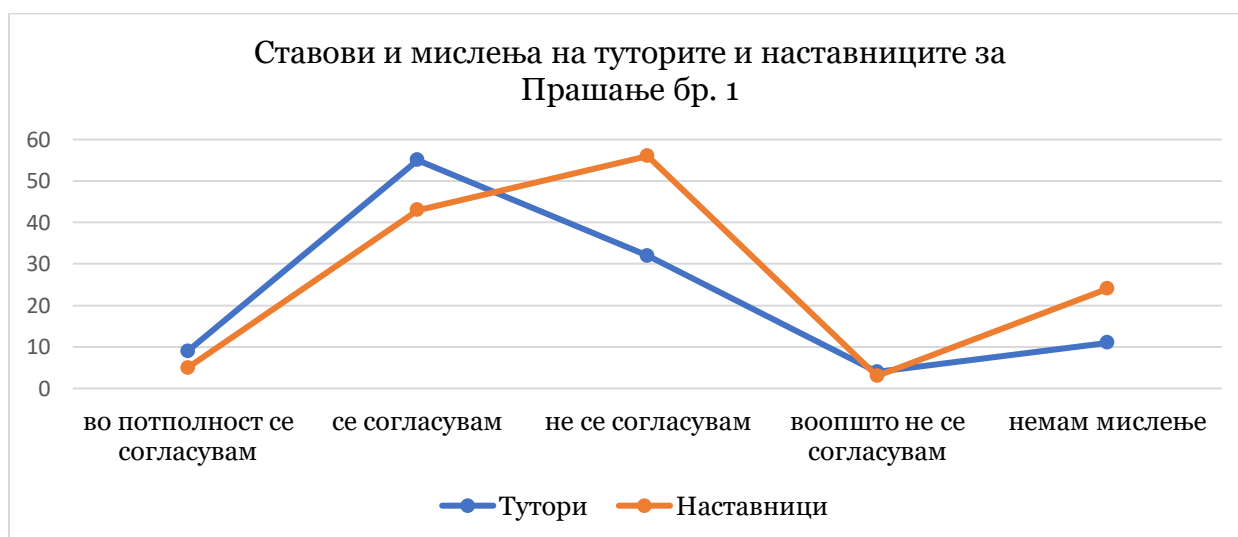
1. Воннаставната, турска работа е многу корисна и дава забележителни резултати во постигањата на учениците од ромска популација.

Графикон бр. 20 Ползата од турорската работа за постигнување на подобри резултати на учениците

Според даденото тврдење дека воннаставната, турорска работа е многу корисна и дава забележителни резултати во постигањата на учениците од ромска популација, голем дел од испитаниците 43 (32,82 %) **се согласуваат** со ова тврдење, додека пак, поголем е бројот на наставници за 10 проценти, 56 (42,75 %) кои **не се согласуваат**. Мал е бројот на испитаниците 5 (3,82 %) кои одговориле дека **во потполност се согласуваат** дека турорска работа е многу корисна и дава забележителни резултати во постигањата на учениците од ромската популација. Воопшто не се согласуваат со овој став 3 (2,29 %) од испитаниците, а 24 (18,32 %) немаат мислење.

Графикон бр. 21 Ставови и мислења на турорите и наставниците за ползата од турорската работа

$X^2=12,562$	$df=4$	$P<0,05^1$
--------------	--------	------------

Според статистичката анализа на податоците од Графикон број 20, извршен е Хи-квадрат тестот како непараметарска проценка со кои се утврдува поклопувањето на две дистрибуции. Вредноста на хи квадрат тестот изнесува 12.562 на критичко ниво ($P<0.05$) за четири степени на слобода. Се констатира дека постои **статистички значајна разлика** во ставовите на таторите и наставниците за тврдењето „Воннаставната, туторска работа е многу корисна и дава забележителни резултати во постигањата на учениците од ромската популација.“

2. Евидентиран е значителен напредок кај учениците од ромската популација при реализацијата на дополнителната туторска настава. Според Вас, со горенаведеното тврдење во следниве категории на одговори заокружете само неколку најважни елементи.

Табела бр. 13 Приказ на напредокот на учениците во одредени воспитно-образовни сегменти

Категории на одговори:	<i>f</i>	%
а) надминување на јазичните бариери со македонскиот јазик	22	4.03%
б) подобрување во читањето, со леснотија ги изговара буквите и зборовите	84	15.38%
в) подобрување во пишувањето, ги знае сите букви во македонската азбука и може да пишува реченици/текст	36	6.59%
г) подобрување во зборувањето и изговарањето на буквите, слоговите и зборовите	32	5.86%
д) подобрување на говорните и комуникациските вештини	30	5.49%
ѓ) развивање и збогатување на вокабуларот	21	3.85%

¹ Хи квадратот се однесува на разлики во мислењето на таторите (графикон број 5) и наставниците (графикон број 20) според степенот на согласноста за прашањето број 1.

е) подобрување во знаењето на основните математички операции	94	17.22%
ж) познавање на математичките вештини и елементи за мерење, време и пари	48	8.79%
з) развиени подобри стратегии и техники за успешно учење	21	3.85%
с) надминување на трема и страв од испрашување или тест	25	4.58%
и) намалени отсуствата од наставата	12	2.20%
ј) подобрување на несоодветно однесување и грижата кон наставните и воннаставните задолженија	7	1.28%
к) подобрување и зголемена концентрација за време на редовната настава	45	8.24%
л) зголемено нивото на интерес на учениците за пишување домашни задачи	25	4.58%
љ) зголемена соработка со наставниците	19	3.48%
м) зголемена соработка со родителите на учениците	20	3.66%
н) друго	5	0.92%
Вкупно	546	100.00%

Со анкетирањето од ова прашање се добиени податоци за мислењата и ставовите на наставниците каде е евидентиран значителен напредок кај учениците од ромската популација при реализацијата на дополнителната турска настава. Добиени се **546** одговори согласно можноста да се одбере повеќе од еден одговор. **Најголем број** од анкетираниите испитаници 94 (17,22 %) се определиле за тврдењето - подобрување во знаењето на основните математички операции за време на училишната настава и вонучилишни дополнителни турски часови, малку помал број 84 (15,38 %) од нив се изјасниле дека има подобрување во читањето, и дека учениците со леснотија ги изговараат буквите и зборовите.

Речиси половина од испитаниците, 48 (8,79 %) сметаат дека имаат познавање на математичките вештини и елементи за мерење, време и пари, и 45

(8,24 %) одговориле дека воочиле подобрување и зголемена концентрација за време на редовната настава.

Најниско изразен процент од испитаниците 7 (1,28 %) одговориле дека евидентирале подобрување на несоодветно однесување и грижата кон наставните и воннаставните задолженија по посетувањето на дополнителната туторска настава.

Останатиот дел од дадените тврдења, една осмина од испитаниците дале согласност со останатите ставови за евидентиран значителен напредок кај учениците од ромската популација при реализацијата на дополнителната туторска настава.

2.a. Кој задолжителен предмет има најголема потреба да се реализира на дополнителната туторска настава, и кој се други најчести тешкотии и проблеми со кој се среќаваат учениците од ромската популација при реализација на истиот, а има значително подобрување во постојните достигнувања во учењето?

Според анализираните одговори добиени од наставниците, добиени се 31 одговори или 23,66 % на ова прашање од отворен тип. Извлечените одговори на наставниците се добиени по пат на проценка за време на редовната настава додека тие посетувале туторска настава во текот на изминатиот период.

Најпотребен предмет за реализација е наведен **Македонскиот јазик** кај учениците од второ и трето одделение, **високо изразен е бројот** на испитаниците што се изјасниле дека препознавањето и разбирањето на македонскиот јазик се незадоволителни и како дел од овие тешкотии тие ги наведуваат: непознавање и слабо разбирање на буквите од македонскиот јазик, тешко изговарање на букви, слогови и зборови, намалени можности за орално пишување, тешкотии при читање на текст и текстуалните задачи на тест. Несомнено поголемиот дел од испитаниците наведуваат дека еден од проблемите е намалена мотивација за да почнат да учат со разбирање. Само 20 % од одговорите на наставниците имаат согласност и сметаат дека овие тешкотии се надминати, и има значаен и забележителен напредок, но кај дел од учениците било потребно дури посетување дополнителна туторска поддршка во текот на целата учебна година. Помал дел од наставниците наведуваат дека

учениците кои побавно ги извршувале зададените задачи и имале слаби работни навики како на пример пишување домашни работи е евидентирани значителен раст на подобрување. Кај дел од изнесените слабости и тешкотии како: тешкотии со читање текст на глас и посиромашни вербални комуникациски вештини, тешкотии за пишување текст, слабо запомнување и применување на научените содржини, нема евидентиран значителен напредок во постигањата на учениците од ромската популација.

Втор значаен предмет кој учениците од ромската популација имаат потреба да го реализираат за време на туторската дополнителна настава е **Математика**. Како дел од тешкотиите со кои се соочуваат учениците од второ, трето и четврто одделение се слабо владеење и познавање на основните математички операции собирање и одземање. Кај **многу мал процент** од учениците, евидентиран е напредок кон крајот на секоја учебна година преку дијагностичките тестови што се направени за компарација и на почетокот на учебната година и на крајот на учебната година.

Покрај овие наведени слабости, сметаат дека е потребна поголема концентрација, бидејќи лесно го губат вниманието, и со тоа бавно ги завршуваат задачите.

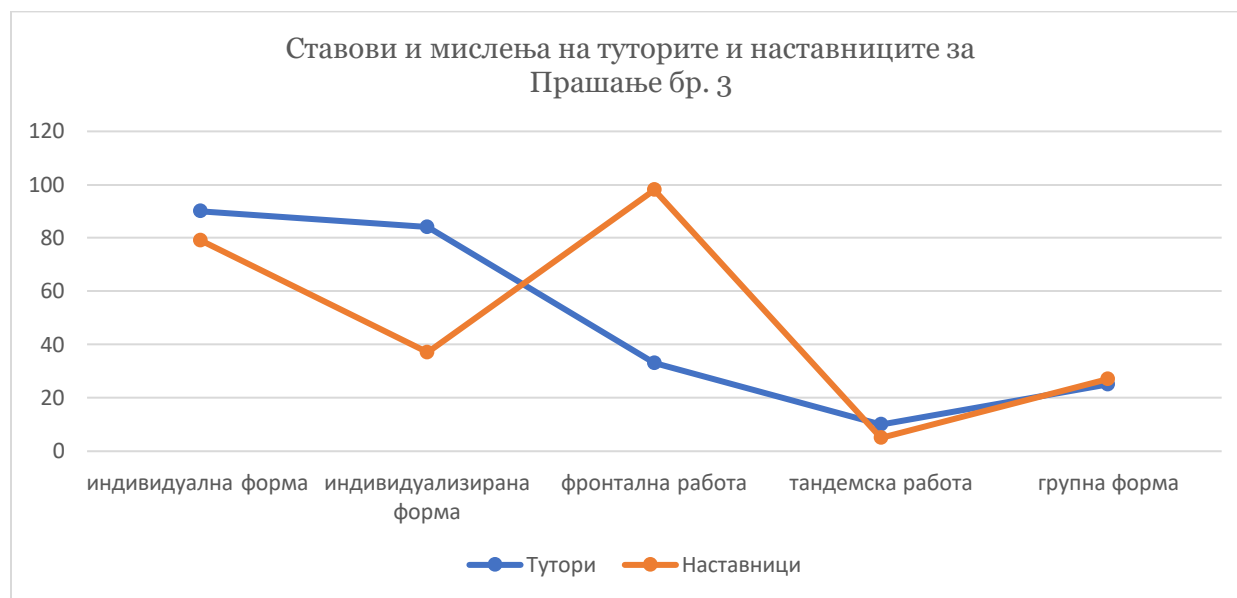
- 3.** Каква форма на работа најмногу мислите дека треба се користи на туторската настава со учениците од ромската популација кои ја посетуваат дополнителна туторска поддршка според нивните образовни потреби?

Табела бр. 14 Форми на работа при реализирање на туторската работа

Категории на одговори:	N	%
а) индивидуална форма	79	32.11%
б) индивидуализирана форма	37	15.04%
в) фронтална работа	98	39.84%
г) тандемска работа	5	2.03%
д) групна форма	27	10.98%
Вкупно	246	100.00%

На третото прашање наставниците можеа да се изберат повеќе од понудените алтернативи и се добиени **246** одговори со дистрибуција прикажана во табелата број 14. Во однос на прашањето каква форма на работа најмногу користат во текот на реализирањето на туторската настава со учениците од ромската популација според нивните образовни потреби, **најголем број** од наставниците 98 (39,84 %) одговориле дека најмногу ја користат фронталната форма на работа, и малку помал број од нив 79 (32,11 %) одговориле дека најчесто ја применуваат индивидуалната форма на работа на редовната наставата со учениците од ромската популација. Индивидуализирана форма а ја применуваат една околу една четвртина од испитаниците 37 (15,04 %), а **најмал број** од нив 5 (2,03 %) сметаат дека во редовната настава најретко се користи тандемската форма на работа со учениците од ромската популација.

Графикон бр. 22 Ставови и мислења на таторите и наставниците за формите на работа

$X^2 = 52.938$	$df = 4$	$P < 0.05^2$
----------------	----------	--------------

² Хи квадратот се однесува на разлики во ставовите и мислењата на таторите (Табела 3) и наставниците (Табела 9) за прашање број 3

Според статистичката анализа на податоците од Графикон број 22, извршен е Хи квадрат тестот, кој изнесува 52.938 на критичко ниво ($P < 0.05$) за четири степени на слобода. Се констатира дека има **висока статистички значајна разлика** во ставовите на туторите и наставниците за прашањето „Каква форма на работа најмногу користите на редовната настава со учениците од ромската популација кои ја посетуваат дополнителна туторска поддршка според нивните образовни потреби?

3.a. Кој метод најчесто го применувате при работа со учениците од ромската популација

Табела бр. 15 Методи на работа при реализација на туторската работа

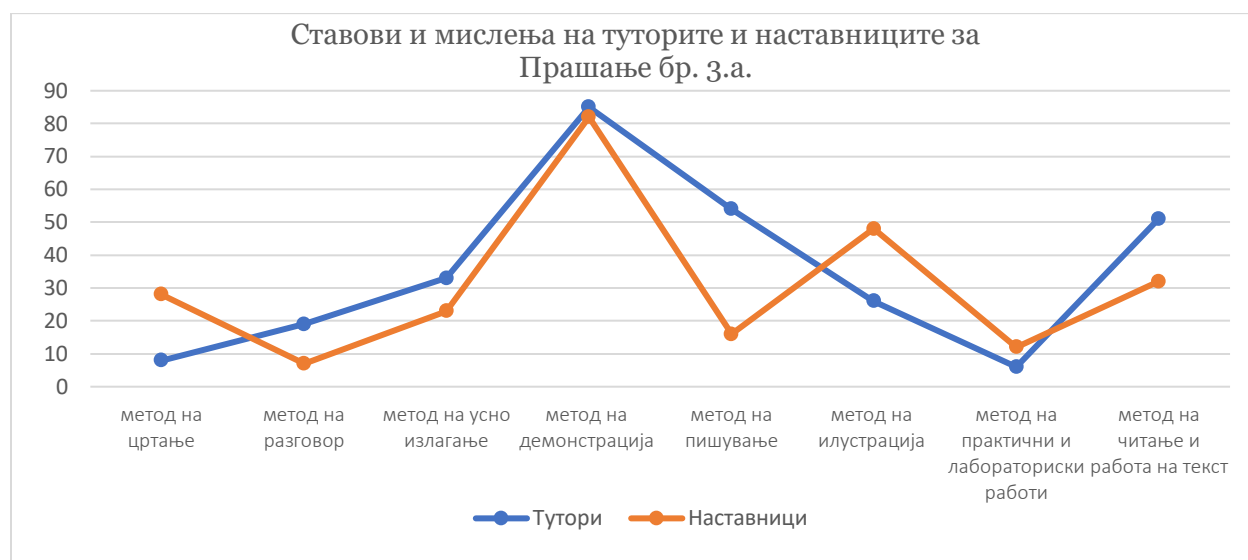
Категории на одговори:	N	%
а) метод на цртање	28	11.29 %
б) метод на разговор	7	2.82 %
в) метод на усно излагање	23	9.27 %
г) метод на демонстрација	82	33.06 %
д) метод на пишување	16	6.45 %
ѓ) метод на илустрација	48	19.35 %
е) метод на практични и лабораториски работи	12	4.84 %
ж) метод на читање и работа на текст	32	12.90 %
Вкупно	248	100 %

За време на дополнителната туторска настава, наставниците можеа да одберат повеќе од понудените алтернативи и добиени се **242** одговори. **Најчесто** употребуван метод при работа со учениците од ромска популација, 82 (33,06 %) од испитаниците сметаат дека е методот на демонстрација. Методот на илустрација е како втор често употребуван метод при работа со учениците од ромската популација сметаат една третина од наставниците 48 (19,35 %), трет метод, кој 51 (18,09 %) наставници го употребуваат, е методот на читање и работа на текст кои ја издвојуваат како потребна во текот на редовната настава за учениците кои се дел од дополнителна туторска поддршка. Методи кој се користат **повремено**, дел од

наставниците сметаат дека се методот на цртање со застапеност од 11,29 %, методот на усно излагање со застапеност од 9,27 % и методот на пишување со застапеност од 6,45 %.

Најмалку изразен број на одговори за методи кои наставниците ги користат се однесуваат на методот на практични и лабораториски работи со застапеност од 4,84 % и методот на разговор со застапеност од 2,82 %.

Графикон бр. 23 Ставови и мислења на туторите и наставниците за методите на работа

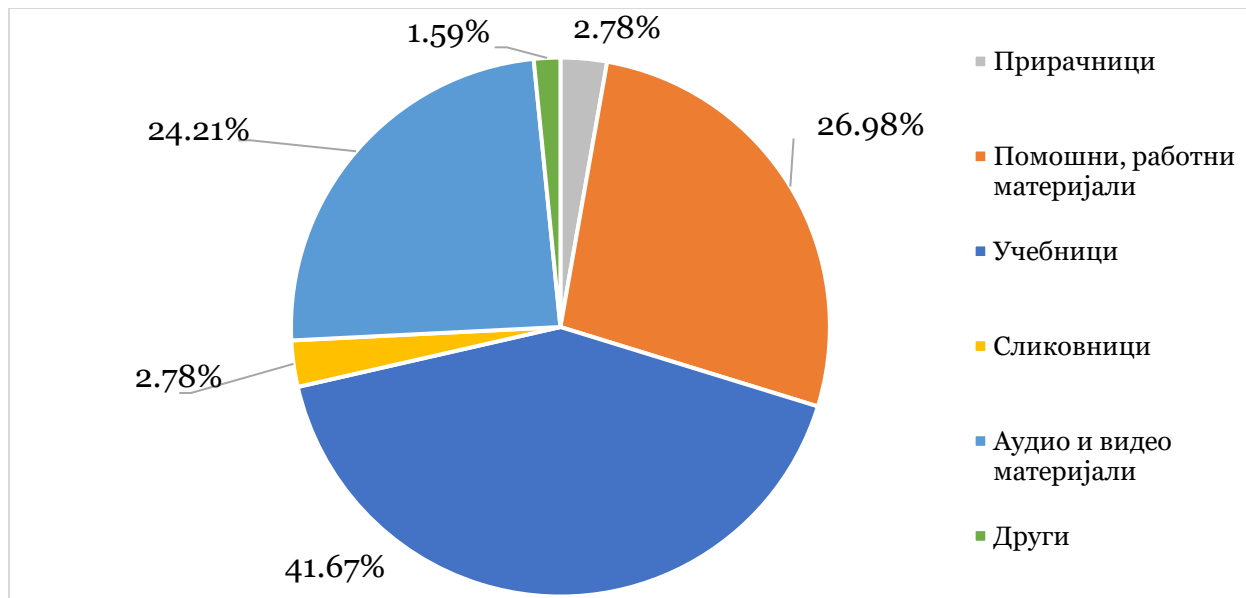
$\chi^2 = 50.032$	$df = 7$	$P < 0.01^3$
-------------------	----------	--------------

Според статистичката анализа на податоците од Графикон број 23, пресметан е Хи квадрат тестот, кој изнесува 50.032 на критичко ниво ($P < 0.01$) за седум степени на слобода. Согледуваме дека станува збор за висока вредност на непараметарската проценка. Се констатира дека постои **висока статистички значајна разлика** во ставовите на туторите и наставниците за прашањето „Кој метод најчесто го применувате при работа со учениците од ромската популација?“

³ Хи квадратот се однесува на разлики во ставовите и мислењата на туторите (Табела 4) и наставниците (Табела 10) за прашање број 3.а.

3.б. Кои дидактички материјали според Вас најмногу треба да се употребуваат на туторската поддршка при работата со учениците од ромската популација?

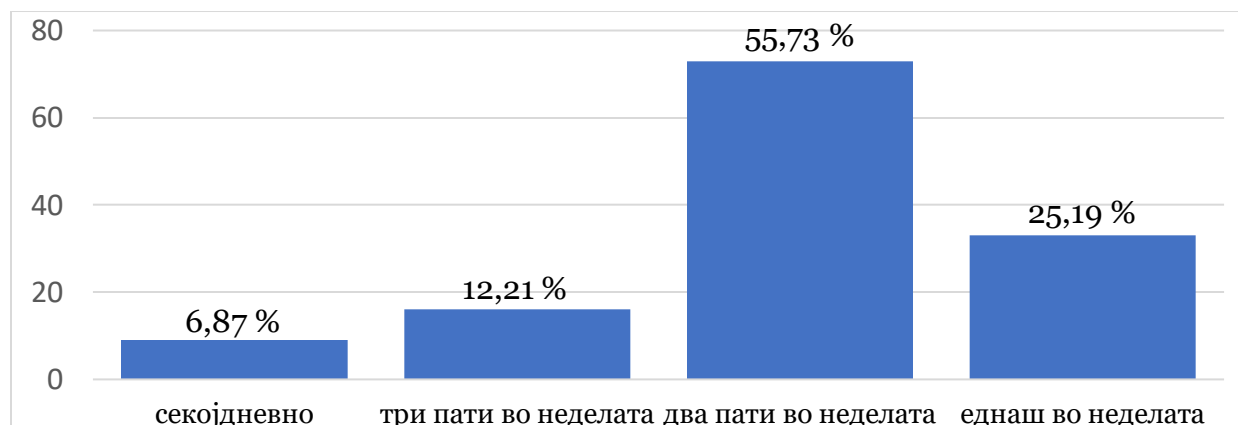
Графикон бр. 24 Дидактички материјали кои најмногу се користат како поддршка при работата со учениците од ромската популација

Според понудените категории на одговори и можноста да се одберат повеќе алтернативи, добиена е дистрибуција од 302 одговори при што **повеќе од три четвртини** од наставниците 105 (41,67 %) се изјасниле дека најмногу користени дидактички материјали при работата со учениците од ромската популација се **учебниците**. Според категориите на одговорите најзастапени се помошните, работни материјали со 68 (26,98 %) одговори, следствено 61 (24,21 %) од испитаниците сметаат дека почесто ги користат аудио и видео материјалите. **Најниско изразен е процентот** на анкетираниите наставници кои се изјасниле дека за време на редовната настава поретко се користат прирачниците (2,78 %) и сликовниците (2,78 %).

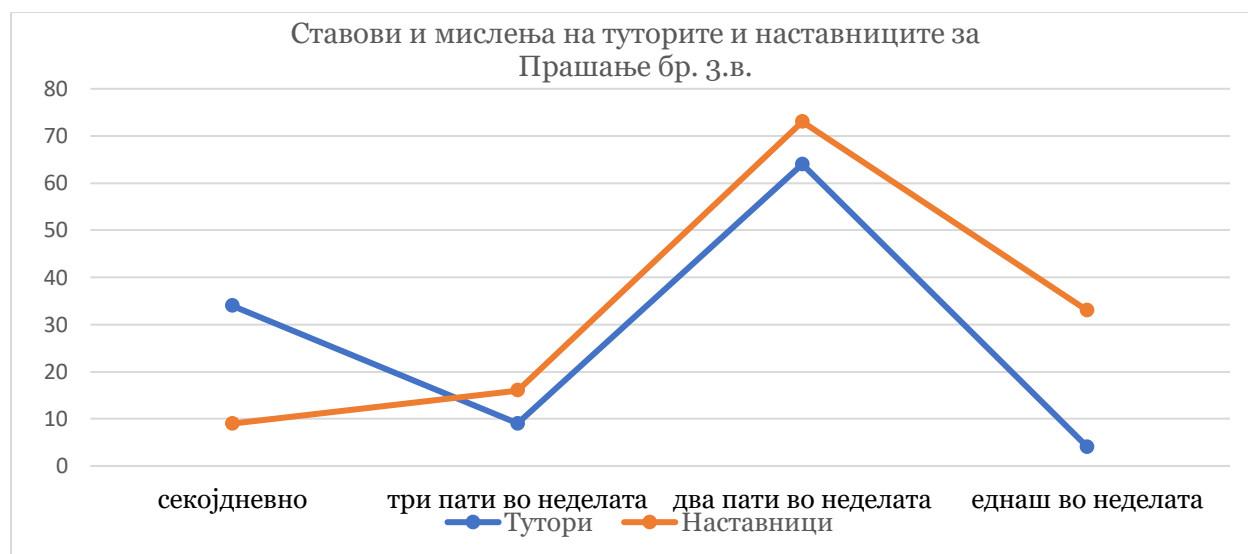
3.в. Колку пати во неделата е сметате дека е потребно за да се реализира еден туторски час?

Графикон бр. 25 Временска реализација на турорската настава

Прашањето за интервалот колку пати во неделата е потребно за да се реализира еден турорски час со учениците од ромската популација, 73 (55,73 %) наставници се изјасниле дека тоа е потребно два пати во неделата, а 33 (25,19 %) наставници се изјасниле дека застапеноста на часовите е потребно да се одржуваат еднаш во неделата. Додека, пак, 16 (12,21 %) од наставници сметаат дека интервалот колку пати во неделата е потребно за да се реализира еден турорски час со учениците од ромската популација треба да бидат три пати во неделата, и речиси многу низок е бројот на наставници 9 (3,60 %) кои сметаат дека треба да се одржуваат секојдневно.

Графикон бр. 26 Ставови и мислења на турорите и наставниците за временската реализација на турорската настава

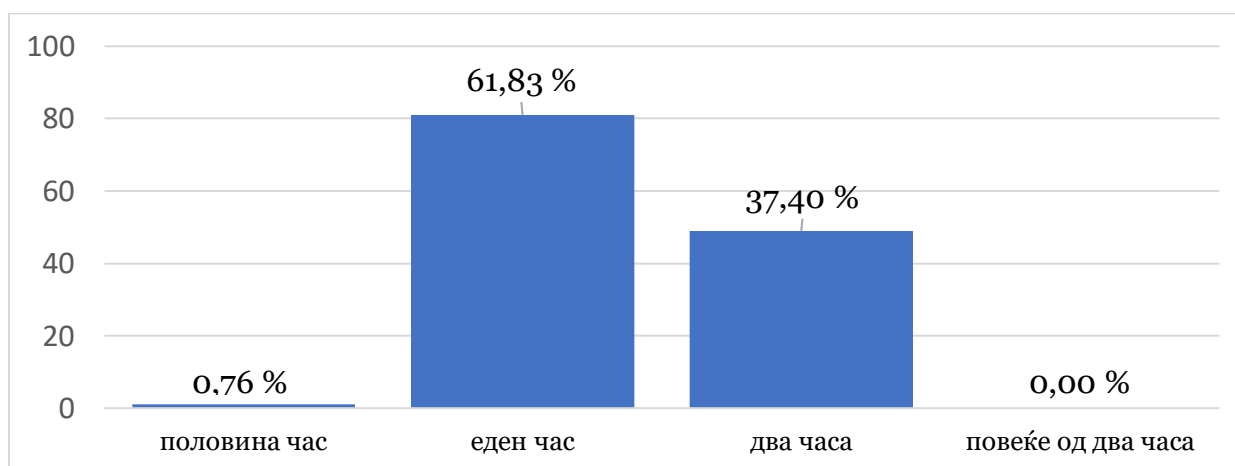

$\chi^2 = 38,425$	$Df = 3$	$P < 0,01^4$
-------------------	----------	--------------

За да испитаме дали постои значајна статистичка разлика во однос на мислењата за конструирање на микрометодските модели, колку пати во неделата е потребно за да се реализира еден туторски час со учениците од ромската популација, ги анализиравме добиените податоци од туторите и наставниците со помош на Хи-квadratот кој е претставен на Графиконот 26. Врз основа на пресметаната вредност на Хи-квadrat тестот, кој изнесува 38.425 – се констатира дека добиената вредност е видливо поголема од критичката вредност на ниво на значајност ($p < 0,01$), за три степени на слобода. Од тука може да заклучиме дека **постои значајна статистичка разлика** во однос на мислењето, колку пати во неделата треба да се одржуваат туторските часови.

3.г. Колку време е потребно за да се реализира еден туторски час?

Графикон бр. 27 Време на реализација на туторскиот час

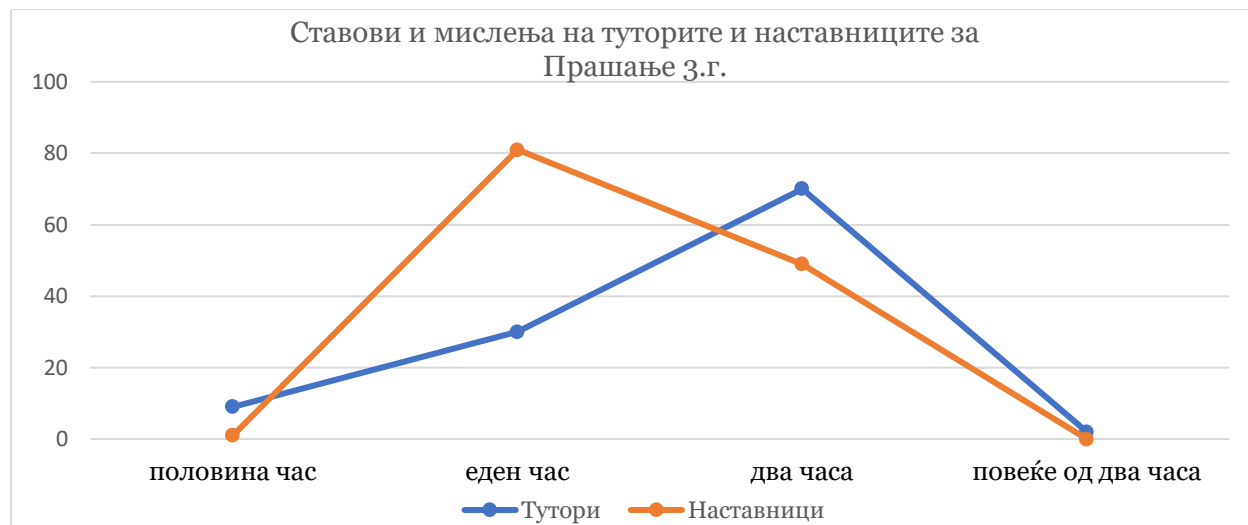

Со анкетањето од ова прашање за интервалот колку време (минути) е потребно за да се реализира еден туторски час со учениците од ромската популација, 61,83 % од наставниците се изјасниле дека е потребно да се одвиваат еден час во текот на денот, а 37,40 % се изјасниле дека времетраењето на часовите е потребно да биде два часа. Додека пак, занемарлив е бројот на еден наставник

⁴ Хи квадратот се однесува на разлики во ставовите и мислењата на туторите (Графикон 8) и наставниците (Графикон 24) за прашање број 3.в.

(0,76%) кој смета дека интервалот за колку време (минути) е потребно за да се реализира еден туторски час со учениците од ромската популација треба да биде само половина час во текот на работниот ден, и ниту еден од наставниците не смета дека треба да се одржуваат повеќе од два часа.

Графикон бр. 28 Ставови и мислења на таторите и наставниците за временска реализација на туторскиот час

$\chi^2 = 34,118$	$Df = 3$	$P < 0,05^5$
-------------------	----------	--------------

За да испитаме дали постои значајна статистичка разлика во насока на мислењата при конструирање на микрометодските модели, колку пати во неделата е потребно за да се реализира еден туторски час со учениците од ромската популација, ги анализиравме добиените податоци од таторите и наставниците со помош на Хи-квадратот кој е претставен на Графиконот 28. Врз основа на пресметаната вредност на Хи-квадрат тестот, кој изнесува 34,118 - констатираме дека добиената вредност е видливо поголема од критичката вредност на ниво на значајност ($p < 0,05$), за три степени на слобода. Оттука можеме да заклучиме дека

⁵ Хи квадратот се однесува на разлики во ставовите и мислењата на таторите (Графикон 7) и наставниците (Графикон 26) за прашање број 3.г.

постои значајна статистичка разлика во однос мислењето колку треба да е времетраењето на туторските часови.

4. Со помош на кои алатки и ресурси ги следите напредувањата на учениците од ромската популација?

Табела бр. 16 Алатки и ресурси за следење на напредувањата на учениците од ромската популација

Категории на одговори:	N	%
а) дијагностички тестови на почетокот на учебната година	0	0,00 %
б) дијагностички тестови на крајот на учебната година	12	3,50 %
в) евидентни листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на дневно ниво во форма на писмен извештај	18	5,25 %
г) евидентни листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на месечно ниво во форма на писмен извештај	128	37,32 %
д) евидентни листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на ниво на едно полугодие во форма на писмен извештај	72	20,99 %
ѓ) евидентни листи за редовноста на учениците на редовната настава	84	24,49 %
е) друго	29	8,45 %
Вкупно	343	100 %

Според понудените категории на одговори прикажани во горната табела број 10 и можноста да се избераат повеќе од понудените одговори за определба со помош на кои алатки и ресурси ги следат напредувањата на учениците од ромската популација, беа добиени **343** определби со дистрибуција на одговори.

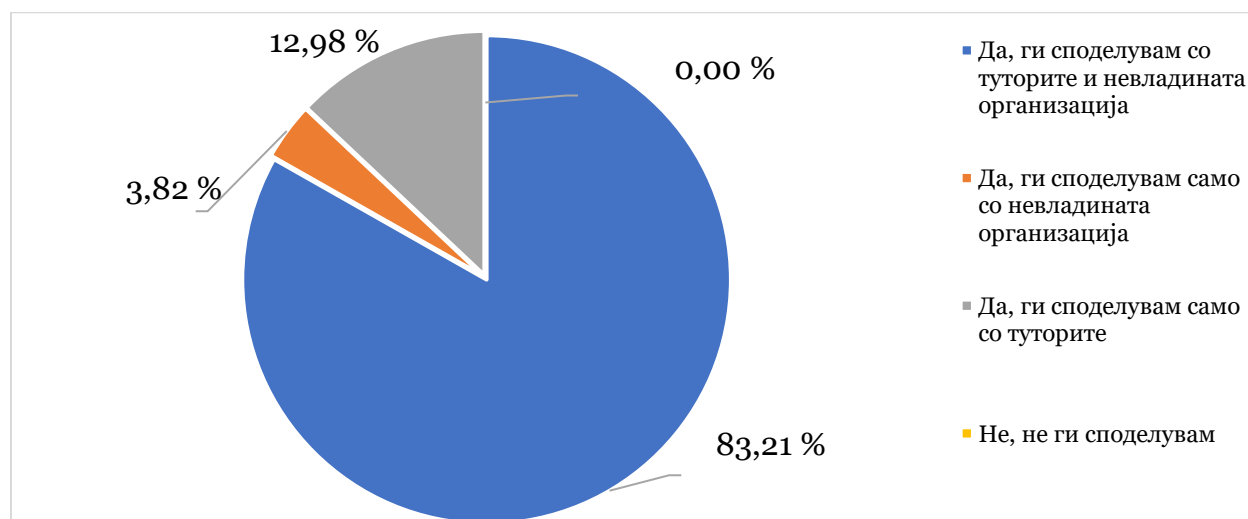
Најголем процент од наставниците 128 (37,32 %) одговориле дека евидентните листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на месечно ниво во форма на писмен извештај се едни од алатките и ресурсите потребни за следење на напредувањата на учениците од

ромската популација, нешто помалку 72 (20,99 %) ги употребуваат и на ниво на едно полугодие во форма на писмен извештај, останатиот дел 84 (24,49 %) од нив одговориле дека ги употребуваат и евидентните листи за редовноста на учениците на редовната настава. Со евидентните листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на дневно ниво во форма на писмен извештај, се определиле само 18 наставници за овој одговор, наспроти најниско изразениот број на определени одговори 12 (3,50 %) кои употребуваат и дијагностички тестови на крајот на учебната година. Ниту еден од наставниците не се изјаснил дека ги користи дијагностички тестови на почетокот на учебната година.

Други алатки и ресурси со кои ги следат напредувањата и постигањата на учениците од ромската популација тие ги наведуваат: контролните тестови, тестовите на знаење, евидентни листи за истражувачки активности, наставните листови, студија на случај, писмени состави, чек листи, евидентни листи за усни одговори и наративни белешки.

4.a. Горенаведените заокружени алатки од еволуирањето на учениците ги споделувам со таторите и невладината организација.

Графикон бр. 29 Степен на споделување на алатките од евалуирање на учениците

Според добиените податоци од истражувањето, наставниците го искажале својот начин на работа, дали ги споделуваат заокружените алатки и ресурси за

следење на напредувањата на учениците од ромската популација со училиштето (наставник/педагог/стручна служба) и невладината организација кои ги избрале на претходното прашање. **Најголем процент** од испитаниците, 83,21 % овие ресурси и алатки ги споделуваат и со таторите и со невладината организација, една осмина од испитаниците ги споделуваат само со таторите. **Ниско изразен процент** имаат 3,82 % испитаници кои искажале дека ги споделуваат алатките и ресурсите само со таторот. Со податоците од одговорите на ова истражување нема наставници кои воопшто не ги споделуваат заокружените и наведените алатки и ресурси за следење на напредувањата на учениците од ромска популација, ниту со таторите, ниту со невладината организација.

5. Кој дополнителни компетенции/вештини сметате дека треба да ги продлабочите и развиете за поефикасно да работите на позицијата наставник?

Табела бр. 17 Приказ на компетенции и вештини кои треба да ги развие наставникот

Категории на одговори:	N	%
а) развивање вештини за самостојно креирање часови, според потребите на ученикот	61	12,45 %
б) развивање способности за писмено и академско пишување	21	4,29 %
в) развивање нови стратегии за учење	15	3,06 %
г) развивање методи и техники за работа со ученици	55	11,22 %
д) развивање на интерактивни модели	84	17,14 %
ѓ) развивање ИТ вештини	112	22,86 %
е) развивање стратегии за решавање на проблеми (пр: наставник – ученик)	15	3,06 %
ж) користење на стручна литература онлајн	46	9,39 %
з) развивање вештини за странски јазици	32	6,53 %
с) развивање на емпириски истражувачки компетенции	43	8,78 %
и) друго	6	1,22 %
Вкупно	490	100 %

Дополнителни компетенции и вештини кои наставниците треба да ги продлабочат и развијат за поефикасно да работат позицијата наставник за време на редовната настава со учениците, со податоците добиени од ова истражување и понудените категории на одговори, можноста да се одберат повеќе алтернативи, добиен е примерок на дистрибуција од **490** одговори. Развивање на ИТ вештини се едни од **најпотребните вештини и компетенции** според 112 (22,86 %) наставници, друга потребна вештина според 84 (17,14 %) наставник е развивање на интерактивните модели.

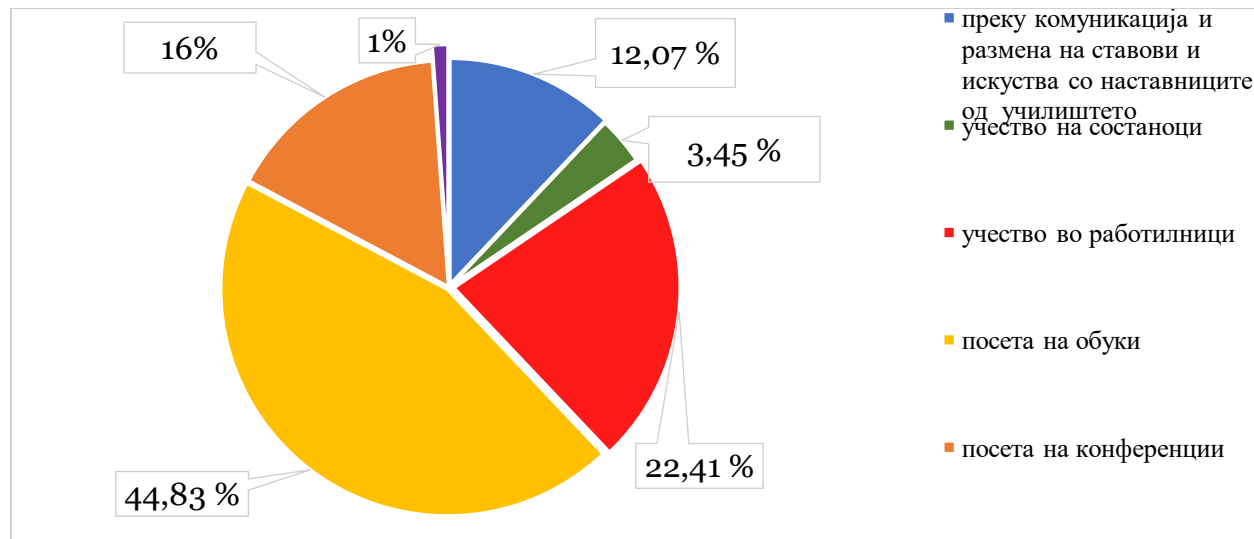
Половина од наставниците 61 (17,13 %), исто така сметаат дека развивање вештини за самостојно креирање часови, според потребите на ученикот, според потребите на ученикот е клучно за создавање на програма за работа, и речиси со сличен број на одговори, 55 (11,22 %) наставници наведуваат дека е потребно развивање методи и техники за работа со учениците. Во однос на дадените категории на одговори, користење на стручна литература онлајн и развивање на емпириски истражувачки компетенции една третина од наставниците ги наведуваат како потребни со помала процентуална изразеност на одговори од 9 %.

Други вештини и компетенции кои наставниците сметаат дека е потребно да ги продлабочат и развијат за поефикасно да работат на дополнителната туторска настава со учениците од ромската популација се од областа на создавање на клима, средина за ефективно учење, подобрени комуникациски вештини, подобрени вештини за воведување иновации во наставата. Наставниците сметаат дека потребни се новитети во компетенциите и вештините за да се изнесе и предаде „квалитетното“ во редовната настава со професионално усовршување од областа на клучните компетенции кои треба да ги поседуваат наставниците како методички, социјални и психолошки.

Останатите наведени компетенции се со помал број на дистрибуција на одговори, како што се: развивање способности за писмено и академско пишување, развивање нови стратегии за учење, развивање стратегии за решавање на проблеми (пр. наставник – ученик) и развивање вештини за странски јазици.

6. На кој дополнителен начин сметате дека треба да ги продлабочувате и збогатувате вашите знаења од областа на основното воспитание и образование?

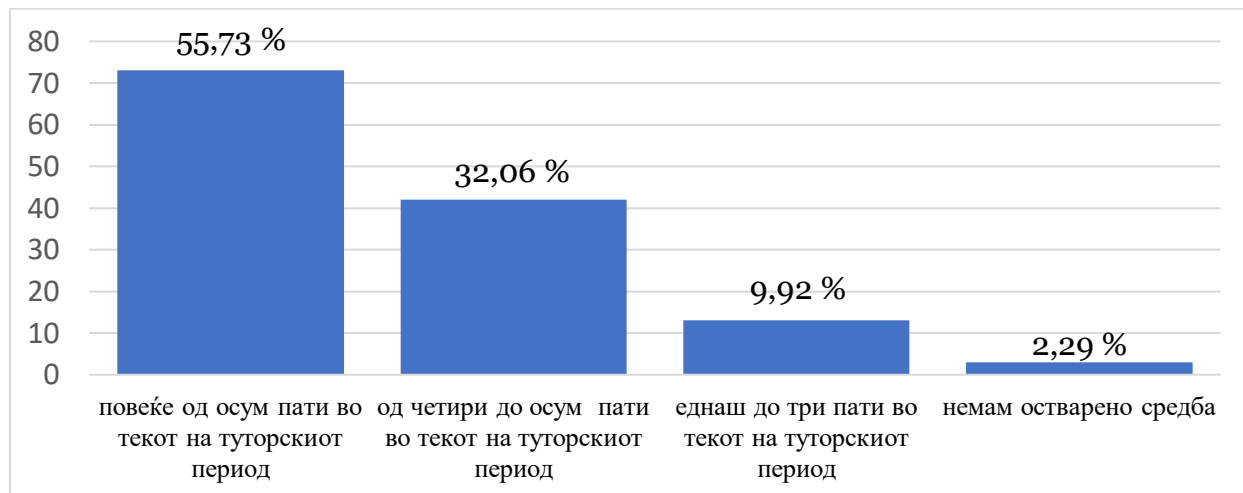
Графикон бр. 30 Начин на продлабочување и збогатување на знаењата на наставниците

Начините како наставниците дополнително ги продлабочуваат и збогатуваат нивните знаења од областа на основното воспитание и образование, се распределени во неколку категории на одговори, каде што наставниците можеа да се избераат повеќе од понудените определби прикажани во графиконот број 30. **Високо изразен процент** на испитаници со 44,83 % сметаат дека нивните знаења најмногу ги продлабочуваат и збогатуваат преку посета на обуки, **една четвртина** од нив т.е. 22,41 % изразито истакнуваат дека големо влијание има и преку учество во работилници и посета на конференции со застапеност од 16,08 % наставници. **Ниско изразен е процентот** на оние наставници кои своето знаење го продлабочуваат преку комуникација и размена на ставови и искуства со наставниците од училиштето (12,07 %) и учество на состаноци (3,45 %). Двајца наставници наведуваат дека и тркалезните маси можат да бидат составен дел од овие категории на одговори потребни за збогатување на знаењата и приближување на културата на учениците од ромската популација поблиску до нив.

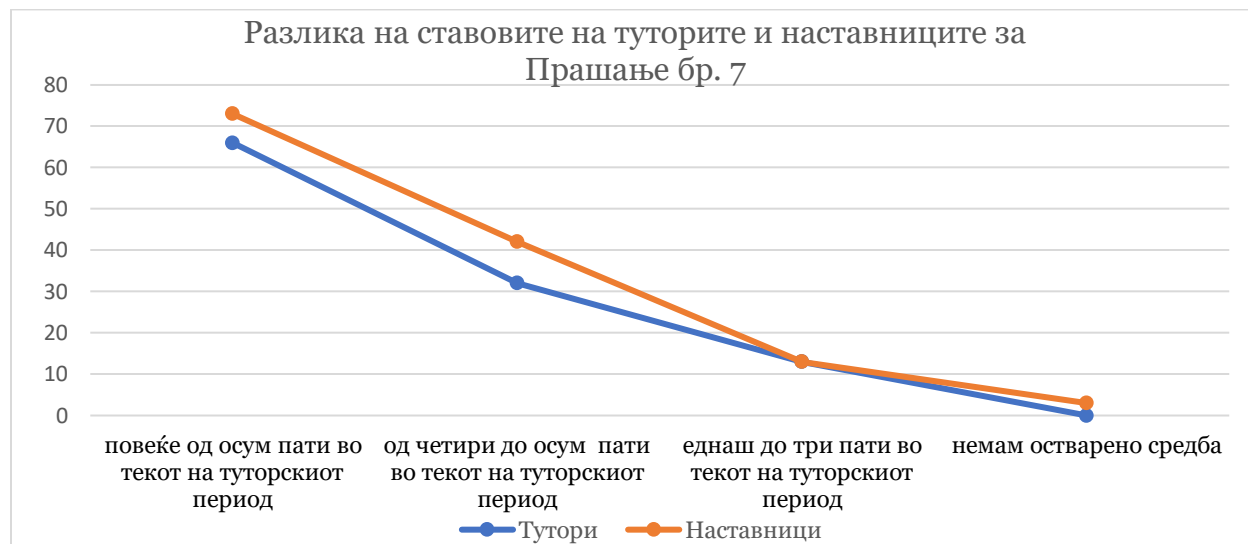
7. Колку често остварувате средби со туторот?

Графикон бр. 31 Временска рамка за реализирање на средби со туторите

Добиените податоци од ова прашање за временскиот интервал колку често наставниците остваруваат средби со туторите, се прикажани во графиконот број 31, 55,73 % од наставниците оствариле средби повеќе од осум пати во текот на туторскиот период. Речиси една третина од нив или 32,06 % оствариле средби од четири до осум пати во текот на туторскиот период, а останатиот дел од наставниците, додека 9,92 % од нив во текот на туторскиот период оствариле средби до три пати.

Графикон бр. 32 Приказ на разликата на ставовите на туторите и наставниците за временската рамка за реализирање на заеднички средби

$X^2 = 3,071$	$Df = 3$	$P < 0,05^6$
---------------	----------	--------------

За да испитаме дали постои значајна статистичка разлика колку често се остваруваат средбите помеѓу туторите и наставниците, ги анализиравме добиените податоци од туторите и наставниците со помош на Хи-квадратот. Врз основа на пресметаната вредност на Хи-квадрат тестот, кој изнесува 3.071 - на ниво на значајност ($p < 0,05$), за три степени на слобода може да заклучиме дека **не постои статистичка значајна разлика** во однос застапеноста на остварените средби.

7.a. Доколку сте оствариле средба, која е причината за остварената средба со туторот?

Табела бр. 18 Причини за реализираната средба со туторите

Категории на одговори:	N	%
а) обезбедување на материјали за работа	12	3,11 %
б) задолжителни состаноци, средби организирани од страна на невладината организација	21	5,44 %
в) консултација во врска со реализација на туторската настава	100	25,91 %
г) проблеми кои се појавуваат при реализацијата на туторската настава	74	19,17 %
д) споделување на информации за успехот на ученикот	39	10,10 %
ѓ) споделување на информации за редовноста на учениците на туторската настава	85	22,02 %
е) размена на евидентни листи на учениците	55	14,25 %
ж) друго	0	0,00 %
Вкупно	386	100 %

⁶ Хи квадратот се однесува на разлики во ставовите и мислењата на туторите (Графикон 12) за прашање број 7.a. и наставниците (Графикон 31) за прашање број 6.

Добиените податоци од ова прашање со можност да се изберат повеќе алтернативи од категориите на одговори се обработени причините за остварените средби со наставниците и таторите од дополнителната туторска настава. **Најголем број** од анкетираниите испитаници, 100 (25,91 %) имале консултација во врска со реализација на туторската настава, 85 (22,02 %) споделиле на информации за редовноста на учениците на туторската настава, 74 (19,17 %) од нив споделувале проблеми кои се појавуваат при реализацијата на туторската настава и 55 (14,25 %) размениле евидентни листи на учениците. **Ниско изразен е процентот** кај останатите категории на одговори за причинители и консултации со наставниците, од кој 39 (10,10 %) од нив споделиле информации за успехот на ученикот, 21 (5,44%) од нив учествувале на задолжителни состаноци, средби организирани од страна на невладината организација и 12 (3,11 %) обезбедувале на материјали за работа потребна на туторските часови.

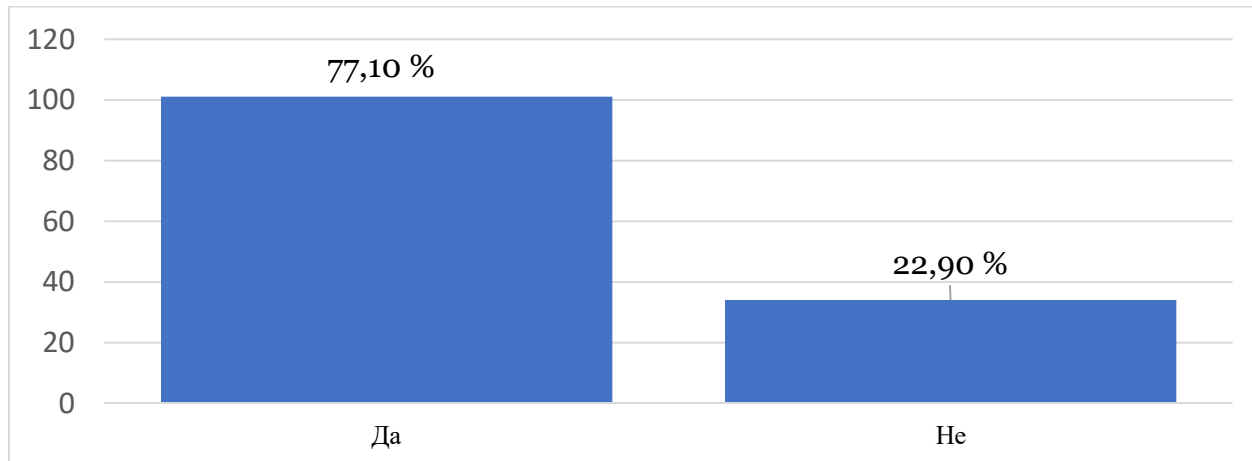
8. Доколку таторот за потребите на дополнителната туторска настава има конкретен модел, план или конкретни мерки за креирање на образовна поддршка на учениците од ромската популација, каков е начинот на соработка со таторите, училиштето (наставниците/педагогот/стручната служба) и невладините организации како дел од меѓуинституционална поддршка при креирање на истите?

Добиени се вкупно 47 одговори од наставниците за ова прашање, или 35,88 %. Поголемиот дел од наставниците сметаат дека таторите немаат конкретен модел, план или конкретни мерки за креирање на образовна поддршка на учениците од ромската популација, и тие најчесто се водат според, комуникацијата за тогашните изработени наставни содржини. Наведуваат дека соработката е најчесто само со наставниците, и педагозите и стручната служба не се дел од оваа соработка.

Спротивно на тоа, 10 наставници сметаат дека таторот има изработено месечен распоред и план на наставни содржини што треба да ги предадат на воннаставната туторска работа и се водат според истата.

9. Во Вашето училиште се организираат обуки/тренинзи од областа на воспитанието и образованието за учениците од ранливите категории.

Графикон бр. 33 Степен на реализација на обуки/тренинзи од областа на воспитанието и образованието

На прашањето број 9, изразено **висок е процентот** на позитивни одговори на 77.10% од наставниците во однос на тврдењето во нивното училиште да се организираат обуки/тренинзи од областа на воспитанието и образованието за учениците од ранливите категории кои посетуваат дополнителна туторска настава. Додека пак, речиси **една шестина** или 22.90% од наставниците се изјасниле дека не се организираат обуки/тренинзи од областа на воспитанието и образованието за учениците од ранливите категории кои посетуваат дополнителна туторска настава.

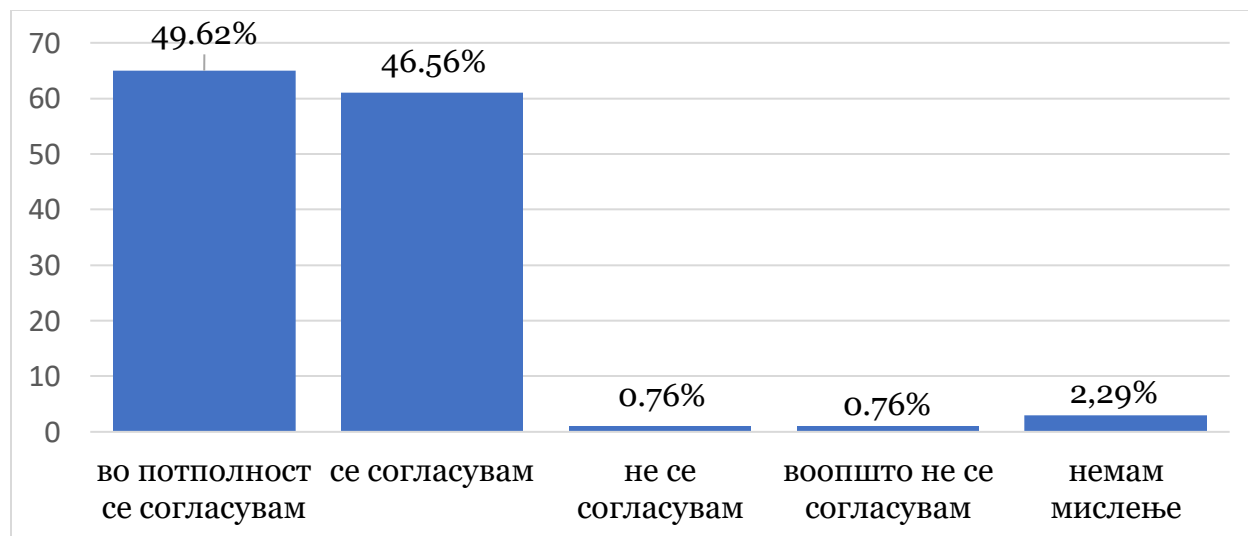
9.a. Доколку на претходното прашање сте одговориле со одговорот „да“ наведете ги темите на реализираните обуки/тренинзи кои ви придонеле за зголемување на образованите потреби и професионалниот развој.

На ова прашање, добиени се 43 одговори на дистрибуција за разработка или 32,82 %. Наставниците сметаат дека за да се посети една обука е потребно одвојување многу време и тие сметаат дека треба да се одберат темелно, квалитетните обуки во зависност од нивните потреби за зголемување на образованите потреби и професионалниот развој. Како дел од темите на реализираните обуки/тренинзи ги наведуваат:

- примена на техники и методи на работа со деца од ранливи категории, обуки за инклузија;
- интерактивни методи и техники за подобрување на наставата;
- ДИСО (детето со семејството во образованието);
- ПИКОК;
- обуки во рамки на Програма за образование на Роми;
- инклузија на деца што се надвор од училиште;
- инклузија, работа со ранливи категории;
- методи и добри практики во учењето;
- соработка со семејствата;
- редовност на часови;
- техники на учење;
- интеркултурни обуки.

9.6. Обуките и тренинзите треба да се одржуваат заедно со таторите и наставниците на учениците од ромската популација.

Графикон бр. 34 Потреба од одржување на заеднички обуки/тренинзи на таторите и наставниците

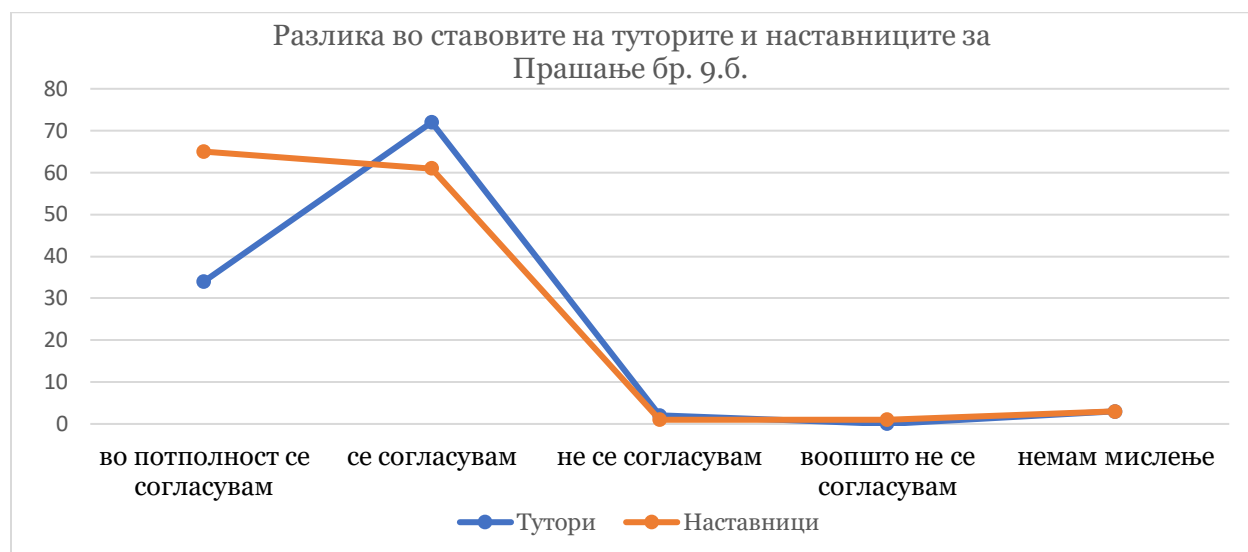

Според даденото тврдење дека обуките и тренинзите треба да се одржуваат заедно со таторите и наставниците на учениците од ромската популација, речиси е изедначен процентот на 49,62 % испитаници кои **во потполност се согласуваат** со ова тврдење, а 46,56 % **се согласуваат**. Мал и занемарлив е бројот на еден

испитаник кои одговорил дека **не се согласува, и воопшто не се согласува со овој став** дека обуките и тренинзите треба да се одржуваат заедно со туторите и наставниците на учениците од ромската популација, а 2,70 % наставници немаат мислење.

Обуките и тренинзите треба да се одржуваат заедно со туторите и наставниците на учениците од ромската популација, дали и колку од наставниците и туторите се согласиле на ова тврдење, согледуваме од обработените анкетни податоци кои се статистички претставени, Графикон бр. 34.

Графикон бр. 35 Разлика во ставовите на туторите и наставниците за потребата од заеднички обуки/тренинзи

$X^2= 10.368$	$df=4$	$P<0.05^7$
---------------	--------	------------

За да се испита дали постои значајна статистичка разлика колку често се остваруваат средбите помеѓу туторите и наставниците, ги анализиравме добиените податоци од туторите и наставниците со Хи-квадратот. Врз основа на пресметаната вредност на Хи-квадрат тестот, кој изнесува 10.368 - на ниво на значајност ($p<0,05$),

⁷ Хи квадратот се однесува на разлики во ставовите и мислењата на туторите (Графикон 12) за прашање број 9.б. и наставниците (Графикон 34) за прашање број 8.б.

за четири степени на слобода може да заклучиме дека **не постои значајна статистичка разлика** во однос на овој став.

10. На каков начин невладините организации овозможуваат поддршка на туторската работа со учениците од ромска популација?

Табела бр. 19 Приказ на форми на поддршка на туторската работа

Категории на одговори:	N	%
а) обезбедување на учебници и наставни помагала	45	18,67 %
б) индивидуален образовен план кој подразбира приспособување на образовните стандарди	12	4,98 %
в) користење на прилагодени наставни средства и помагала и помошни технологии	85	35,27 %
г) истражувачка, теренска работа на медијатори	96	39,83 %
е) друго (дополнете)	3	1,24 %
Вкупно	241	100 %

На прашањето број 10, „На каков начин невладините организации овозможуваат поддршка на туторската работа со учениците од ромска популација?“ **високо изразен е бројот** на 96 (39,83 %) наставници кои наведуваат дека истражувачка, теренска работа на медијатори е најчестиот вид на поддршка, со малку по мал број 85 (35,27 %) одговориле дека овозможуваат поддршка со прилагодени наставни средства и помагала и помошни технологии. Една третина од нив сметаат дека обезбедуваат учебници и наставни помагала за време на туторската настава. Најмала стапка на изразеност ја има поддршката со индивидуален образовен план кој подразбира приспособување на образовните стандарди.

III Презентација и анализа на добиените резултати од спроведеното интервјуирање со претставници од невладините организации

За потребите на истражувањето беа спроведени две интервјуа со претставниците на двете невладини организации. Прашањата се од отворен тип за кои тие даваа свои мислења и ставови. Во продолжение следува презентирање и анализа на добиените одговори од спроведените интервјуа.

- Прашање број 1. Каков вид ресурсни услуги нуди Вашата невладина организација?

Според извршеното интервјуирање со двете невладини организации на првото прашање „Каков вид на ресурсни услуги нуди Вашата невладина организација?“ податоците се обработени на квалитативен начин и добиени се одговори за видот на ресурси кои ги нудат невладините организации. Наведуваат дека имаат развиени човечки ресурси со кои се придонесуваат и достигнува транспарентно и мултиетничко општество, со социјална адаптација и вклученост на маргинализираните етнички групи, родовата рамноправност и подобрување на личните аспекти и капацитети на младите од овие заедници преку едукација, работилници, обуки итн.

Една од двете невладини организации обезбедува голем број образовни можности за сите граѓани од сите националности. Овие можности вклучуваат внимание и почитување на правата на жените, подучување на сите кои имаат потреба, посетување на јавни настани поврзани со современото општество, помош од материјален аспект како борба со сиромаштијата, која е мошне честа во околината во која живеат, одржување на хигиената и здравствените услуги и мерки како вакцинирање, запознавање со правата на децата според конвенцијата, описменување од најмладите до највозрасните, развивање на демократско општество и учество и многу други.

Во областа на образованието, целта им е зголемување на пристапот и учеството на ромските деца во квалитетен ран детски развој, односно подобрување на пристапот на ромските деца во предучилишното образование, поддршка во преминот кон основното образование и поддршка на академскиот напредок на студентите од ромската популација. Двете невладини организации наведуваат дека нудат поддршка со ангажирање на татори за поддршка на учениците од ромската популација во основните училишта во Република Северна Македонија, од второ до петто одделение во одделенската настава, во соработка со повеќе општини кои ги имаат опфатено преку проекти менаџирани од страна на Ромскиот Образовен Фонд од Будимпешта.

Дополнителната туторска поддршка тие ја насочуваат во улога ресурсна поддршка и поддршка на учениците од ромската популација при адаптација во училиштето, околината и образовна поддршка. Таторите од невладината организација ја имаат главната улога со која оваа поддршка би била неуспешна. Затоа тие сметаат дека невладините организации нудат професионална и образована поддршка и на таторите и на воспитно-образовниот кадар, преку учество на обуки, конференции, организирање на работилници, консултации кои придонесуваат до напредување во знаењата, вештините и компетенциите во современото општество.

Невладините организации велат имаат членови т.е. стручни лица кои работат во инклузивни тимови, кои помагаат за да се изврши секоја комуникација и да се одржи нивото на заинтересираност помеѓу сите засегнати страни. Медијаторот во невладината организација е тој што ја нуди оваа поддршка меѓу таторите, наставниците, стручните тимови во училиштето, претставниците на невладините организации, учениците од ромската популација и родителите на овие ученици.

- Прашање број 2. На кој начин невладиниот сектор овозможува поддршка на туторската работа со учениците од ромската популација?

Концептот на работа на невладините организации е речиси идентичен, и истите нудат различни начини за поддршка на туторската работа со учениците од ромската популација. Секој член од невладината организација велат дека е

подготвен да одговори на различните потреби на учениците во зависност од барањата коишто ги имаат. Ангажираниот татор се фокусира на индивидуалните потреби на секој ученик од ромската популација каде што ќе утврди дека има слабости во знаењата. Невладината организација овозможува консултативни услуги за сите чинители на концептот т.е. поддршка меѓу таторите, наставниците, стручните тимови во училиштето, претставниците на невладините организации, учениците од ромската популација и родителите на овие ученици.

Огромна поддршка во процесот на воспитанието и образованието на учениците од ромската популација нудат преку обезбедување на учебници и наставни средства и помагала и помошни технологии потребни за полесно совладување на материјалот. Исто така се обезбедуваат услуги и опрема за основен училиштен прибор на учениците со високо ниво потреба за поддршка. Како најбитна алатка на почетокот на таторската работа сметаат дека се дијагностичките тестови. Нудат поддршка за дијагностицирање на дотогашното стекнато знаење од наставните содржини на учениците од ромската популација, на почетокот на учебната година, со цел елиминирање на познатото и фокусирање на непознатото. Кон крајот на таторскиот период и учебната година, повторно се тестираат сите слабости прикажани на првиот дијагностички тест. Затоа, тие се фокусираат на овие тестови, бидејќи ја сметаат за најсигурна и проверена алатка за следење на напредокот на учениците.

Потенцираат, за да има подеднакво и квалитетно образование за сите, воспитно-образованиот кадар и таторите треба постојано да ги надградуваат и дополнуваат своите професионални знаења и образовани потреби и на таторите и на воспитно-образовниот кадар, преку учество на обуки, конференции, организирање на работилници, консултации кои придонесуваат до напредување во знаењата, вештините и компетенциите во современото општество. Едни од најбитните компоненти на теми на организираните обуки и работилници ги сметаат дека се: развивање вештини за самостојно креирање таторски часови, според потребите на ученикот, развивање методи и техники за работа со ученици, развивање на интерактивни модели, развивање ИТ вештини, развивање способности за писмено и академско пишување, развивање стратегии за решавање на проблеми и развивање на емпириски истражувачки компетенции.

Претставниците на невладините организации сметаат дека за да се организира една обука е потребно многу време, и тие треба да се одберат темелно во зависност од потребите на таторите и наставниците. Овие начини за усовршување на знаењата преку обуки може да биде задача која одзема многу време, и доволно е да се реализираат од еднаш до два пати во годината.

Дел од невладините организации се изјаснија дека овие обуки ги креираат заедно со таторите и наставниците, дел од нив ги обуките ги одржуваат во посебни простории, но за време на паузите имаат можност за да споделат сопствено искуство од обуката, дел од материјалите и вежбите на обуката. На овој начин наставниците ќе им овозможат на таторите можност да вежбаат преку моделот на професијата наставник. Како најважните делови од секоја програма за обука на наставници и татори, наведуваат дека се набљудување и саморефлексија.

- Прашање број 3. Кој се најчестите проблеми и причинители за приклучување на учениците на дополнителната туторската работа кои имаат влијание врз образовната инклузија на учениците од ромската популација?

Со направеното интервјуирање, двете невладини организации велат дека се интегрирани во процесот на основното воспитание и образование повеќе од две децении, и се сретнале со разни причинители и проблеми за време на реализација туторската настава. Секоја учебна година учениците се соочуваат со разни потешкотии кои акумулираат и прераснуваат во проблеми. Големиот број на неоправдани отсуства на учениците од редовната настава се најчестите причинители за приклучување на учениците на дополнителната туторската настава, со цел да се надградат и дополнат пропуштените наставни содржини. Но оваа тенденција на отсуства, велат продолжува и на почетокот по приклучување на учениците на дополнителната туторска работа. Несигурноста, неприфатеноста, недоволната мотивација ги наведуваат како најчестите причинители кои се интегрираат кон повлекување подари неуспех во училиштето. Недоволната свесност и запознаеност на родителите за потребата на задолжително образование на нивните деца, исто така го наведуваат како причинител за отсуства од редовната наставата и дополнителната туторска настава.

Невладините организации воочиле многу предизвици кои треба да се концептуализираат и негуваат, а како најчести причинители за приклучување на учениците на туторската работа кои имаат влијание врз образовната инклузија на учениците од ромската популација, од кои некои од нив може да се надминат преку иновативни педагошки пристапи, посоодветни и нови ресурсни услуги, сметаат дека се знаењето и јазични вештини. Најчестите причинители сметаат дека се низок социоекономски статус на семејствата на учениците од ромската популација, недоволно познавање на македонски јазик за редовно следење на настава, незаинтересираност од страна на самите учениците од ромската популација и ниското образовно ниво на родителите од ромската националност.

Тие се тешкотии и причинители со кои може да се соочат ромските семејства, но има многу поголеми пречки кои треба да се надминат, кои се посебни за нивната конкретна ситуација и кои треба соодветно да се идентификуваат и отстранат. Акцентот е ставен на создавање позитивни односи меѓу ромските ученици и учениците од други етнички заедници, толеранција на учење и соработка, почитување на културната и социјалната состојба.

- Прашање број 4. Дали Вашата организација има конкретен модел или конкретни мерки, воннаставни планови и програми за туторска поддршка за образовна поддршка на учениците од ромската популација, и на кој начин ги подготвувате моделите за работа и дали соработувате со тоторот и училиштето (наставниците/педагогот/стручната служба) при креирање на истите?

На прашањето дали во Вашата организација има конкретен модел, акциони планови и/или конкретни мерки за образовна поддршка на учениците од ромската популација, и на кој начин ги подготвувате моделите за работа и дали соработувате со тоторот и училиштето (наставниците/педагогот/стручната служба) при креирање на истите, невладини организации одговорија дека туторската програма е модел кој го развил Ромскиот Ресурсен Центар и Сонце од Тетово со поддршка на Ромскиот Едукативен Фонд од Будимпешта. Овој модел станал применлив во поширок обем кое покажува дека навистина тоторството како модел покажува резултати кај учениците кои покажуваат послаби образовни резултати.

Тие наведуваат дека **немаат конкретни мерки за воннаставни планови и програми** за туторска поддршка за образовна поддршка на учениците од ромската популација за образовна поддршка на учениците од ромската популација или индивидуален образовен план кој подразбира приспособување на образовните стандарди.

Најчесто се водат според насоките кои ги дава тоторот и училиштето, според општите проценки на тоторот, колку е брзо темпото на разработка и совладување на наставните содржини. Но, затоа тие **нудат поддршка за дијагностицирање на дотогашното стекнато знаење** од наставните содржини на учениците од ромската популација, на почетокот на учебната година, со цел елиминирање на познатото и фокусирање на непознатото. Кон крајот на тоторскиот период и учебната година, повторно се тестираат сите слабости прикажани на првиот дијагностички тест. Затоа, тие се фокусираат на овие тестови, бидејќи ја сметаат за најсигурна и проверена алатка за следење на напредокот на учениците.

На тој начин се остварува и концептот за тоторството, и невладините организации ангажираат тотори во текот на наставниот процес. Она што е важно за да се зголеми стапката на задржување и подобрување е и да им се помогне на учениците да ги подобрат своите достигнувања во учењето, а исто така да им помогнеме на наставниците да добијат точни повратни информации на редовната настава.

Една невладина организација сподели информации за план и преземање на мерки кои првенствено се насочени кон градење на самодовербата и одговорноста на учениците од ромската популација која треба да ја имаат кон училиштето и самите себе. Како дел од овие планови и мерки, акцентот го пренесуваат и на значителната потреба од организирање на обуки за наставници и тотори, за да им се обезбедат нови наставни вештини и стратегии што треба да ги направат добри и вешти наставници и тотори и да го подобрат квалитетот на наставата во основните училишта.

- Прашање број 5. Дали сметате дека невладините организации имаат позитивно влијание врз туторската работа и зошто?

Според добиените одговори од интервјуирањето на невладините организации за прашањето „Дали сметате дека невладините организации имаат позитивно влијание врз туторската работа и зошто?“, сметаат дека има **ПОЗИТИВНО влијание**, и овој модел станал применлив во поширок временски и просторен обем на територијата на Република Северна Македонија, кое докажува дека навистина **туторството како модел покажува резултати** кај учениците кои покажуваат послаби образовни резултати.

➤ Прашање број 6. Колку често остварувате средби со таторите?

Според извршеното интервјуирање со двете невладини организации на првото прашање „Колку често остварувате средби со таторите?“, добиените податоци се обработени на квалитативен начин. Тие наведуваат дека претставниците и проектоменаџерите на невладината организација **повремено** остваруваат средби од една до две во текот на еден месец. Но, другите вработени и ангажирани лица како медијатори или проектни асистенти, **секогаш** се присутни во училиштето пред започнување на таторските часови и по завршување на таторските часови.

➤ Прашање број 7. Доколку сте оствариле средба, која е причината за остварената средба со таторите?

Претставниците на невладините организации се изјаснија дека причините за средбите со таторите може да зависат од типот и природата на потребите на таторите или организациите. **Најчести** причини сметаат дека се за консултација во врска со реализација на таторската настава, или одредени проблеми кои се појавуваат при реализацијата на таторската настава. Други **чести** причини за средби со таторот ги наведуваат обезбедување на материјали за работа потребни за таторот, обезбедување на материјали за работа на учениците, пример училиштен прибор за работа. Како **помалку чести** или еднаш во месецот ги наведуваат дека се: задолжителни состаноци и средби организирани од страна на невладината организација, споделување на информации за напредокот и успехот на ученикот за секој предмет поединечно на месечно ниво во форма на писмен извештај,

споделување на информации за редовноста на учениците на туторската настава, нивото на интерес на учениците за учење во домашни услови и несоодветна дисциплина кај ученикот на туторската настава.

- Прашање број 8. Колку често остварувате средби со наставниците?

Според извршеното интервјуирање со двете невладини организации на првото прашање „Колку често остварувате средби со наставниците?“, добиените податоци се обработени на квалитативен начин. Тие наведуваат дека вработените и ангажираните лица како медијатори или проектни асистенти, **секогаш** се присутни во училиштето пред започнување на туторските часови и по завршување на туторските часови, и во текот на еден месец имаат и до 10 средби со наставниците.

- Прашање број 9. Доколку сте оствариле средба, која е причината за остварената средба со наставниците?

Претставниците на невладините организации се изјаснија дека причините за средбите со наставниците се речиси идентични како и причините со средбите кај туторите. **Најчести** сметаат дека се за консултација во врска со реализација на туторската настава, или одредени проблеми кои се појавуваат при реализацијата на туторската настава. Други **чести** причини за средби со наставникот ги наведуваат споделување на информации за напредокот и успехот на ученикот за секој предмет поединечно, споделување на информации за редовноста на учениците на туторската настава, нивото на интерес на учениците за учење во домашни услови и несоодветна дисциплина кај ученикот на туторската настава.

- Прашање број 10. Во текот на туторските часови, дали имате остварено средби со родителите на учениците од ромската популација кои ги тудорирате?

Според извршеното интервјуирање невладините организации на првото прашање „Во текот на туторските часови, дали имате остварено средби со

родителите на учениците од ромската популација кои ги тоторирате?“, добиените податоци се обработени на квалитативен начин. Тие наведуваат дека претставниците и проект-менаџерите на невладината организација **многу ретко или воопшто** не остваруваат средби со родителите на учениците од ромска популација. Другите вработени и ангажирани лица како медијатори или проектни асистенти, **секогаш** се присутни во училиштето пред започнување на тоторските часови и по завршување на тоторските часови и ги посочуваат напредокот или слабостите кои се воочени за време на тоторската настава.

- Прашање број 11. Доколку одговорот на претходното прашање е „да“, која е причината за остварување средба со родителите на учениците од ромската популација?

Претставниците на невладините организации се изјаснија дека причините за средбите со родителите на тоторираните ученици од ромската популација може да зависат од повеќе аспекти како воочување напредок или слабости за време на тоторската настава. **Најчести** причини сметаат дека се за споделување на информации за редовноста на учениците на тоторската настава, споделување на информации за напредокот и успехот, нивото на интерес на учениците за учење во домашни услови, нивото на интерес на учениците за пишување домашна работа на тоторската настава или во домашни услови и несоодветна дисциплина кај ученикот на тоторската настава. Други помалку **чести** причини за средби со тоторот ги наведуваат обезбедување на материјали за работа на учениците, пример училиштен прибор за работа и консултација во врска со реализација на тоторската настава.

- Прашање број 12. Кои се најчестите форми на соработка меѓу невладините организации, тоторите и училиштето?

Најчестите форми за соработка меѓу невладините организации, тоторите и училиштето, претставниците на невладините организации сметаат дека се учеството на состаноци организирани од страна на невладините организации, преку

директната комуникација и преку поднесување не писмен извештај за туторската работа. Како помалку чести ги наведуваат учество во работилници, посета на конференции и посета на обуки. Обуките нудат професионална и образовна поддршка и на таторите и на воспитно-образовниот кадар и придонесуваат до напредување во знаењата, вештините и компетенциите во современото општество.

- Прашање број 13. Предложете како може да се подобри соработката на Вашата невладина организација со другите државни институции и организации на локално и национално ниво за подобрување на успехот на учениците од ромската популација?

За прашањето број 13, „Предложете како може да се подобри соработката на Вашата невладина организација со другите државни институции и организации на локално и национално ниво за подобрување на успехот на учениците од ромската популација?“, невладините организации сметаат дека треба да се здружат да го поддржат моделот на туторска поддршка на учениците, особено учениците од ранливи групи и кои имаат слаби образовни резултати, групно да го застапуваат овој модел да се применува преку самите училишта, односно самите наставници да спроведуваат туторска поддршка на нивните ученици кои имаат изразито послаб успех во учењето.

IV ДЕЛ
ЗАКЛУЧНИ СОЗНАНИЈА
И ПРЕПОРАКИ

Заклучни сознанија од спроведеното истражување

Магистерскиот труд се однесува на важноста на туторската работа со учениците од ромска популација во основното воспитание и образование. Истражувачкиот дел ја опишува меѓуинституционалната поддршка на туторската работа со учениците од ромската популација, ефективноста, оправданоста и важноста на оваа функција. Добиени се податоци и за начинот на функционирање меѓу наставниците, училиштето, тоторот и невладините организации, нивниот став и реципрочната толеранција и соработка на дополнителната туторска работа како воннаставна активност, како и начинот на кој ја прифаќаат улогата на тоторот.

X₀ – Меѓуинституционалната поддршка од релевантни институции позитивно влијае врз утврдувањето на образовните модели и зголемувањето на ефикасноста од туторската работа со учениците од ромска популација.

Општата хипотеза е поставена како водечка хипотеза, а поставените посебни хипотези во продолжение служат за нејзина верификација. Низ интерпретацијата на податоците е направен осврт на посебните хипотези и врз таа основа се докажува основната хипотеза и се извлекуваат најсуштествените заклучоци и препораки од истражувањето.

Првата посебна хипотеза се однесува на мислењата и ставовите на тоторите и наставниците за туторската работа:

X₁ – Постои разлика во ставовите и мислењата меѓу наставниците и тоторите за туторската работа со учениците од ромската популација за нејзината ефикасност и корисност.

Во согласност со добиените податоци, првата хипотеза **се потврдува**. Според анализираните податоци на првата хипотеза, на анкетниот прашалник за тоторите и прашањето бр. 1, „Воннаставната, туторска работа е многу корисна и дава забележителни резултати при постигањата на учениците од ромската популација“, половина од испитаниците 55 (49,55 %) се согласуваат со ова тврдење, додека 32 (28,83 %) не се согласуваат. Мал е бројот на испитаници 9 (8,11 %), кои одговориле

дека во потполност се согласуваат. Воопшто не се согласуваат со овој став 4 (3,60 %) од испитаниците, а 11 (9,91 %) немаат мислење. (Графикон бр. 5)

Со анализираните податоци на првата хипотеза, на анкетниот прашалник за наставниците и прашањето број 1, „Воннаставната, туторска работа е многу корисна и дава забележителни резултати при постигањата на учениците од ромска популација“, голем дел од наставниците, 43 (32,82 %) **се согласуваат** со ова тврдење, додека пак, поголем е бројот на наставници за 10 проценти, 56 (42,75 %) кои не се согласуваат. Низок е бројот на 5 (3,82 %) наставници кои одговориле дека во потполност се согласуваат. Воопшто не се согласуваат со овој став 3 (2,29 %) од испитаниците, а 24 (18,32 %) немаат мислење.

Според статистичката анализа на податоците и направениот Хи-квадрат тестот, добиена е вредност од 12,562 на критичко ниво ($P < 0,05$) за четири степени на слобода, анализата покажува многу поголема вредност од граничната вредност во таблицата за соодветниот број степени на слобода ($df = 4$), и се констатира дека **има статистички значајна разлика**, во ставовите на таторите и наставниците за тврдењето „Воннаставната, туторска работа е многу корисна и дава забележителни резултати во постигањата на учениците од ромска популација.

Втора хипотеза:

Х₂ - Наставниците сметаат дека преку учество на обуки и други форми на професионален развој ќе придонесат во развивањето на компетенциите на наставниците во наставата со учениците од ромската популација.

Оваа хипотеза се однесува на прашањето број 5.а од анкетниот прашалник за одделенските наставници: „Кои дополнителни компетенции/вештини сметате дека треба да ги продлабочите и развиете за поефикасно да работите на позицијата наставник?“, добиен е примерок на дистрибуција од 490 одговори, каде што развивање на ИТ-вештини се едни од најпотребните вештини и компетенции според 112 (22,86 %) наставник и развивање на интерактивните модели 84 (17,14 %) наставник, половина од наставниците 61 (17,13%), сметаат дека потребни се „вештини за самостојно креирање часови според потребите на ученикот“. (Табела бр. 11)

Одговорите од прашањето број 5.а од анкетниот прашалник за одделенските наставници: „На кој дополнителен начин сметате дека треба да ги продлабочувате и збогатувате вашите знаења од областа на основното воспитание и образование?“ Според добиените резултати од анкетањето (Графикон бр. 23), на понудените категории на одговори, високо изразен број на испитаници, 78 (44,83 %) сметаат дека нивните знаења најмногу ги продлабочуваат и збогатуваат преку „посета на обуки“, една четвртина од нив 39 (22,41 %) исто така изразито истакнуваат дека големо влијание има и преку „учество во работилници“ и „посета на конференции“ со застапеност од 28 (16,08 %) наставници. (Табела бр. 11)

Од одговорите на прашањето бр. 8, од анкетниот прашалник за одделенските наставници, изразен е висок процент на позитивни одговори кои се изјасниле дека учествуваат на организирани обуки/тренинзи со речиси една третина или 77,10 %, додека пак речиси една шестина 22 (22,90 %) од наставниците одговориле негативно на ова прашање и се со видливо понизок број. (Графикон бр. 25)

Поврзано со прашањето број 8, следствено прашање од отворен тип, број 8.а. наставниците сметаат дека за да се посети една обука е потребно да се одвои многу време и дека темите за обуките треба да се одберат темелно, а за да бидат обуките квалитетни потребно е тие да бидат во насока според нивните потреби во однос на зголемувањето на образованите потреби и нивниот професионален развој.

Врз основа на добиените податоци од истражувањето може да се заклучи дека преку посетување обуки и други форми на професионален развој ќе се подобрат образовните потреби на наставниците и ќе се стекнат компетенции за наставата со учениците од ромска популација. Врз основа на сето ова, истакнуваме дека **втората хипотеза се потврдува.**

Потврдувањето или отфрлањето на третата хипотеза,

X₃ - Со подобрување на вештините и компетенциите на таторите се зголемува интеграцијата на новини во воннаставната таторска работа, е извршено преку анализа на добиените резултати од прашањата од анкетниот прашалник на таторите, прашање број 6 и 6.а.

Со прашањето број 6, податоците добиени од ова истражување и понудените категории на одговори со можност да се одберат повеќе алтернативи – „Кој

дополнителни компетенции/вештини сметате дека треба да ги продлабочите и да развиете за поефикасно да работите на позицијата татор?“, добиен е примерок на дистрибуција од 356 одговори од таторите и се потврдува со анализата на податоците од Табела бр. 6. Развивање методи и техники за работа со ученици се едни од најпотребните вештини и компетенции според 86 (24,16 %) татори. Половина од таторите 61 (17,13 %), сметаат дека е потребно развивање вештини за самостојно креирање таторски часови, 50 (14,04 %) татори имаат потреба од развивање на ИТ-вештини за интеграција на новини во воннаставната таторската работа и развивање вештини за странски јазици со 49 (13,76 %) одговори.

6.a. „На кој дополнителен начин сметате дека треба да ги продлабочувате и да ги збогатувате Вашите знаења од областа на основното воспитание и образование за дополнителната таторска поддршка?“ – прашање поврзано со третата хипотеза, каде што таторите ги избрале понудените алтернативи прикажани во графикон 10, **високо изразен е процентот** на 77 (53,85 %) испитаници кои сметаат дека нивните знаења најмногу ги продлабочуваат и збогатуваат преку посета на обуки, **половина** од нив 44 (30,77 %) изразито истакнуваат дека големо влијание има и преку комуникација и размена на ставови и искуства со наставниците од училиштето. Посетата на работилници (9,09 %), учество на состаноци (3,50 %) и посета на конференции (2,00 %) имаат видно помал број на одговори, со ниска изразена процентуална вредност.

Според добиените информации, констатираме дека таторите сметаат преку развивање методи и техники за работа со ученици, ИТ-вештини и преку посета на обуки, ќе достигнат развој на образовните потреби и ќе ги подобрат на вештините и компетенциите за интеграција на новини во воннаставната таторска работа и подобрување на успехот на учениците од ромската популација. Преку оваа констатација, третата хипотезата **се потврдува**.

X₄ – Постои разлика во начинот на конструирање на микрометодските модели за воннаставната таторска работа според специфичните потреби, интереси и можности на учениците од ромската популација од страна на сите засегнати страни, е извршено преку анализа на добиените резултати на следните прашањата од:

- анкетниот прашалник на таторите, прашање број 3, 3а, 4, 4а, 4б, 4в и 4г.
- анкетниот прашалник на наставниците, прашање број 3, 3а, 3б, 3в и 3г.
- интервјуирањето на невладините организации, прашање број 4.

Првенствено се истражува постоење на какви било одредени модели во туторската работа. Со анкетниот прашалник на таторите, прашање 3 кое гласи „Дали имате конкретен модел, план или конкретни мерки за образовна поддршка на туторската работа со учениците од ромската популација?“, со добиените податоци од истражувањето (Графикон 5), многу низок број со само 22 (19,81 %) од таторите се изјасниле дека имаат модел, план или конкретни мерки за работа, и со прашањето 3.а., таторите одговориле дека, при креирање се водат од наставните програми за одделните наставни предмети дадени од Министерството за образование и наука. При креирање на овие модели таторите велат дека најчесто сами ги креираат истите, и воопшто не е поддржана од страна на невладините организации и стручните соработници во училиштата. Наспроти ова тврдење, речиси половина од испитаниците 52 (45,85 %) се изјасниле дека немаат конкретен модел, но имаат план за работа, но имаат план за работа кој го подготвиле според дијагностичките тестови направени на почетокот на учебната година, според индивидуалните потреби на учениците, кој е мошне сличен на одговорите на таторите кои имаат изготвено план, и една третина од таторите (33,33 %) се изјасниле дека немаат никаков конкретен модел, план или конкретни мерки, и ги подготвуваат непосредно пред часот во договор со наставникот.

За анкетниот прашалник на таторите за прашањата број 4, 4а, 4в и 4г и анкетниот прашалник на наставниците, прашање број 3, 3а, 3в и 3г. се констатира дека кај сите прашања **постои висока значајна статистичка** разлика во ставовите и мислењата за начинот на конструирање на микрометодските модели за воннаставната туторска работа. Се претпоставува дека овие мислења се диференцирани, бидејќи работата и функцијата на овие испитаници е различна, бидејќи во редовната настава најмногу е застапена индивидуалната форма на работа, а во воннаставната туторска работа најмногу се користи индивидуализираната форма на работа. Според извршените анализи на податоците, Хи квадрат тестот, изнесува 52.938 на критичко ниво ($P < 0,05$) за четири степени на слобода и се констатира статистички значајна разлика

Прашањата број **3.б** (анкета за тутори) и **4.б**. (анкета за наставници), изразен е висок процентот на 105 (41,67 %) наставници кои се изјасниле дека најмногу користени дидактички материјали при работата со учениците од ромската популација се **учебниците**, при што истиот дидактички материјал има највисок процент на одговори 86 (62,32 %) и за туторите.

Преку интервјуирањето на невладините организации, прашање број 4, одговориле дека туторската програма е модел кој го развил Ромскиот ресурсен центар и Сонце од Тетово со поддршка на Ромскиот едукативен фонд од Будимпешта. Овој модел станал применлив во поширок обем кое покажува дека навистина туторството како модел покажува резултати кај учениците кои покажуваат послаби образовни резултати. Тие наведуваат дека немаат конкретни мерки за воннаставни планови и програми за туторска поддршка за образовна поддршка на учениците од ромската популација, но најчесто тие се водат според насоките кои ги дава туторот и училиштето и нудат поддршка за дијагностицирање на дотогашното стекнато знаење од наставните содржини на учениците од ромската популација, на почетокот на учебната година, со цел елиминирање на познатото и фокусирање на непознатото.

Заклучно, по интерпретираните резултати на сите прашања од сите засегнати страни, невладините организации немаат конкретен модел по кои треба да работат туторите, и тие најчесто се водат според насоките кои ги дава туторот и училиштето. Преку испитаните ставови за начинот и мислењето како да се моделира воннаставната туторска работа, туторите и наставниците имаат спротивставени мислења. Поради оваа констатација, може да се каже дека хипотезата е **потврдена**.

Хипотеза 5 се однесува на мислењата и ставовите од воочените резултати во постигањата на учениците од ромска популација.

X₅ – Туторската работа нуди посебна образовна поддршка која овозможува подобрување на успехот и знаењата на учениците од ромска популација

Со цел да се потврди оваа хипотеза од евидентираните заокружени категории со највисок процент на застапеност со сумираните анкетни податоци и

анализираните резултати од прашањето број 2 од анкетниот прашалник за таторите (Табела бр. 2) и анкетниот прашалник за наставниците (Табела бр. 8) ни даваат целосна статистичка слика за оваа хипотеза. Прашањето број 2 „Евидентиран е значителен напредок кај учениците од ромска популација при реализацијата на дополнителната таторска настава. Според Вас, со горенаведеното тврдење во следниве категории на одговори, заокружете само неколку најважни елементи“, изразен е голем процент на одговори на таторите кои сметаат дека има подобрување со зголемено ниво на интерес на учениците за пишување домашни задачи 93 (14,95 %), подобрување во читањето на текстовите и со леснотија ги изговараат буквите и зборовите или 87 (13,99 %) и математичките вештини и елементи за мерење, време и пари 78 (12,54 %). Наставниците воочиле значителен напредок кај учениците од ромска популација 94 (17,22 %) во подобрување во знаењето на основните математички операции, 84 (15,38%) од нив се изјасниле дека има подобрување во читањето, со леснотија ги изговараат буквите и зборовите.

Според прашањето број 3 „Кој задолжителен предмет има најголема потреба да се реализира на дополнителната таторска настава и кој се други најчести тешкотии и проблеми со кој се среќаваат учениците од ромската популација при реализација на истиот, а има значително подобрување во постојните достигнувања во учењето?“ и таторите и наставниците сметаат дека Македонски јазик и Математика имаат најголема потреба од реализација за време на таторската настава. Кај половина од наведените тешкотии со кои тие се сретнуваат, наставниците забележале подобрување на одредена тема и сегменти кај одредени ученици.

Стапката на целосно забележителни резултати од наведените тешкотии со кои се сретнуваат учениците на почетокот од таторската настава, па сè до крајот е 1 : 10, односно кај еден ученик има целосно видливи резултати од повеќето наведени тешкотии. Овој размер, невладините организации го сметаат за успешен и дава видливи резултати во постигањата кај ученикот. Со цел да се зголеми оваа стапка на успешност, невладините организации организираат дополнителна таторска работа и во текот на летниот период и има значителна корист при подготовка на ученикот при преодот во наредно одделение.

Со дадените заклучоци од истражувањето, може да се заклучи дека хипотезата **се потврдува**, бидејќи наставниците и таторите имаат воочено значително подобрување во постојните достигнувања кај учениците.

Шестата хипотеза која гласи:

Х₆ – Јазичните бариери со македонскиот јазик и ромскиот јазик се примарни тешкотии при работа со учениците од ромска популација во процесот на реализација на туторската работа,

најпрвин ќе се интерпретираат квантитативните статистички податоци кои одговараат на оваа хипотеза од прашањето број 2 од анкетата за таторите кое гласи: „Евидентиран е значителен напредок кај учениците од ромска популација при реализацијата на дополнителната таторска настава. Според Вас, со горенаведеното тврдење во следниве категории на одговори заокружете само неколку најважни елементи“. Преку дадените категории на одговори, и бројот на согласни одговори ќе се прикаже реалната слика на оваа хипотеза. Единствен висок процент 78,38 % од таторите одговориле дека воочиле подобрување во читањето и изговарањето на буквите, половина од нив сметаат дека има подобрување во зборувањето и изговарањето на буквите, слоговите и зборовите. Но останатите категории на одговори имаат генерално понизок процент на согласност со 30 % за надминување на јазичните бариери со македонскиот јазик, подобрување во пишувањето, ги знае сите букви во македонската азбука и може да пишува реченици/текст и подобрување на говорните и комуникациските вештини. Најнизок број на одговори, со само 19 % на согласност има развивањето и збогатувањето на вокабуларот кај учениците од ромската популација.

Како дополнителни коментари и одговори во прашањето 2.а, таторите имаат наведено дека најпотребен предмет за реализација е Македонскиот јазик кај учениците од второ и трето одделение, бидејќи голем дел од учениците кои посетуваат таторска работа имаат проблем со познавањето на македонскиот јазик и јазичните бариери, кои се главна пречка при совладување на содржините на кој било предмет.

Идентично на прашањето 2, со идентични категории на одговори е претставено и во анкетата за наставниците и со бројот на согласни одговори ќе се

прикаже реалната слика на оваа хипотеза. Највисок процент на согласности од наставниците каде што воочиле подобрување е подобрување во читањето изговарање на буквите и зборовите со леснотија со 64 % согласност. Останатите одговори имаат видно низок процент на согласност од 25 % со подобрување во зборувањето и изговарањето на буквите, слоговите и зборовите и подобрување на говорните и комуникациските вештини, и со најнизок степен на одговори со 15 % согласност имаат надминување на јазичните бариери со македонскиот јазик и развивање и збогатување на вокабуларот.

Со анализите на ставовите на таторите и наставниците може да констатираме дека оваа хипотеза е **делумно потврдена**, заклучно со дадените категории на одговори, за едно тврдење има повисок процент на согласност од двете страни, додека останатите се спротивно на другите категории на одговори, имаат низок процент на согласност.

X₇ – Отсуствата на учениците од ромска популација претставуваат најголем проблем при реализација на туторската работа.

Со претставената хипотеза отсуствата на учениците од редовната и воннаставната туторска работа се согледува дали претставува најголем проблем на таторите, наставниците и невладината организација во процесот на реализација на туторската работа.

Со прашањето број 2, од анкетата за таторите кое гласи „Евидентиран е значителен напредок кај учениците од ромска популација при реализацијата на дополнителната туторска настава. Според Вас, со горенаведеното тврдење во следниве категории на одговори заокружете само неколку најважни елементи“. Категоријата на одговор за воочени подобрувања и намалени отсуства од наставата, само 14 татори или 12 % се согласуваат со овој став. Речиси идентичен број на наставници 12 или 9 %, сметаат дека се намалени отсуствата од наставата.

Невладините организации, на прашањето број 3, кое гласи „Кои се најчестите проблеми и причинители за приклучување на учениците на дополнителната туторската работа што имаат влијание врз образовната инклузија на учениците од ромската популација?“, одговориле дека поголемиот број на неоправдани отсуства

на учениците од редовната настава се најчестите причинители за приклучување на учениците на дополнителната туторска настава. Несигурноста, неприфатеноста, недоволната мотивација ги наведуваат како најчести причинители кои се интегрираат кон повлекување поради неуспех во училиштето. Недоволната свесност и запознаеност на родителите за потребата на задолжително образование на нивните деца, исто така го наведуваат како причинител за отсуства од редовната наставата и дополнителната туторска настава. На овој начин тие ја активираат теренската ангажираност со одговорните медијатори кои истражуваат на што се должат отсуствата на туторската настава.

Иако, овие отсуства не се толку чести кај сите ученици, онаму каде што е појавено отсуство, таторите и наставниците имаат тешкотии со демонстрирање на наставната содржина повторно, но е веќе предадена и ја совладале поголем дел од учениците, па треба да се насочат кон усвојување на нова содржина. Со овие констатации **се потврдува** седмата хипотеза која гласи „Отсуствата на учениците од ромската популација претставуваат најголем проблем при реализација на туторската работа за таторите, наставниците и невладината организација.“.

Осмата хипотеза

X₈ - Моделите на образовна поддршка на невладиниот сектор резултираат со подобрување и напредување на дополнителната туторска поддршка кај учениците од ромска популација.

Преку сумираните податоци од интервјуирањето на невладините организации и нивната квалитативна обработка на податоци, на прашањето број 4 од интервјуирањето „Дали во Вашата организација има конкретен модел, акциони планови и/или конкретни мерки за образовна поддршка на учениците од ромската популација, и на кој начин ги подготвувате моделите за работа и дали соработувате со таторот и училиштето (наставниците / педагогот / стручната служба) при креирање на истите?“, невладини организации одговорија со нивна констатација и теорија дека „туторската програма е модел кој го развил Ромскиот ресурсен центар и Сонце од Тетово со поддршка на Ромскиот едукативен фонд од Будимпешта. Овој модел станал применлив во поширок обем кое покажува дека навистина

туторството како модел покажува резултати кај учениците кои покажуваат послаби образовни резултати“.

Тие наведуваат дека **немаат конкретни модели** за воннаставни планови и програми за туторска поддршка за образовна поддршка на учениците од ромската популација и најчесто тие се водат според насоките кои ги дава туторот и училиштето, според општите проценки на туторот, колку брзо се одвива темпото на разработка и совладување на наставните содржини.

Но, **имаат конципирано повеќе мерки и планови**, кои се споменати во прашањата број 1, 2, 3 и 4, и тие целат туторството да се одвива непречено и успешно.

- Со тестовите за дијагностицирање на дотогашното стекнато знаење, изработени од невладините организации од наставните содржини на учениците од ромската популација, кое се изведува на почетокот на учебната година, со цел елиминирање на познатото и фокусирање на непознатото. Кон крајот на туторскиот период и учебната година, повторно се тестираат сите слабости прикажани на првиот дијагностички тест.
- Дел од учесниците на невладините организации споделија информации за план и преземање на мерки кои првенствено се насочени кон градење на самовербата и одговорноста на учениците од ромската популација која треба да ја имаат кон училиштето и самите себе.
- Како дел од овие планови и мерки, акцентот го пренесуваат преку организирање на обуки за наставници и тутори за да им се обезбедат нови наставни вештини и стратегии што треба да ги направат добри и вешти наставници и тутори и да го подобрат квалитетот на наставата во основните училишта.
- Невладините организации овозможуваат консултативни услуги за сите чинители на концептот т.е. поддршка меѓу туторите, наставниците, стручните тимови во училиштето, претставниците на невладините организации, учениците од ромската популација и родителите на овие ученици.

- Обезбедување на секаков вид услуги, опрема и технички апарати за основен училиштен прибор на учениците од ромската популација.
- Располагаат со членови т.е. стручни лица (медијатори) кои работат во инклузивни тимови, кои помагаат за да се изврши секоја комуникација и да се одржи нивото на заинтересираност помеѓу сите засегнати страни. Медијаторот во невладината организација е тој што ја нуди оваа поддршка меѓу таторите, наставниците, стручните тимови во училиштето, претставниците на невладините организации, учениците од ромската популација и родителите на овие ученици.

Од горенаведената квалитативна обработка на одговорите од интервјуирањето на невладините организации, осмата хипотеза **е потврдена**. Покрај тоа што тие немаат развиено конкретен модел со воннаставен план и програма на образовна поддршка за туторската поддршка, по кој треба да се водат таторите, имаат конципирано мерки и планови кои ќе допринесат за непречена и успешна туторска настава.

Последната, деветтата хипотеза гласи:

X₉ - Постои разлика во концептот на соработката кој се остварува меѓу невладините организации, основните училишта и таторите.

Во оваа последна хипотеза се интерпретира начинот на соработка меѓу невладините организации, наставниците и таторите.

➤ Според извршеното интервјуирање со двете невладини организации на првото прашање „Колку често остварувате средби со таторите?“, добиените податоци се обработени на квалитативен начин. Тие наведуваат дека претставниците и проект-менаџерите или медијаторите се **секогаш** се присутни во училиштето пред започнување на таторските часови и по завршување на таторските часови. Најчести причини на соработка сметаат дека се за консултација во врска со реализација на таторската настава, или одредени проблеми кои се појавуваат при реализацијата на таторската настава. А како форми за соработка меѓу невладините организации, таторите и училиштето, претставниците на невладините организации сметаат дека

се учеството на состаноци организирани од страна невладините организации, преку директната комуникација и преку поднесување не писмен извештај за туторската работа.

➤ Со квантитативно изработените податоци на туторите, со прашањето број 6, за временскиот интервал колку често туторите остваруваат средби со невладините организации, прикажани во графиконот број 13, половина од испитаниците, 52 (45,85 %) оствариле средби четири до осум пати во текот на туторскиот период и речиси една третина од нив 37 (33,33%) во текот на туторскиот период оствариле средби до три пати. Со извршеното интервјуирање со двете невладини организации на првото прашање „Колку често остварувате средби со наставниците?“, добиените податоци се обработени на квалитативен начин. Тие наведуваат дека претставниците и проект-менаџерите или медијаторите се **секогаш** присутни и во текот на еден месец имаат и до 10 средби со наставниците.

Туторите, на прашањето 7.а, „Колку често остварувате средби со наставниците?“, и прашањето за наставниците, „Колку често остварувате средби со туторот?“, се анализирана добиените податоци и за потребите на Хи-квадратот е претставен Графиконот 31. Анализата на овие прашања и врз основа на пресметаната вредност на Хи-квадрат тестот, кој изнесува 3,071 покажува пониска вредност од граничната вредност во таблицата за соодветниот број степени на слобода ($df = 3$), односно три степени на слобода, и се констатира дека **не постои статистички значајна разлика**, во ставовите на туторите и наставниците. Највисок процент на одговори како причинители за остварените средби се споделување на информации за редовноста на учениците на туторската настава (22,02 %), споделување проблеми кои се појавуваат при реализацијата на туторската настава (19,17 %) и размена на евидентни листи на учениците (14.25%).

Според интерпретираните податоци, последната хипотеза, **X₉ се потврдува**, иако не постои статистички значајна разлика во однос на прашањата „Колку често остварувате средби...“. Меѓутоа имаме значителна разлика во формата на соработка помеѓу сите засегнати страни, како обезбедување на материјали за работа, задолжителни состаноци, средби организирани од страна на невладината организација, консултација во врска со реализација на туторската настава,

проблеми кои се појавуваат при реализацијата на туторската настава, споделување на информации за успехот на ученикот, споделување на информации за редовноста на учениците на туторската настава и размена на евидентни листи на учениците.

По обработката и интерпретирањето на сите поставени посебни хипотези, а врз основа на добиените квантитативни и квалитативни резултати од анкетањето и спроведените интервјуа, следува и дискутирање за главната хипотеза поставена на во овој магистерски труд.

Х₀ – Меѓуинституционалната поддршка од релевантни институции позитивно влијае врз утврдувањето на образовните модели и зголемувањето на ефикасноста од туторската работа со учениците од ромска популација.

Според анализираните податоци и одговорите на сите испитаници, заклучно ставот „Воннаставната, туторска работа е многу корисна и дава забележителни резултати во постигањата на учениците од ромската популација“, половина од таторите (49,55 %) се согласуваат и во потполност се согласуваат (8,11%) со ова тврдење. Една третина од наставниците, (32,82 %) **се согласуваат**, потполно се согласуваат (3,82%). Невладината организација, туторската работа ја оценува како модел кој покажува резултати кај учениците кои покажуваат послаби образовни резултати.

Во однос на зголемувањето на ефикасноста на туторската работа, каква што е и функцијата на таторот, да ги поттикне и научи учениците да ги развијат своите образовани можности, притоа да се постигне подобар образовен резултат кај одреден наставен предмет или одредена наставна содржина во постигањата на учениците од ромската популација, трите страни, забележуваат позитивни промени и напредок во знаењата. Со прашањето број 2, таторите повеќегласно забележале подобрување и поголем интерес во следните области: зголемено ниво на интерес на учениците за пишување домашни задачи (14,95 %), подобрување во читањето на текстовите и со леснотија ги изговараат буквите и зборовите (13,99 %) и математичките вештини и елементи за мерење, време и пари 78 (12,54 %). Наставниците воочиле значителен напредок кај учениците од ромската популација 94 (17,22 %) во подобрување во знаењето на основните математички операции, 84

(15,38 %) од нив се изјасниле дека има подобрување во читањето, со леснотија ги изговараат буквите и зборовите.

Преку сумираните податоци од интервјуирањето на невладините организации, за егзистирање на одреден модел, план или конкретни мерки за образовна поддршка на учениците од ромската популација, невладините организации немаат развиено конкретен модел со воннаставен план и програма на образовна поддршка за туторската поддршка, по кој треба да се водат туторите, но, имаат конципирано мерки и планови кои ќе придонесат за непречена и успешна туторска настава, при што и начинот на соработка на меѓуинституционално ниво се одвива постојано во интерес на учениците од ромската популација.

Според одговорите и мислењата на туторите, наставниците и невладините организации, се согледа дека туторската работа се смета за ефикасна и позитивно влијае врз утврдувањето на образовните модели и зголемувањето на ефикасноста од туторската работа со учениците од ромската популација. Врз основа на сите приложени податоци, може да се констатира дека **главната хипотеза на овој магистерски труд се потврдува.**

Преку ова истражување констатирано е дека и невладините организации и туторите и наставниците имаат ист став за оваа функција, ја сметаат за потребна, корисна и ефективна. На овој начин, барем делумно, се оправдува потребата и важноста на туторите. Нивните ставови и изјави докажуваат дека оваа функција е навистина корисна за сите засегнати страни, има важна улога во образованието, потребна за учениците, наставниците и за туторите. Туторот е личност која придонесува кон развивање на инклузивното образование во училиштата каде има ученици од различно етничко потекло. Сепак, вистината е дека некои тутори првично се чувствуваат несигурни во својата улога на тутор, тие често имаат проблеми со прифаќањето на нивната улога од страна на наставниците и училиштето. Првично ги отфрлаат затоа што сметаат дека работното место на наставникот е „несигурно“, не ги разбираат и многу им е тешко да стекнат доверба.

Во истражувачкиот дел, квантитативно и квалитативно се разработени ставовите и мислењата на туторите, наставниците и невладините организации, за важноста на нивната улога во воспитно-образовниот процес и нивната

меѓуинституционална поддршка како дел од овој процес, за важноста и потребата на дополнителната туторска работа со учениците од ромската популација. Важноста и ефикасноста на улогата на таторот се гледа во непосредната помош што им се нуди на учениците од ромска популација, но сите засегнати страни сметаат дека туторската работа е долготраен, тежок процес и бара време, соработка и искуство од страна на таторот.

Заклучно со добиените податоци од истражувањето, нагласена е поголема потреба од организирање на подобри обуки, обука за млади почетни наставници во оваа област и пред сè, обучување и едуцирање на татори кои немаат доволно добро стекнато професионално знаење. Се смета дека во иднина може да се очекува популаризација на оваа професија за таторство, не само во основното образование со ученици од ромската популација, туку во образованието воопшто и за секого, во основното образование, средното образование и високото образование.

Со реализацијата и констатацијата за зголемувањето на ефикасноста од туторската работа со учениците од ромската популација, покрај наведените позитивни страни, кои го чинат овој процес непрекинат и успешен, постојат и одредени недостатоци со кои се соочуваат таторите, првично со неприфаќање на основната базична функција на таторот. За таа цел меѓуинституционалната поддршка треба поинтензивно да ги информира меѓусебно сите засегнати страни и поттикне и активира за поуспешно општество и подобра образовна инклузија.

Преку квалитативната и квантитативната обработка на податоците и оправдувањето на главната хипотеза и општите хипотези произлезени од неа, се најде до многу суштествени и релевантни сознанија за искуствата на таторите, одделенските наставници и невладините организации преку реализацијата на концептот на туторската поддршка на учениците од ромската популација како дел од инклузивно образование. Од приложените анализи, може да заклучиме дека прилично е постигната целта и главната и основна хипотеза поставена во овој магистерски труд.

Обработените податоци, факти и заклучоци во ова магистерска теза можеби би имале придонес во иднина да се истражува и проучува за да послужи како

дополнителен студиски материјал за оние кои се заинтересирани за понатамошна разработка на оваа актуелна проблематика.

Туторската воннаставна работа би била уште поуспешна доколку се реализира кога инволвираните страни навистина веруваат во тоа што го работат и очекуваните ефекти. Имајќи ги предвид собраните податоци, од аспект на негативните интерпретации и поставените бариери за спроведување на туторството, треба да се насочат и претстават аспектите поврзани со комуникацијата и соработката помеѓу засегнатите страни, кои веруваме дека ќе се надминат со подобри ресурси, насоки и координација на училиштето.

Многу од постојните проблеми во училиштето произлегуваат индиректно од прашања поврзани со јазичните бариери, отсутноста на учениците од ромска популација на редовната и воннаставната туторска работа кои често се вознемирувачки и загрижувачки, и доколку се реши ова основно прашање, постои можност да се олесни извршувањето и предавањето на наставните содржини, без да има потреба да се демонстрира повторно она што веќе неговите врсници го поминале.

Во продолжение следуваат идеи, предлози и препораки за понатамошни чекори што е потребно да бидат преземени и поддржани меѓуинституционално со сите засегнати страни на воспитно-образовниот систем, со цел понатамошно развивање и напредување на ефикасноста на туторската работа во целокупното образование воопшто.

Потребата од професионален развој и развивање на образованите потреби, компетенции и вештини на туторите и наставниците се од огромно значење, независно од начинот на образование како формално, неформално или информално образование да биде преку: преку збогатена комуникација и размена на ставови и искуства со наставниците од училиштето, зголемено учество на состаноци за размена на ставови и искуства со наставниците од училиштето, зголемено учество на работилници, посета на обуки, посета на конференции, учество на тркалезни маси.

Компетенциите и вештините и образованите потреби треба да ги продлабочат и развијат за поуспешно водење на туторската работа и воведување на иновации во

наставата. Освен што ќе ги продлабочат и развијат, потребно е туторите и наставниците да знаат како истите правилно да ги употребат. Наставниците и туторите треба:

- да се оспособат за развивање вештини за самостојно креирање туторски часови според потребите на ученикот;
- да развијат способности за писмено и академско пишување;
- да развијат нови стратегии за учење;
- да внесуваат нови иновативни методи и техники за работа со ученици во туторската и редовната настава;
- да се оспособат за развивање на интерактивни модели;
- да ги развијат ИТ-вештините;
- да развијат стратегии за решавање на проблеми во наставата (пр. наставник – ученик);
- да ја зголемат можноста за користење на стручна литература онлајн;
- да развијат нови вештини на странски јазици;
- да се стекнат со нови емпириски истражувачки компетенции;
- да се информираат за можностите што ги нуди невладината организација за воннаставната туторска работа;
- да подигне свесноста за да се зголеми меѓусебната соработка;
- туторите и наставниците да се обучат за тоа како да ја подигнат и поттикнат свеста на родителите за важноста на образованието на нивните деца;
- да се обучат за начинот како да се мотивираат учениците и важноста на образованието;
- да се оспособат за да се нуди идентична еднаквост и напредок на секој ученик без разлика на верата на која припаѓаат;
- да се обучат за методологијата на предавање на читање, пишување и основите на броење;
- да се запознаат со различни методолошки пристапи кои ќе бидат поткрепа додека трае почетното описменување;
- да се обучи правилно да го користи времето за да може да работи индивидуално со секој ученик одделно (индивидуализирано);

- треба добро да владее со различните методи и форми на настава заедно со наставникот да ја оцени и индивидуализира напредокот на туторската работа.

Во продолжение ќе се наведе само мал дел од предлозите кои може да послужат за подобра меѓуинституционална соработка:

- да се зголеми комуникацијата и соработката помеѓу тоторот и наставниците;
- да се зголеми комуникацијата и соработката помеѓу наставниците и невладините организации основен чинител во инклузивното образование;
- да се зголеми потребата од задолжителните состаноци за пренесување на информации за текот и работата за воннаставната туторска работа;
- да се подобри и зголеми начинот на споделување на информации за успехот на ученикот, информации за редовноста на учениците на туторската настава и размена на евидентни листи на учениците
- обуките и тренинзите треба да се одржуваат заедно со тоторите и наставниците на учениците од ромската популација;
- да се промовира тимската работа и соработка;
- да се развие модифицираната воннаставна програма за секој период на основното воспитание со помош на стручни лица;
- да обезбедат поголемо учество во изработка на индивидуален образовен план, за туторската работа.

Креирањето еден ваков вид на дополнително учење, преку туторската работа е прилично многу одговорно, но и проблематично, кое одговорно, сеопфатно и концизно планирање, ангажирање на стручни тимови од кои сочинуваат стручни лица и практичари. Државните институции треба да појават повеќе интерес во однос на оваа тема, да ја подобрат и зголемат ефективноста на постигањата во образованието преку создавање мотивација на учениците со воннаставната туторска работа.

Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014 – 2020 ја поддржува педагошката автономија на училиштата и наставниците, овозможува различни пристапи кон основното воспитание и образование на учениците во согласност со

нивните индивидуални образовни потреби за поголема ефикасност на образованието. Со акцискиот план за образование и со акцентираниите четири приоритети, меѓу кои е и Специфична стратешка цел 5 за да се подобри успехот на учениците од ромската популација во основното образование, е дел од истражувањето на овој магистерски труд, по којшто може да се заклучи дека стапката на подобрување во постигањата на учениците од ромската популација е зголемена и има значителни подобрувања во образованите знаења како резултат на меѓуинституционалната поддршка, неспорната активност на таторите, наставниците, училиштето и невладините организации.

На крајот, останува да се потенцира дека треба да се даде фокус на позитивните аспекти и достигнувања коишто произлегуваат од заклучоците од овој магистерски труд, бидејќи „во слабостите на секој од нив се пронаоѓа степен на прогресија да стануваат сè подобри и подобри“ и потребно е да се иновира, потребно е да се инвестира во таторството и пред сè оваа проблематика не треба да биде изоставена и изолирана, туку напротив треба да се поддржува, да се верува во она што се постигнува. Вистинско време е да се потенцира инклузивното образование, да се подигне свеста во општеството и да се надминат етничките предрасуди и маргинализацијата.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Анализа за состојбата и намалувањето на ромските девојчиња и момчиња во образовниот процес во Република Македонија. (2010). Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
2. Биро за развој на образованието (2007). *Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование*. Скопје: Министерство за образование и наука.
3. Велковски, З. (2021). Обезбедување на квалитетот во високото образование. Скопје: Независен академски синдикат.
4. Велковски, З. (2021). Подобри наставнички компетенции за поквалитетно универзитетско образование. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Филозофски факултет.
5. Вилотијевиќ, М. (1999). *Дидактика 1*, Београд: Научна књига.
6. Вилотијевиќ, М. (1999). *Дидактика*, Завод за уџбенике и наставна средства и Учитељски Факултет. Београд.
7. Вилотијевиќ, М. (2000). *Дидактика: организација наставе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Учитељски факултет.
8. *Еднаков пристап до квалитетно образование за Ромите*, Извештаи, 2007.
9. Еминова, Е., Јанева, Н., & Петроска, В. (2011). *Roma Early Childhood Inclusion: The former Yugoslav Republic of Macedonia Country Report [Инклузија на децата Роми во програми за ран детски развој: Национален извештај од Поранешната Југословенска Република Македонија]*. Во фаза на печатење.
10. Еминовска, Е., Милевска-Костова, Н (2008). *Заедницата на Ромите во Република Македонија: Состојби и предизвици во домување и здравство*. Гостивар: Хуманитарно и добротворно здружение на Ромите „Месечина“.
11. Еминовска, Е., & Спасовски, О. (2011). *Roma education fund*. Национална проценка Македонија. Скопје: Ромски образовен фонд.
12. *Извештај на граѓанското општество за имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија и акционите планови за*

декадата во Македонија во 2012, Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation.

13. *Инклузивно училиште: Водич за работа на училишниот инклузивен тим.* (2020). Скопје: Биро за развој на образованието.
14. Кожух, Б., & Ангелоска-Галевска, Н. (2008). *Статистичка анализа на податоци.* Скопје: Филозофски факултет.
15. Комисија за образование, совет на општина Штип. (2017). Штип: Универзитет „Гоце Делчев“ Штип.
16. Национална програма за развој на образованието во Република Македонија, *2005-2015.(2004).* Скопје: Министерство за образование и наука.
17. *Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост во република Македонија, 2010-2020.*
18. Основни професионални компетенции и стандарди за наставници. (2016). Скопје: Македонски центар за граѓанско образование.
19. Петровска-Бешка, В., Мицковска, Г., Мехмети, Л., Хасипи, З., Чешларов, М., & Ајрулаи, А. (2020). *Воннаставните активности во основните училишта во Република Северна Македонија - извештај од испитувањето на состојбите.* Тетово: АРБЕРИА-ДЕСИГН.
20. *Правилник за основните професионални компетенции на наставниците во основните и средните училишта по подрачја.* (2019). „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 161/2019.
21. *Прирачник за спречување и заштита од дискриминација во воспитно-образовниот систем во Република Македонија.* (2010). Кочани: Генекс.
22. *Ревизија на Националните акциски планови од „Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015“ и Стратегија за Ромите во Република Македонија за периодот 2009-2011.(2009).* Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
23. Ризова, Е. (2021). *Доживотно учење.* Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филозофски факултет.
24. Ромски ресурсен центар, <http://rrc.org.mk/> пристапено на 25.05.2021
25. Селмани, Д., & Сулејманова, М. (2019). *Истражување за децата Роми надвор од основното образование во општина Шуто Оризари.* Скопје: Институт за истражување и анализа на политики – ромалитико.

26. Сонце, <https://sonce.org.mk/> пристапено на 25.05.2021
27. Стратегија за инклузија на Ромите 2022 – 2030. (2022) Министерство за труд и социјална политика.
28. Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014 – 2020. (2014) Министерство за труд и социјална политика.
29. Сумнал, <https://sumnal.mk/mk/> пристапено на 20.10.2021
30. Томевска-Илиевска, Е. (2015). Интерактивни пристапи во наставата. Скопје: Универзитет „Св.Кирил и Методиј“, Филозофски факултет.
31. Томевска-Илиевска, Е. (2021). Интерактивни модели за развивање на педагошките компетенции. Скопје: Универзитет „Св.Кирил и Методиј“, Филозофски факултет.
32. Трајковски, В., Ангелоска-Галевска, Н. (2022). *Академско пишување и објавување*. Скопје: Филозофски факултет.
33. Хесед, <http://hesed.org.mk/mentor-tutor/> пристапено на 25.05.2021
34. Шкријељ, С., Кули, М., Димушевска, Е., & Саит, З. (2018). Анализа на јавните политики за правата на Ромите во Република Македонија. Скопје: Хелсиншки комитет за човекови права на Република Македонија.
35. Angeloska-Galevska, N. (1998), *Kvalitativni istrazuvawa vo vospitanieto i obrazovaniето*, Bitola: Kiro Dandarо.
36. Angeloska-Galevska, N., Trajkov, I. (2016). Ethics in Research with Vulnerable Groups. *Studies from Education and Society* (ed. Karlovitz, T.J.). Komarno: International Research Institute. 58-61. <http://hdl.handle.net/20.500.12188/1208>
37. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York, NY: W. H. Freeman & Company.
38. Berghmans, I., Neckebroek, F., Dochy, F., & Struyven, K. (2013). A typology of approaches to peer tutoring: Unraveling peer tutors' behavioural strategies. *European Journal of Psychology of Education*, 28, 703–723. [10.1007/s10212-012-0136-3](https://doi.org/10.1007/s10212-012-0136-3).
39. Borner, S., & Lapov, Z. (2004). Spain. In *Roma and the economy: Overview reports* (pp. 23-25). Berlin: Berlin Institute for Comparative Social Research.
40. Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). New York, NY: Greenwood Press.

41. Branković, D, Popović, D. (2018). Profesionalne kompetencije nastavnika razredne nastave. Banja Luka: Naša škola.
42. Butler, B., & Cuenca, A. (2012). Conceptualizing the roles of mentor teachers during student teaching. *Action in Teacher Education*, 34, 296–308. doi:10.1080/01626620.2012.717012.
43. Casa-Nova, M. J. (2004). Gypsy culture, children, schooling and life opportunities. In S. Carrasco (Ed.), *Between diversity and inequality: children's experiences of life and school in multicultural Europe*. Nueva Colección Urban Childhood research monographs, no 1. Disponível em <http://www.ciimu.org>.
44. Council of Europe (2004). *The training of Roma/Gypsy school mediators and assistants*. Timisoara/Romania Seminar, 1-4 April 2004.
45. Council of the European Union – *Council recommendation on effective Roma integration measures in the member states*, Council meeting in Brussels 9-10 December 2013.
46. *Decade of Roma Inclusion 2005–2015 Progress Report Macedonia 2010, 2011, 2012, 2013*.
47. Dohmen, D., Erbes, A., Fuchs, J., & Günzel, J. (2007) Was wissen wir über Nachhilfe? – Sachstand und Auswertung der Forschungsliteratur zu Angebot, Nachfrage und Wirkungen. Berlin: Bundesministeriums für Bildung und Forschung.
48. Establishing an Action Programme in the Field of Lifelong Learning. (2006). *Journal of the European Union*, 6.
49. European Commission – *Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020*. Brussels, 5. 4. 2011.
50. European Commission Against Racism and Intolerance (2002). *ECRI Second Report on Spain*. Fundación Secretariado General Gitano.
51. European Commission against Racism and Intolerance. (2005). *Third Report on “the Former Yugoslav Republic of Macedonia” [Трет извештај за „Поранешна Југословенска Република Македонија“]*. Strasbourg: Council of Europe.
52. Fager, J. (1996). *Tutoring: Strategies for Successful Learning*. By Request Series. Washington: Northwest Regional Educational Lab., Portland, OR.

53. Farkas L. (2014). *Report on Discrimination of Roma Children in Education*. European Commission – Directorate General for Justice.
54. Feiman-Nemser, Sharon and Parker, Michelle B. (1992). *Mentoring in Context: A Comparison of Two U. S. Programs for Beginning Teachers*. NCRTL Special Report. East Lansing, MI: National Center for Research on Teacher Learning, Michigan State University, ED 346 091.
55. Galevska, N. (2011). Применети педагошки истражувања за унапредување на училишната практика. Kožuh, A., Felda, D. (eds), Šola in družba znanja. Koper: Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta Koper, pp. 187-192. <http://hdl.handle.net/20.500.12188/24692>
56. Goodlad, S. (Ed.). (2013). *Mentoring and tutoring by students*. New York, NY: Routledge.
57. Irby, B. J. (2012). Mentoring, tutoring, and coaching. *Mentoring and Tutoring: Partnerships in Learning*, 20(3), 297–301.
58. Kenrick, D. (1993). *Gypsies: From India to the Mediterranean*. Toulouse: Gypsy Research Center/CRDP Midi Pyrénées.
59. Long, J. (1994). Teaching Strategies through Microteaching. *South Pacific Journal of Teacher Education*, 22, 129–137.10.1080/0311213940220203
60. Muijs, D, Reyonolds, D. (2011). *Effective Teaching: Evidence and practice*. New Delhi: SAGE Publications.
61. Office for Official Publications of the European Communities (2004). *The situation of Roma in an Enlarged European Union*. Luxemburgo: Author.
62. Oser, F. (1997). *Beiträge zur Lehrerbildung*. Frankfurt: Leibniz-Institut für Bildungsforschung und Bildungsinformation.
63. Philip, K., & Hendry, L. B. (1996). Young people and mentoring—Towards a typology? *Journal of Adolescence*, 19, 189–201.10.1006/jado.1996.0019
64. Rizova, E., Bekar, M., & Velkovski, Z. (2020). Educational challenges of roma minorities: The case of the Republic of North Macedonia. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE)*, 8(3).
65. Robinson, C. D., Kraft, M. A., & Loeb, S. (2021). *Accelerating student learning with high-dosage tutoring*. Virginia: EdResearch for Recovery Design Principles.

66. Ruiz, G. & Schlambach, R. (2004). *Germany*. In *Roma and the economy: Overview reports* (pp. 11-17). Berlin: Berlin Institute for Comparative Social Research.
- Ruiz, G. & Shepherdson, E. (2004). *Austria*. In *Roma and the economy: Overview reports* (pp. 47-51). Berlin: Berlin Institute for Comparative Social Research.
67. Seabra, T. (1999). *Educação nas famílias – Etnicidade e classes sociais*. Lisboa: IIE.
68. Sipe, C. L. (2005). Toward a typology of mentoring. In D. L. DuBois & M. J. Karcher (Eds.), *Handbook of youth mentoring* (pp. 65–80). New York, NY: Sage.
69. Smith, C. & Stormont, M. (2011). Building an Effective School-Based Mentoring Program. *Intervention in School and Clinic*. XX, (X), 1-8. Doi: 10.1177/1053451211406544.
70. Smith, T. (1997). Recognising difference: the Romani ‘gypsy’ child socialisation and education process. *British Journal of Sociology of Education*, 18(2), 243-256.
- Schlambach, R. (2004). *Belgium*. In *Roma and the economy: Overview reports* (pp. 4- 5). Berlin: Berlin Institute for Comparative Social Research.
71. *Stock of achieved progress in implementing the national strategy for Roma integration as well as progress in socio-economic standards of Roma*. Report prepared by Maja Gerovska Mitev for the United Nations Development Programme - UNDP, September 2013.
72. Thousand, J. S., & Burchard, S. (1990). Social integration: Special education teachers' attitudes and behaviors. *American Journal on Mental Retardation*, 94(4), 407–419.
73. Tomevska-Ilievska, E. (2020). Holistic Approaches in the Development of Reading in teaching the Macedonian Language. *Research in Physical Education, Sport and Health*, Vol. 9. No. 2, pp. 111-124. ISSN (Print):1857-8152; ISSN (Online):1857-8160. <https://doi.org/10.46733/PESH20920111ti>
74. Tomevska-Ilievska, E., Stojanoska Ivanova, T. & Aleksovska-Velichkovska, L. (2018). The Concept of Interactive Models in University Teaching. *Research in Physical Education, Sport and Health*, 7(1), pp. 125-130. ISSN(Print):1857-8152; ISSN(Online):1857-8160; UDC:378.026(497.7).
75. UNICEF (2007). *Breaking the Cycle of Exclusion> Roma Children in South East Europe*. UNICEF Serbia.

76. UNICEF (2011). *The Right of Roma Children to Education. Position paper*. Geneva: UNICEF Regional Office for Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States (CEECIS).
77. Velkovski, Z. (2018). Skills Development and Innovation Support Project, Assess equipment needs and develop technical specifications for procurement. Skopje: Ministry of Education and Science of the Republic of Macedonia and World Bank.
78. Zirojević, O. (1981). *Romi na području današnje Jugoslavije u vreme turske vladavine [Ромите на територијата на денешна Југославија за време на турското владеење]*. Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu 25: 225-45.

Прилог број 1 – Прашалник за тутори

Почитувани тутори,

Основна цел на овој анкетен прашалник е да се добијат сознанија за Вашите ставови и мислења со цел да го утврди статусот на Вашето искуство, соработката, капацитетите и компетенциите за наставна работа со учениците од ромската популација. Податоците добиени од овој прашалник ќе бидат искористени за потребите на магистерскиот труд „Туторската работа со учениците од ромска популација во основното воспитание и образование“ на Филозофскиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

Податоците од овој прашалник ќе бидат искористени за унапредување на квалитетот на туторската воннаставна работа со учениците од ромска популација.

Имајќи предвид дека анкетирањето е анонимно, Ве замолуваме за објективност и искреност во одговорите.

Потребно време за одговарање на овој прашалник е 15 минути.

Однапред Ви благодариме на одвоеното време и соработка.

Општи податоци:

1. Возраст _____

2. Националност _____

3. Степен на образование

- Средно образование
- Високо образование
- Студент

4. Општина на која припаѓа училиштето во кое работите:

_____

5. Назив на основното училиште _____

6. Паралелка во која ја реализирате туторска наставата:

- б) второ одделение
- в) трето одделение
- г) четврто одделение
- д) петто одделение

1. Воннаставната, туторска работа е многу корисна и дава забележителни резултати во постигањата на учениците од ромска популација.

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) во потполност се согласувам
- б) се согласувам
- в) не се согласувам
- г) воопшто не се согласувам
- д) немам мислење

2. Евидентиран е значителен напредок кај учениците од ромска популација при реализацијата на дополнителната туторска настава. Според Вас, со горенаведеното тврдење во следниве категории на одговори заокружете само неколку најважни елементи.

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) надминување на јазичните бариери со македонскиот јазик;
- б) подобрување во читањето, со леснотија ги изговара буквите и зборовите;
- в) подобрување во пишувањето, ги знае сите букви во македонската азбука и може да пишува реченици/текст;
- г) подобрување во зборувањето и изговарањето на буквите, слоговите и зборовите;
- д) подобрување на говорните и комуникациските вештини;
- ѓ) развивање и збогатување на вокабуларот;
- е) подобрување во знаењето на основните математички операции;
- ж) познавање на математичките вештини и елементи за мерење, време и пари;
- з) развиени подобри стратегии и техники за успешно учење;
- с) надминување на трема и страв од испрашување или тест;
- и) намалени отсуствата од наставата;
- ј) подобрување на несоодветно однесување и грижата кон наставните и воннаставните задолженија;

- к) подобрување и зголемена концентрација за време на редовната настава;
- л) зголемено нивото на интерес на учениците за пишување домашни задачи;
- љ) зголемена соработка со наставниците;
- м) зголемена соработка со родителите на учениците;
- н) друго (дополнете) _____.

2.а. Кој задолжителен предмет има најголема потреба да се реализира на дополнителната туторска настава и кои се други најчести тешкотии и проблеми со кои се среќаваат учениците од ромска популација при реализација на истиот, а има значително подобрување во постојните достигнувања во учењето?

---

3. Дали имате конкретен модел, план или конкретни мерки за образовна поддршка на туторската работа со учениците од ромска популација?

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) да, ги подготвувам според образовните модели и планови;
- в) да, ги подготвувам според индивидуалните потреби на учениците;
- б) не, ги подготвувам непосредно пред часот во договор со наставникот;

3.а. Доколку одговорот на претходното прашање е „да“, на кој начин ги подготвувате моделите за работа и дали соработувате со училиштето (наставниците/педагогот/стручната служба) и невладините организации како дел од меѓуинституционална поддршка при креирање на истите?

---

4. Каква форма на работа најмногу користите во текот на реализирањето на туторската настава со учениците од ромска популација според нивните образовни потреби?

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) индивидуална форма;
- б) индивидуализирана форма;
- в) фронтална работа;
- г) тандемска работа;
- д) групна форма;

4.а. Кој метод најчесто го применувате при работа со учениците од ромска популација?

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) метод на цртање
- б) метод на разговор
- в) метод на усно излагање
- г) метод на демонстрација
- д) метод на пишување
- ѓ) метод на илустрација
- е) метод на практични и лабораториски работи
- ж) метод на читање и работа на текст

4.б. Кои дидактички материјали, според Вас, најмногу се користат при работата со учениците од ромска популација?

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) прирачници
- б) помошни, работни материјали
- в) учебници
- г) сликовници
- д) аудио и видеоматеријали
- ѓ) друго (дополнете) _____.

4.в. Колку пати во неделата е потребно за да се реализира еден туторски час?

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) секојдневно;
- б) трипати во неделата;
- в) двапати во неделата;
- г) еднаш во неделата;

4.г. Колку време (минути) е потребно за да се реализира еден туторски час?

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) половина час;
- б) еден час;
- в) два часа;
- г) повеќе од два часа;

5. Со помош на кои алатки и ресурси ги следите напредувањата на учениците од ромска популација? (може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) дијагностички тестови на почетокот на учебната година;
- б) дијагностички тестови на крајот на учебната година;
- в) евидентни листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на дневно ниво во форма на писмен извештај;
- г) евидентни листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на месечно ниво во форма на писмен извештај;
- д) евидентни листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на ниво на едно полугодие во форма на писмен извештај;
- ѓ) евидентни листи за редовноста на учениците на дополнителната туторска настава;
- е) друго (дополнете) _____.

5.а. Горенаведените заокружени алатки од еволуирањето на учениците ги споделувам со училиштето и невладината организација.

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) Да, ги споделувам со училиштето и невладината организација
- б) Да, ги споделувам само со невладината организација
- в) Да, ги споделувам само со училиштето
- б) Не, не ги споделувам

6. Кои дополнителни компетенции/вештини сметате дека треба да ги продлабочите и развиете за подобрување на успехот на учениците од ромска популација при дополнителната туторска поддршка?

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) развивање вештини за самостојно креирање туторски часови, според потребите на ученикот;
- б) развивање способности за писмено и академско пишување;
- в) развивање нови стратегии за учење;
- г) развивање методи и техники за работа со ученици;
- д) развивање на интерактивни модели;
- ѓ) развивање ИТ-вештини;
- е) развивање стратегии за решавање на проблеми (пр: наставник – ученик);
- ж) користење на стручна литература онлајн,
- з) развивање вештини за странски јазици;
- с) развивање на емпириски истражувачки компетенции;
- и) друго (дополнете) _____.

7. На кој дополнителен начин сметате дека треба да ги продлабочувате и збогатувате Вашите знаења од областа на основното воспитание и образование? *(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)*

- а) преку комуникација и размена на ставови и искуства со наставниците од училиштето;
- б) учество на состаноци;

- в) посета на работилници;
- г) посета на обуки;
- д) посета на конференции;
- ѓ) друго (дополнете) _____.

8. Како наставниците и стручните соработници во Вашето училиште ја прифаќаат и како пристапуваат на Вашата позиција како татор на ученици Роми?

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) прифатена е од сите наставници, соработуваат со мене како и со другите наставници;
- б) прифатена е само од неколкумина наставници, само неколкумина соработуваат;
- в) не е прифатена од наставниците, немам никаква соработка.

8.а. Колку често остварувате средби со наставниците?

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) повеќе од осум пати во текот на туторскиот период;
- б) од четири до осум пати во текот на туторскиот период;
- в) еднаш до три пати во текот на туторскиот период;
- г) немам остварено средба;

8.б. Доколку сте оствариле средба, која е причината за остварената средба со наставниците?

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) обезбедување на материјали за работа
- б) задолжителни состаноци, средби организирани од страна на невладината организација
- в) консултација во врска со реализација на туторската настава
- г) проблеми кои се појавуваат при реализацијата на туторската настава
- д) споделување на информации за успехот на ученикот

- ѓ) споделување на информации за редовноста на учениците на туторската настава
- е) размена на евидентни листи на учениците
- ж) друго (дополнете)_____.

9. Колку често остварувате средби со невладините организации?

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) повеќе од осум пати во текот на туторскиот период;
- б) од четири до осум пати во текот на туторскиот период;
- в) еднаш до три пати во текот на туторскиот период;
- г) немам остварено средба;

9.a. Доколку сте оствариле средба, која е причината за остварената средба со невладината организација?

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) обезбедување на материјали за работа
- б) задолжителни состаноци, средби организирани од страна на невладината организација
- в) консултација во врска со реализација на туторската настава
- г) проблеми кои се појавуваат при реализацијата на туторската настава
- д) споделување на информации за успехот на ученикот
- ѓ) споделување на информации за редовноста на учениците на туторската настава
- е) размена на евидентни листи на учениците
- ж) друго (дополнете)_____.

10. Во Вашето училиште се организираат обуки/тренинзи од областа на воспитанието и образованието за учениците од ранливите категории кои посетуваат дополнителна туторска настава.

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) Да
- б) Не

10.а. Доколку на претходното прашање сте одговориле со одговорот „да“ наведете ги темите на реализираните обуки/тренинзи:

---

11. Обуките и тренинзите треба да се одржуваат заедно со наставниците на учениците од ромска популација?

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) во потполност се согласувам
- б) се согласувам
- в) не се согласувам
- г) воопшто не се согласувам
- д) немам мислење

Прилог број 2 - Прашалник за наставници

Почитувани наставници,

Основна цел на овој анкетен прашалник е да се добијат сознанија за Вашите ставови и мислења со цел да го утврди статусот на Вашето искуство, соработката, капацитетите и компетенциите за наставна работа со учениците од ромската популација. Податоците добиени од овој прашалник ќе бидат искористени за потребите на магистерскиот труд „Турорската работа со учениците од ромската популација во основното воспитание и образование“ на Филозофскиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

Податоците од овој прашалник ќе бидат искористени за унапредување на квалитетот на турорската воннаставна работа со учениците од ромска популација.

Имајќи предвид дека анкетањето е анонимно, Ве замолувам за објективност и искреност во одговорите.

Потребно време за одговарање на овој прашалник е 15 минути.

Однапред Ви благодариме на одвоеното време и соработка.

Општи податоци:

1. Возраст _____

2. Националност _____

3. Степен на образование

- Додипломски студии
- Постдипломски студии
- Доктор на науки

4. Општина на која припаѓа училиштето во кое работите:

_____

5. Назив на основното училиште _____

6. Паралелка во која имало реализирано турорската настава од страна на турорите:

- б) второ одделение
- в) трето одделение
- г) четврто одделение
- д) петто одделение

1. Воннаставната, туторска работа е многу корисна и дава забележителни резултати во постигањата на учениците од ромска популација.

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) во потполност се согласувам
- б) се согласувам
- в) не се согласувам
- г) воопшто не се согласувам
- д) немам мислење

2. Евидентиран е значителен напредок кај учениците од ромска популација при реализацијата на дополнителната туторска настава. Според Вас, со горенаведеното тврдење во следниве категории на одговори заокружете само неколку најважни елементи.

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) надминување на јазичните бариери со македонскиот јазик;
- б) подобрување во читањето, со леснотија ги изговара буквите и зборовите;
- в) подобрување во пишувањето, ги знае сите букви во македонската азбука и може да пишува реченици/текст;
- г) подобрување во зборувањето и изговарањето на буквите, слоговите и зборовите;
- д) подобрување на говорните и комуникациските вештини
- ѓ) развивање и збогатување на вокабуларот
- е) подобрување во знаењето на основните математички операции
- ж) познавање на математичките вештини и елементи за мерење, време и пари
- з) развиени подобри стратегии и техники за успешно учење
- с) надминување на трема и страв од испрашување или тест
- и) намалени отсуствата од наставата
- ј) подобрување на несоодветно однесување и грижа кон наставните и воннаставните задолженија

- к) подобрување и зголемена концентрација за време на редовната настава
- л) зголемено нивото на интерес на учениците за пишување домашни задачи
- љ) зголемена соработка со наставниците
- м) зголемена соработка со родителите на учениците
- н) друго (дополнете) _____.

2.а. Кој задолжителен предмет има најголема потреба да се реализира на дополнителната туторска настава, и кои се други најчести тешкотии и проблеми со кои се среќаваат учениците од ромска популација при реализација на истиот, а има значително подобрување во постојните достигнувања во учењето?

---

3. Каква форма на работа најмногу мислите дека треба се користи на туторската настава со учениците од ромска популација кои ја посетуваат дополнителна туторска поддршка според нивните образовни потреби?

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) индивидуална форма;
- б) индивидуализирана форма;
- в) фронтална работа;
- г) тандемска работа;
- д) групна форма;

3.а. Кој метод најчесто го применувате при работа со учениците од ромската популација?

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) метод на цртање
- б) метод на разговор
- в) метод на усно излагање
- г) метод на демонстрација

- д) метод на пишување;
- ѓ) метод на илустрација
- е) метод на практични и лабораториски работи
- ж) метод на читање и работа на текст

3.б. Кои дидактички материјали, според Вас, најмногу треба да се употребуваат на туторската поддршка при работата со учениците од ромска популација?

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) прирачници
- б) помошни, работни материјали
- в) дидактички материјали
- г) сликовници, учебници
- д) аудио и видео материјали
- ѓ) друго (дополнете) _____.

3.г. Колку време е потребно за да се реализира еден туторски час?

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) половина час
- б) еден час
- в) два часа
- г) повеќе од два часа

4. Со помош на кои алатки и ресурси ги следите напредувањата на учениците од ромска популација?

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) дијагностички тестови на почетокот на учебната година
- б) дијагностички тестови на крајот на учебната година
- в) евидентни листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на дневно ниво во форма на писмен извештај
- г) евидентни листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на месечно ниво во форма на писмен извештај

- д) евидентни листи за постигнатиот успех и напредувањето на ученикот за секој предмет поединечно на ниво на едно полугодие во форма на писмен извештај
- ѓ) евидентни листи за редовноста на учениците на редовната настава
- е) друго (дополнете) _____.

4.а. Горенаведените заокружени алатки од еволуирањето на учениците ги споделувам со таторите и невладината организација.

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) Да, ги споделувам со училиштето и таторите
- б) Да, ги споделувам само со таторите
- в) Да, ги споделувам само со училиштето
- б) Не, не ги споделувам.

5. Кои дополнителни компетенции/вештини сметате дека треба да ги продлабочите и развиете за поефикасно да работите на позицијата наставник?

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) развивање вештини за самостојно креирање часови, според потребите на ученикот;
- б) развивање способности за писмено и академско пишување
- в) развивање нови стратегии за учење
- г) развивање методи и техники за работа со ученици
- д) развивање на интерактивни модели
- ѓ) развивање ИТ вештини
- е) развивање стратегии за решавање на проблеми (пр. наставник – ученик)
- ж) користење на стручна литература онлајн
- з) развивање вештини за странски јазици
- с) развивање на емпириски истражувачки компетенции

и) друго (дополнете) _____.

6. На кој дополнителен начин сметате дека треба да ги продлабочувате и збогатувате Вашите знаења од областа на основното воспитание и образование?

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) преку комуникација и размена на ставови и искуства со наставниците од училиштето
- б) учество на состаноци
- в) посета на работилници
- г) посета на обуки
- д) посета на конференции
- ѓ) друго (дополнете) _____.

7. Колку често остварувате средби со таторот?

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) повеќе од осум пати во текот на таторскиот период
- б) од четири до осум пати во текот на таторскиот период
- в) еднаш до три пати во текот на таторскиот период
- г) немам остварено средба

7.а. Доколку сте оствариле средба, која е причината за остварената средба со таторот?

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) обезбедување на материјали за работа
- б) задолжителни состаноци, средби организирани од страна на невладината организација
- в) консултација во врска со реализација на таторската настава
- г) проблеми кои се појавуваат при реализацијата на таторската настава
- д) споделување на информации за успехот на ученикот
- ѓ) споделување на информации за редовноста на учениците на таторската настава

- е) размена на евидентни листи на учениците
ж) друго (дополнете) _____.

8. Доколку туторот за потребите на дополнителната туторска настава има конкретен модел, план или конкретни мерки за креирање на образовна поддршка на учениците од ромската популација, каков е начинот на соработка со таторите, училиштето (наставниците/педагогот/стручната служба) и невладините организации како дел од меѓуинституционална поддршка при креирање на истите?

---

9. Во Вашето училиште се организираат обуки/тренинзи од областа на воспитанието и образованието за учениците од ранливите категории.

(заокружете еден од понудените одговори)

- а) Да
б) Не

9.а. Доколку на претходното прашање сте одговориле со одговорот „да“ наведете ги темите на реализираните обуки/тренинзи кои ви придонеле за зголемување на образованите потреби и професионалниот развој:

9.б. Обуките и тренинзите треба да се одржуваат заедно со таторите и наставниците на учениците од ромска популација.

(може да се заокружат повеќе од понудените одговори)

- а) да, може да бидат корисни во размена на ставови, мислења и искуства

- б) треба да учествуваат сите засегнати страни за приказ на реална слика на постигнувањето на учениците
- в) сметам дека воопшто нема да бидат корисни и потребни

10. На каков начин невладините организации овозможуваат поддршка на туторската работа со учениците од ромска популација?

- а) обезбедување на учебници и наставни помагала;
- б) индивидуален образовен план кој подразбира приспособување на образовните стандарди
- в) користење на приспособени наставни средства и помагала и помошни технологии;
- г) истражувачка, теренска работа на медијатори.
- д) друго (дополнете) _____.

Прилог број 3 – Протокол за интервју со претставници од невладини организации

Почитувани,

Добар ден, тема на денешното интервјуирање е туторството, кое е од голема потреба на образовниот процес, а особено во основното образование кое доведува до стекнување и дополнување на знаења и се јавува во улога на посредник помеѓу училиштето и семејството. Мотивација за изработка на магистерскиот труд е да се опише моменталната состојба на таторите во основното образование на учениците од ромска популација и да се воочи нивната потреба и важност. На изборот на темата влијае и фактот дека терминот татор во нашите основни училишта многу ретко се среќава.

Целта е преку ова интервјуирање со Вас да соберам информации за Вашите ставови и мислења со цел да го утврди статусот на Вашето искуство, соработката, капацитетите и компетенциите за наставна работа со учениците од ромска популација што ќе бидат искористени за потребите на изработка на магистерскиот труд **„Туторската работа со учениците од ромската популација во основното воспитание и образование“** на Филозофскиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

Податоците од ова интервјуирање ќе бидат искористени за унапредување на квалитетот на туторската воннаставна работа со учениците од ромска популација и интервјуирањето ќе биде доверливо, односно добиените податоци ќе се искористат за завршната интерпретација на магистерскиот труд и ќе бидат исклучиво анонимни.

Потребно време за интервјуирањето е 20 минути.

Однапред Ви благодариме на одвоеното време и соработка.

Реден број	Прашања
1.	Каков вид на ресурсни услуги нуди Вашата невладина организација?
2.	На кој начин невладиниот сектор овозможува поддршка на туторската работа со учениците од ромска популација?
3.	Кои се најчестите проблеми и причинители за приклучување на учениците на дополнителна туторската работа што имаат влијание врз образовната инклузија на учениците од ромска популација?
4.	Дали Вашата организација има конкретен модел или конкретни мерки, воннаставни планови и програми за туторска поддршка за образовна поддршка на учениците од ромска популација и на кој начин ги подготвувате моделите за работа и дали соработувате со тоторот и училиштето (наставниците/педагогот/стручната служба) при креирање на истите?
5.	Дали сметате дека невладините организации имаат позитивно влијание врз туторската работа и зошто?
6.	Колку често остварувате средби со тоторите?
7.	Доколку сте оствариле средба, која е причината за остварената средба со тоторите?
8.	Колку често остварувате средби со наставниците?
9.	Доколку сте оствариле средба, која е причината за остварената средба со наставниците?

10.	Во текот на туторските часови, дали имате остварено средби со родителите на учениците од ромската популација кои ги тоторирате?
11.	Доколку одговорот на претходното прашање е „да“, која е причината за остварување средба со родителите на учениците од ромската популација ?
12.	Кои се најчестите форми на соработка меѓу невладините организации, туторите и училиштето?
13.	Предложете како може да се подобри соработката на Вашата невладина организација со другите државни институции и организации на локално и национално ниво за подобрување на успехот на учениците од ромска популација?